

ВІСЬМА

“УКРАЇНА.”

1906 РІК.

Март.

Число 3.

Ціна 50 коп.

З М І С Т

3-го числа „Вільної України“.

	стор.
Український Прометей. <i>К. Н—єя</i>	5— 16
На пристані. Оповідання <i>В. Деде</i>	17— 30
„І билися вони як льви!“—Переклад з рос. <i>К. Н—єя</i> .	31
„Як повстала власть“. — Чотирі казки Мультиатулі, переклад з німец.	32— 35
„Єгипетські барельєфи“. <i>Лєся Українка</i>	36— 39
Стара і нова революція. Стаття <i>К. Каутського</i> , переклад з німецьк.	40— 45
Великий утопіст (Антін Менгер).— <i>Вас. Панейко</i>	45— 50
Пролетарська свідомість і революція. Ст. <i>Генр. Ролянд- Гольст</i> , переклад з нім.	51— 56
„Ніч у тюрмі“. <i>В. Деде</i>	57— 58
Національні організації пролетаріату. <i>М. Ч.</i>	59— 80
Внутрішній огляд. <i>С. Тагон</i>	81—100
Друга конференція Української Соціалдемократії Австрії. <i>Simon</i>	100—105
З політичного життя України. <i>П. С.</i>	105—114
Дописи: Новоросійські дні і з Роменського повіту . . .	114—120
Бібліографія	122—128
Хроніка	129—142
Оголошення	143—144

УВАГА: Завдяки помилці ментранпажа стор. 77 і 78 переплутані. Читати слід такъ: після 4-го рядка 77 сторінки треба помістити від 5-го рядка 78 до кінця III глави, а далі вже від 5-го рядка 77 стор.

„ВІСЬМА

УКРАЇНА.“

1906 РІК.

Число 3.

Март.

УВАГА ДО ЧИТАЧІВ.

З числа **третього** „Вільна Україна“ приймає певний напрямок. Від нині наш журнал стає виразником інтересів робітничої класи. Всі питання сучасної дійсності він буде освітлювати ідеологією цієї класи.

До слідуєчих чисел редакція готує ряд статей по принципіальним питанням.

З **третього** числа **новий** склад членів редакційної колегії бере на себе відповідальність за журнал.

Редакційне товариство уважно прохає подавати звістки про сучасне життя, таке повне тепер ріжними подіями; найбільш цікаво мати відомости з життя міського та сільського українського пролетаріату.

„Вільна Україна“ вживатиме правопис, що найбільше підходить до української мови, так звану „Кулішівку“ (бо її вперше завів в українських книжках славетний письменник Куліш).

Все буде писатись так, як вимовляється. Сей правопис тим і кращий, що він найблизче пристосований до української живої вимови.

Тим, — хто вже звик читати українські книжки, друковані старим правописом — з *ъ* та *ы* — спочатку може буде трудно привикнути до нового, — але треба тільки одразу собі замітити, що

старе *ы* тепер пишеться *и*

„ *и* „ „ *і*

„ *йи* „ „ *і*

„ *э, е* „ „ *е*

„ *йе* „ „ *є*

„Вільна Україна“

**ПОЛІТИЧНО - ЛІТЕРАТУРНО - НАУКОВИЙ
МІСЯЧНИК**

виходить в останніх числах кожного місяця книжк. в 5—6 аркушів друку.

Постійні співробітники журналу: Арабажин К., Бич Л., Вороний М., Винниченко (Деде) В., Дорошенко В., Ільченко А., Коцюбінський М., Личко Ів., Леся Українка, Мова Л., Новодворський О., Понятенко П., Петлюра С., Стешенко Ів., Ткаченко Микита, Ткаченко Микола (штука), Чацкий М., Чернявський М., Шабленко А., Шадлун М., Ерастов С., та інші. **Із-за кордону згодні писати:** Гал (Женева), Ганкевич М. (Галичина), Жук (Батурянський-Англія), Кобилянська Ол. (Буковина), Левінський (Галичина), Крейчі Ф. (Чехія), Немец Антін (Чехія, головний редактор „Pravo Lidu“), Панейко В. (Галичина), Сокуп Ф. Д-р (Чехія), Стефанік В. (Галичина), Шмергаль Б., Д-р (Чехія).

Ціна „ВІЛ. УКР.“: У Росії— на рік **3** карб.; $\frac{1}{2}$ року—**1** карб. **80** коп.; в інші держави на рік **5** карб., на $\frac{1}{2}$ рік **3** карб. Окрема книжка коштує **30** коп. (без пересилки), коли книжка має не більш 6 аркушів; з побільшенням розміру, ціна окремих книжок відповідно побільшується.

Передплачувати можна:

1) **В Петербурзі:** у редактора—видавця (Невський 139, п. 60), в книгарні Т-ва „Вольф“, (Невський, Гостин. двор. № 18), в книгарні „Труд“ (Невський, 60), в книгарні В. П. Краніфельд- (Англійський пр., 40); 2) **в Києві**—в книгарні „Київської Старини“ (Безаківська, 14) і видавництві С. Компанейца (Крещатик, 54); 3) **в Харькові**—в городській публичній бібліотеці; 4) **в Катеринодарі**—в книжному кіоску (Угол Красної і Соборної вул.). Окремі книжки продаються по всіх значних книгарнях, а в Петербурзі окрім того ще в кіосках д. Пташнікова і у газетчиків. Книгарні, що будуть приймати передплату, зоставляють за це собі 5% з ціни; за продаж в роздріб книгарням робиться звичайна скидка.

Отолошення приймаються виключно в конторі редакції (С.-Петербург, Невск., 139—60) по ціні: за цілу сторінку **25** карб., за $\frac{1}{2}$ стор.—**13** карб., за $\frac{1}{4}$ стор.—**7** карб. за кожен раз.

Контора редакції відчинена щоденно з 6 до 7 $\frac{1}{2}$ годин веч.

Рукописи редакція прохає писати правописом—**кулішівкою** і лише з одного боку листа. До кожного рукопису повинна бути приложена підпись автора і його адреса.

Не прийняті до „ВІЛ. УКР.“ праці вертаються авторам за їх власний кошт. По 3-х місяцях, коли автор не візьме, знищуються.

На відповіді треба прислати поштові маркп.

Редактор-видавець **Антон Шабленко.**

(В Галиції).

В О Л Я

Орган української соціальної демократії
(Галицької).

Виходить **2 рази у місяць** (1-го та 15-го)

і коштує 3 корони річно.

Для Америки 1 доляр. — Поодинокє число 10 сотиків.

Редакція і адміністрація
у Львові ул. Кампіяна ч. 13 (партер).

Видає Микола Ганкевич.

Одвічає за редакцію Семен Вітик.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

місячник літератури, науки й суспільного життя, IX рік видання, виходить у Львові під редакцією *М. Грушевського, В. Гнатюка і І. Франка*. книжками 12—15 арк. Річна передплата для Росії 8 руб. (можна платити частинами), піврічна 5 руб., поодинокі книжки 1 р.

Записки наукового товариства ім. Шевченка

український науковий журнал, під редакцією *М. Грушевського*. XV рік., виходить що два місяці книжками по 15 аркушів. Передплата вь Росії 6 руб. на рік, поодинокі книжки 1 р. 50 коп.

Посилати на адресу: Львів (Lemberg), Австрія, Чарнецкого 26, Літ.-Наук. Вістник (Anzeiger für Literatur und Wissenschaft), або Наук. тов. ім. Шевченка (Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften), або Київ, Безаковская 14, книгарня „Кіев. Старини.“

Як скоро тамошні відносини дозволять, в Києві будуть отворені видділи редакцій.

Український Прометей.

(З приводу 45-их роковин смерти Тараса Шевченка).

Минуло шістьдесят вже років з того часу, як у Переяславі саме в день Різдва—день бога правди й любови—великий народний поет писав свій заповіт і просив поховати на Україні милій, „що-б лани широкополі, і Дніпро і кручі були видні, було чути, як реве ревучий“.

Вже в ті часи, дивлячися на обідраний та окрадений народ, поет не хотів знати й самого Бога, котрий може „радиться з панами, як править миром“. Зневірившись в помочи неба, звертається він до земляків з великим заповітом:

„Поховайте та вставляйте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кровю
Волю окропіте.
І мене в сімї великій.
В сімї вільній, новій
Не забудьте помянути
Не злим, тихим словом“.

З тих двох бажань в наведених нами віршах перше бажання, не зважаючи на усі кари „уложенія о наказаніях“ і'усякі „положенія“ сповняється почасти тільки тепер.

Але друге бажання—„пом'янути не злим, тихим словом“ від давна сповняється українцями і українофілами дуже ревно й охоче. Сорок п'ять літ підряд раз на рік один вечір віддається споминам про Шевченка. На спіх пишуться коротень-

кі статі до газет, прихильники пегаса зануздують свого коня та уносяться за хмари, звідкіля вертаючись приносять нам повний оберемок римованих „експромтів“; осьвічені дами і добрі хазяйки готують смачну вечерю, а охочі оратори „зогрівають“ бесіду палкими промовама, заливаючи свій вогонь чаркою горілки а то і вина.

І повитий квітками, гарно прибраний мережаними хустками та плахтами мовчки стоїть у красному кутку, вилитий з бронзи чи глини бюст народнього страсотерпця, що ціле життя ждав, боліючи серцем і душею, „нового слова“, слова правди і волі.

І вірив він, що „правда оживе“,—

„Натхне, накличе, нажене,
Не ветхеє, не древле слово
Розтленнее, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе“...

од кривавої „ласки“ наймогутнійших владик мира.

І сумна та похила постать мученика-поета наче питає присутних, коли ж справдиться ця надія, коли „розкуються заковані люде, настане суд, заговорять і Дніпро і гори, і потече сторіками кров у сине море“...

Питає і жде отповіді...

І льються ріки гарячих промов, щирих і сердечних і самих найщирійших и щиросердечнійших, і льється вино і стогін стоїть од гучних оплесків та галасу зденервованого і трохи піднесеного суспільства, а похила постать все жде відповіді і начеб то хоче нагадати ті вірші, що і через пів століття не стратили своєї сили:

„І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивюся, чому не йде
Апостол правди і науки“.

Як колись так і тепер відчуваються гіркі та правдиві слова поета про утиск та зиск пануючими верствами людей що—

денної праці, і пятьдесят літ не змінили великої правди його докора тим, що шкуру деруть „з братів незрячих гречкосіїв“.

„Оглухли не чують,
Кайданами міняються,
Правдою торгують,
І Господа зневажають,
Людей запрягають
В тяжкі ярма, орють лихо,
Лихом засівають...“

II.

У кожного народу в ті або інші часи його історичного розвитку є свої герої, свої святі, свої праведники. І не так у цілого народу, як у кожної соціальної верстви народу є свій класовий культ, є таке ймення, до котрого горнеться національне, чи,—частійше—класове почуття, коло котрого купчиться і розвивається певна ідеологічна система думок, що разом усі складають певний класовий світогляд. З часів національно-політичного поєднання німців такий культ зложився коло Шиллера та Гете; німецькі родичі полковника Мина та Римана в Германії в часи ширення шовіністичного націоналізму виробили навіть культ Бісмарка. Російська бюрократія, наприклад, має свого святого—Серафима Саровського, свого праведника Івана Кронштатського, свого героя Стесселя.

Російські народники—шанують свого вождя М. К. Михайловського.

Але здається ніде по других країнах не оточено таким благоговійним культом жадне імня якого небудь письменника так, як у нас на Україні імня Шевченка: і пан, що дере шкуру з гречкосія, і навіть жандарми, і попи, і світські люде, і галицькі угодовці і наші помірковані їх одномисленники, і радикали, і Драгоманів з одного боку, і Коніський з другого, однаково, завіряли, що шанують його пам'ять, а більшість готові навіть молитися на його...

Але ніде кажем, в жадній стороні не зроблено так мало для доброї пам'яті й пошани великого імення, як у нас в справі пам'яті Т. Г. Шевченка.

Колись українофіли та хлопомани, ховаючи тіло Тараса на Каневській горі клялися та присягались багато де чого зробити в його пам'ять. Але перших двадцять п'ять літ сливе нічого не зробили з тих обіцянок. Навіть не друкували, не знати чому—творів Шевченка; невідомо, з якої причини берегли велике добро у своїй скрині і тільки в 1884 році догадались дати перше видання творів Шевченка, та й те за ціну зовсім не приступну простому людові. *).

Але як мало зроблено для висліджування біографії Шевченка, для порозуміння його творів, їх історичного та критичного коментаря, для вияснення впливу народньої поезії на його твори, впливу письменників та інше. Сливце що нічого. Нікчемні праці Парницького та Огоновського, мало критична стаття С-ко у четвертому томі „Громади“, котра признає в Шевченкові соціал-революціонера; відповідь їй Драгоманова, талановиті статі Ів. Франка у „Світі“ та „Літер.-науковому вістнику“, гарний, натхнений новими ідеалами але побіжний відчит тов. Е. С. **), маленький відчит пана проф. В. Антоновича про історичні думки та праці Колеси, Коніського, — от здається і усе, що варт згадати в нашій літературі про Шевченка і його твори. Існуючі товариства імені Шевченка, здається майже нічого не зробили в цілях ширення Шевченка й його думок.

Перше дешеве видання, більш менш повне, поетичних творів Шевченка, з'явилося тільки три роки назад у Львові (1902 р.) та й то впорядчик цього видання „признає великі“ прогалини ще не всі виповнені: „текст не всюду поправлений, хронологія не все впевнена“, матер'ял досі ще не весь зібраний і т. д.

Як воно так сталося, що стільки „щирих“ поклонників так мало зробили для слави „незабутнього“ кобзаря—це вже друга справа, але факт зостається фактом...

Можна підкреслити ще один безперечний факт: що всі більш менш цікаві проби аналізу творів Шевченка походять не від українофілів, але од людей, що вибивались на новий,

*) Взагалі ми вважаємо, що твори Шевченка повинні належати всьому народу а небути власністю невеличкої партійної купки, що колись-то за малі гроші одкупила собі монополію на Шевченка у кривих поета.

***) „Шевченкові ідеали і українська дійсність“ Львів. 1892.

більш демократичний шлях і власне в часи молодого унесення шляхетними замірами й поступовими змаганнями.

Мабудь і повне вияснення літературного і історичного значіння Шевченка буде заслугою молодого покоління, котре з своїми революційно-демократичними думками більш кого другого має право на безпосередню духову спадщину Шевченка.

Поки що Шевченка шанують і кохають усі партії і кожна шукає в його творах як в многограннім алмазі відбитків власних думок та змагань.

Не мов з криниці чистої води, з чистого джерела—хто не хоче той і п'є освіжаючого напінка: і старі, і молоді, і люде, і птахи і усяка скотина і кожному вистарчає води, і вона все ж зостається свіжою й не скаламученою.

III.

Ми зовсім не великі прихильники усякого *культу*.

Де культ, там і „поклоненіє“, там і певне раболіпство,— певна умислова неволя; де культ,—там і жерці-дармоїди, котрі, як видно з самого ймення (жерці), мають своєю метою пожирання чужіх доходів, одурювання людей.

Робітничий рух нашого часу простує до повного визволення люду от усякого кріпацтва—і од умислової неволі так, як і од економічного чи політичного утиску. Робітничий рух звосить усякі культу, бо не потрібує їх. В справах літератури та штуки більш як де небудь в иньшому місці цей великий пролетарський рух несе всю силу свого революційного змісту. Жадних авторитетів, жадного спокою, жадної перешкоди вільній людській думці,—завжди революційній, бурхливій, текучій, грізній та невгаваючій, як гірський потік,—безупинний, міцний, „мятежний“, і не знаючий берегів... Велика пошана вільним думкам, смілому духу, великій творчій силі, але жадного культу, що спиняє і тамує невгаваюче життя душі!.. З цього погляду пролетарський рух надає людській думці, та поетичній творчості широчезні перспективи, найбільший простір, повне визволення от усяких пересудів, перепон та кайданів. Єдиним вождем нашим—широкий, науково-вироблений, з самих потреб людської душі повставший—соціалістичний світогляд, що захоплює всі сторони культурного життя

і несе повний розвиток усіх можливих сил кожної людини й цілої людскости. Цей великий світогляд незмінно прямує до дійсного сонця правди, завжди, повсюди і наскрізь революційний,—наказує нам „не сотворяти собі куміра и всякого подобія“—ниже з самого Шевченка.

Ми шануємо велику душу нашого поета, його шляхетне серце, що розривалося од болю та наруги за бідний обідраний люд, що повставало раз у раз против усякого утиску, що з рідкою вичерпуючою силою відбило в собі народне горе, народні думки, великі надії й великий сум зпоневіряного життя—але ми не можемо допустити „кумірів“ й нових ідолів на місто ідеалів; не можемо признати нашого поетичного велиття—вождем народним. І це було б великою шкодою для народнього поступу, коли-б ми замінили ясні, широкі ідеали нашого часу неясними поетичними думками та мріями Тараса, що раз у раз хвилювалися, мінялися, відбиваючи усі відтіни, усі відміни великої, але змученої душі нашого мужицького поета, котрий, як і весь наш народ селянин, мав могутні пориви до ліпшого, до правди, до волі, але в своїм історичнім кріпацтві не знав ще способів вийти на широкий, вільний шлях поступу.

Світогляд Шевченка дуже плутаний та неясний, його твори носять в собі усі змішані до купи елементи народньої душі, з її романтичною поезією, з її історичними пережитками, але завше невгаваючим протестом против усякої кривди, усякого пониження людської поваги, народньої чести і волі...

Суперечного в поезії Шевченка багато; тому то, може, кожний і втішається в його творах тим, що ближче йому до його серця. Українського пана не може не втішити отта велика небувальщина, яку вигадав поет котра довгі часи позволяла си діти пану заплющивши очі і не дивлячись на справжнє життя, твердити про мужицький добробит, покликаючись на гарну, але не реальну іділію, „садок вишневий коло хати“, де повному счастью та супокою сім'ї шкодить хиба тільки один соловейко. Націоналісти мріяли про гетьманів—(„як би то ви встали“!) та зложивши бездільні руки, дожидали, коли то вони встануть в „золотім жупані“,—„не буде, ні ляха, ні жида, а в степах України—дай то боже милий (!)—блисне булава“... Сантіментальна душа якого небудь поміщика—глитая проливала сльози над долею Катерини, що кохалася з москалями;

І змалювавши страшенні картини сільського пекла і обурений великою неправдою життя, в усій красі свого розгніваного серця обертається він до неба, звідкіля нема поради й помочи, до самого Бога з грізним запитанням. Святе обурення, дає поетові право на такий „богохульний“ запит:

„А може й сам на небеси
Сьмієшся батечку над нами,
Та може радишся з панами,
Як править миром?“

І скрізь бачучи сльози, кров, та неправду,—нікому хвали не хоче складати поет: „нічого нема святого на землі! Мені здається, що й самого Тебе вже люде прокляли“...

Не раз вертається Тарас до цієї теми і, змалювавши „село не наче писанку“, піддавшись хвилево іділічному настрою, Шевченко раз у раз по більшій часті зостається на реальному ґрунті. Українофільським народолюбством, що убралось в українську одежу й мову,—його не одурити,—пригадаймо вірші про пана, що „в світі ходить між панами“, та „вольнодумствує в шинку“, або ж про того „патріота“ князя, у котрого „мужицкі душі аж пищать“, а він „дочку й теличку однімає у мужика“.—„І Бог не знає, а може знає, та мовчить!“

Шевченко віддавався впливу історичного народнього романтизму, але й тут все ж таки з'являлось народне незадоволення дійсним життям; і він співав про колишню славу, але-ж ніхто другий як він сам з суворою прямою одрікається од старовини („те що минуло, не згадуйте знову“) і називає гетьманів— „варшавським сміттям“. І обертаючись до наших істориків, він пише:

„Все розберіть тай спитайте
Тоді себе: що ми?
Чиї сини? яких батьків?
Ким, за що закуті?
То й побачите, що ось що
Ваші славні брути:
Раби, підніжки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможнії гетьмани!
Чого ж ви чванитеся, ви
Сини сердешної України?“

І так, зриваючи з минулим, не погамований дух поета шукав иньшого виходу для свого народу, иньшої правди ніж та, що „була колись“... І переходячи на ґрунт чистого демократизму, він вже не проклинає чужі народи, а кожному простягає руку в імя демократичного братерства:

„Оттак-то ляше, друже, брате.
Неситї ксьонзи, магнати
Нас розлучили, розвели“.

І на боротьбу з Польщю він вже дивиться без тіні якого небудь шовінізму: „...чванитесь, що ми Польщу колись заваляли! Правда ваша: Польща впала, та й вас роздавила“.

Не маючи широкої осьвіти, часами плутаючись по манівцям історії та сучасного життя, своїм здоровим розумом та силою свого могучого талану Шевченко раз-у-раз вибивається на вільну й широку дорогу правдивого поступу.

Не шукайте в його творах точної, публіцистичної програми, широко і консеквентно переведеного сьвітогляду, але зумійте цінувати поетичну вдачу й дійсний нахил його талану і, хто знає, може сама поетична невиразність та не ясність його творів дає право росширювати зміст його поезії, додавати їй сучасні настрої, зливати з певними громадськими течіями нашого часу.

У Шевченка немає ніде і сліду виразної програми, але ж це й не єсть обов'язком для поета. Він дає певний настрій і сього вже досить. Не вагаючись, зразу ми скажемо, чого хотів, куди йшов автор „Вільгельма Теля“, чи „Дон Карлоса“ в своїм прямуюванню до волі. Так само й Шевченко. Прочитайте його „Кавказ“, „Сон“, його дрібні вірші („молитви“ і иньші) і ви зразу побачите, що перед нами великий прихильник „народоправства“, котрий сміло й ненастанно бореться з ворогами народу і називає своїм йменням тих, що стоять на перешкоді народній волі („Всесвітні шинкарі, псарі, хорти...“) Великий суд народний зове поет на їх голову!...

Великою сміlostю духа відзначається все те, що пише Шевченкові про справи церкви та релігії. Досить пригадати з поеми „Іван Гус“ геніальні вірші, кожне слово котрих мов залізними кайданами приковує лицемірів до ганебного стовпа.

„Кругом неправда і неволя,
 Народ замучений мовчить,
 А на апостольським престолі
 Чернець годований сидить:
 Людскою кровію торгує
 І рай у найми оддає

.....
 Розбійники, людоїди
 Правду побороли!...

Великий гнів нераз душить поета при таких картинах і він самому небу посилає свої шляхетні перуни й часом „богохульні“ прокляття.. *).

IV.

Але найвищої краси і сили осягає муза Шевченка в поемі „Кавказ“, котра могла б зробити честь найліпшим поетам світа по своїй гуманній ідеї, по великій силі поетичного натхнення, по виразній мові, в котрій кожне слово сяє чистим золотом правдивої поезії, закутим в залізну міць не порівняно—гарної форми.

З якою страшенною силою згадує він гори „хмарами повіті, засіяні горем, кровію политі“,—гори, де мучився Шевченко, як той Прометей, котрого так зручно згадує наш поет, що б пригадати людям велику істину, що ніяка хижа птиця не вип'є живучої крові:

„Не вмірає душа наша,
 Не вмірає воля,
 І неситий не виоре
 На дні моря поля,
 Не скує душі живої
 І слова живого“.

Великим співчуттям перенята поема до несчасного, але великого Кавказу, де „ми ненагодовану і голу застукали сердешну волю та й цькуємо“, котрий „ми“ вкрили кістьми людей

---

*) Порівняй: „Як би визналя паничі“, „Суботів“, „Світе ясний, світе тихий“ і иньші.

муштрованих“, та напоїли кровію й слізьми, що розлилися „огненним морем“ по цілому краю.

І скільки сарказму, іронії, жалю, смутку й обурення збуджується в серці поета, коли він бачить, як руйнуються люде, як гине воля, як панує хиже людоїдство, як бере верха люта неправда і безвстидному хижацтву „в очі коле“ навіть нещасна сакля; як варвари руйнують вільну та високу культуру, що—б усе підвести під один ранжир всеросійської аракчеєщини.

Усе нам треба загарбати і всіх навчити нашому „счастью“ та нашій „долі“:

„У нас же й світа як на те:
Одна Сібір неісходима!
А тюрм? А люду? що й лічить!
Од Молдованина до Фінна
На всіх язиках все мовчить:
Бо благоденствує!...

V.

Трудно в невеличкій згадці перебрати усі сторони поетичної творчости великого поета.

Та нам не о те й ходило: поминаючи багато иньших поезій Шевченка, пластичність його образів, силу та простоту його чудової мови, котра доступна найпростійшій і неосьвіченій людині, ми хотіли тільки висунути на перше місце ті сторони поезії Шевченка, котрі роблять його найблизчим сьвідомому пролетаріату.

Каутський дуже справедливо вияснює, чому Шиллер на віки зостанеться найдоржчим поетом для німецького пролетаріату власне своїм революційним вільнолюбством.

Шевченко ще ближчий нам. Шиллер простував тільки до політичної волі. Шевченко хотів знесення й економічних кайданів. Шиллеръ ще мріяв про можливе счастья людей в згоді з тронем! У Шевченка ніде нема такого компромісса. У Шиллера де в чім було буржуазне міщанство. У Шевченка, при всіх його помилках і хибах,—скрізь здорова та правдива гечія щирого, незмінного, непідкупного „мужицького“, — з крові і тіла—демократизму. Його велике демократичне серце було переповнене народним горем, і він був його правдивим

заступником і поетом. Але ще дорожче нам неугасимий революційний дух Шевченка, без крихти пошлості й міщанства. І тут справді нагадує він і своєю гіркою долею і муками, Прометей, до котрого він найблизчий з усіх європейських поетів. Прикутий до кавказських скель, як Прометей, посилав він горді прокляття і Богу, і зємним владикам:—це вільнолюбна думка, сміла й революційна, як гордий орел, гризла й шарпала його серце; але що дня відрождалося воно, натхнене огнем любови, для нових поривів і нової муки за людей і зневажену правду.

Раз у раз перестерігав нас Тарас, як тяжко, як гірко спати в неволі, а ще „гірше спати на волі, і заснути і сліду не кинуть ніякого“...

І всім своїм життям поривався він зірвати з себе ветхого чоловіка і нам зоставив велике наслідство, велику спадщину, котру благоговійно понесем ми далі—це свій дух „мятежний“ це свою думку революційну, що завше рвала усякі кайдани і нам наказала робити те ж саме:

„Вставайте! Казав нам наш Український Прометей:

. . . . .

Кайдани порвіте!

. . . . .

. . . . .

Борітеся! Поборете!“

К. Не—я.

На пристані.

Ескіз.

Вечір. Пристань. Дніпро задумливо плюскає легенькими хвилями об беріг і маленькі човники злегка гойдаються на них, наче граються. Параход має одійти аж у ночі і через те у самій пристані порожньо, тільки подекуди, лежучи на якійсь бочці, або, спершись на перила, мелянхолично дивиться у воду сторож. Зате на березі повно люду. І великими валками, й маленькими купками, і парами, й поодинці, вони сидять, лежать, ходять і вкривають собою весь беріг. Сонце, червоне, як засоромлена дівчина, ховається за високій, чорний димарь заводу і лукаво виглядає ізза його одним боком. Але на березі вже тінь. Брудні, з полупленими стінами і якимись-наче нашвидку повиковиряними вікнами єврейські „заїзди“ і „номера“ з похиленими покрівлями, з обідраними дверима, щільно стоять один коло одного понад берігом і, здається, що хто-сь кивув їх тут і забув, а вони zostались далеко від города і сумно дивляться на Дніпро своїми зеленими від старости шибками в вікнах. А коло них, наче діти їхні, всякі рундуки, будочки, стойки з булками, ковбасами, огірками, насіннем, з діжечками, з рибою, про яку можна догадатись вже ступнів за двадцять, з єврейками, євреями, українками, старими і молодими. Вони заклопотано тупчаться коло свого товару, тикають його в руки покупцям, ховають гроші в засмальцьовані кишені і весь час не перестають бігати очима за новими покупцями і переляканими голосами кричати:

— Куди-ж ви, дядьку!? Слушайте, земляк, що ви хочете? Ідіть сюди! Вот тараньке, огірки. Що вам нада? Ідіть же сюди!

Де-які земляки й зупиняються й купують, поважно торгуючись і уважно слухаючи присягання євреїв, де-які задумливо

дивляться тільки на розкладене добро, лускаючи насінне, де-якіж просто ходять для того, щоб якось провести нудний час і, нічого не купуючи, тільки ще більше розпалюють торговок.

Гвалт стоїть коло рундуків. А „земляки“ все йдуть та йдуть. Сьогодні „конкуренція“ і вони спішать попасти на „дешевий“ параход. Дівчата, хлопці, діди, діти, всі вони з великими клунками на плечах, зтомлені, змучені приходять, заклопотано розпитують про параход і, заспокоївшись, розташовуються де-сь на голих камінях і ждуть.

Хто вони? Хто ці засмажені, потомлені люди, в цих брудних сорочках, босі, в полатаній одежині, з цими несмілими очима, які так жадно дивляться на гнилі ковбаси, на смердючу рибу? Хто ці люди, яких так обережно обминають ті чистенькі панки в легеньких капелюхах, наче бояться доторкнутись до їх запорошених сорочок і важких клунків? Хто вони?

— Це заробітчани. Це ті, котрих випихає із себе село, котрі більше непотрібні йому. Обкрадені, обідрані панами, урядом вони йдуть продавати себе, свої сили, своє здорове, своє тіло, сором, любов; вони йдуть найматься до ситих, розпутних, ледачих людей, які мають землю, гроші, але які не обробляють цієї землі, бо мають другу роботу: їсти, пити і розпутничать.

Ці засмажені, зтомлені люди є ті, котрим всі говорять „ти“, котрих всякий поліцай строго зупиняє і з важністю говорить:

— Стой! Куди ідьош?... Шо несьош? На заробітки? Какиі заробітки? Говори голоснїй!... У! мурло!.. Пошли вон!

І вони йдуть, ці люди, вони повинні йти, бо жадний, як їхні очі, голод з'їсть їх; вони повинні продати себе, бо дома жде їх невиплачена дань цареві, ждуть оцінщики, земські, урядники, холодна тюрма. І вони йдуть. Ні матерні сльози, ні сила привички до рідного краю, ні коханне, ні дружба, ні тихий гай, ні місячна ніч, ніщо не може встоять проти страшного голосу нужди.

„Ідїть! шипить цей голос—Для вас нема ні дружби, ні кохання, ні ласки матері, ви—мої! Всі ваші думи, всі бажання, всі сили ваші належать мені. Ідїть же й продавайте їх. Скоріше!“

І вони спішать. Куди? Хіба вони знають. Ось вони дійшли до пристані; вони будуть тут ждати день, два, може й три, будуть спати на холодній землі, їх будуть ганять з місця на

місце і вони покiрливо, гуртом, як отара овець, будуть слухатись. Потiм прийде „дешевий“ і вони посунуть на його з криком, з жахом в очах, щоб не зостатись, їх будуть лаять і штовхать матроси, буде лаять капітан, панки, поліцаї, а вони мовчки, наче справді чомусь винні, будуть виновато товщитись, тупчитись по палубі і уступатись перед всяким, хто схоче їх вилаять. Вони покотом спатимуть де-сь біля пароходної машини і дим їм буде їсти очі і спірати груди. Але що їм до всього цього? Голос нужди, як совість злодія, шипить і жене їх далі. І вони минатимуть великі й пишні міста, минатимуть дворці, палати, але що їм до них, вони не живуть там. Перед їхніми очима здивованими, захопленими очима будуть проходити багатства, достатки, роскоші, втіхи, але вони йтимуть далі, бо ці багатства чужі для них.

Що для них втіхи, що для них гармонійні звуки чарівних мелодій, що для них великі твори людського розуму? У них одна мелодія: їсти! Одна робота розуму: їсти! Одне бажане, роскошне, недосяжне бажане: їсти! мати, що їсти!

І проняті цим, вони гуртами будуть сунути по улицах, брудні, запорошені, спітнілі, і панки будуть огидливо одвертати од них носи і, здригуючись, говорити:

— Фу! какъ они однако, эти мужики, нехорошо пахнут!

А потiм вони дійдуть до базарю, де продається людська робоча сила, де будуть уже тисячі таких же, як і вони, алчущих продаватись, де будуть ходити з батiжками в руках покупці і обдивлятись їхні постаті, руки, ноги, груди. Потiм вони сторгуються, продадуть себе „до Семена“, до Покрови, вип'ють могорича і настануть дні оддавання проданої сили. Пектиме сонце, руки зводитиме з утоми, голова зробиться порожньою й важкою, і сон, бажаний, любий сон, хилитиме все тіло до землі, але голос нужди невідступно буде шипіти:

„Роби! Не смій спочивати, бо проженуть. Роби!“

І вони робитимуть од сходу до заходу, робитимуть без думок, без тихих мрій, без бажань, крім одного: скоріше скінчити строк. Вони робитимуть, щоб не скористуватись своєю роботою, щоб ледачі, розпутні люди мали на що розпутничати і купувати їхню робочу силу...

І вони то купками, то по одинці сходяться до пристані, складають свої клунки зо всіма своїми маетками, якою-сь дiрявою одежиною, зітхають і починають ждати. Тут і полтавці,

й польщаки, й київці, литвини, і діти й старі. Там співають, там сьміються, там сидять на яких-сь дошках і дивляться на воду, там балакають, ходять, танцюють, борються, бігають, лежать, сидять! А там оддалік по над берегом робітники викочують з води тяжкі дуби і чути звідти крики, гомін і ухканне. З міста долітають гудки заводів, свистки паровозів; підводи з дошками, дубами те й знають що скриплять, гуркотять—це йде віддавання проданої людської робочої сили.

Попадаються й панки, але вони яко-сь дивно виглядають своїми біленькими обличчями, своєю чистенькою оддією серед сих мозолястих, великих рук, босих, поранених ніг, засмажених лиць, серед сієї обідраної, засмальцьованої, грубої одежі. Але панкам тут нічого робити і вони хутко счезають.

Сонце лїниво сідає і рух меньчає. На великих дубах, уложених біля самих сходів на пристань, розташувалась купка полтавців і що-сь їсть, голосно чвакуючи і поводячи очима на всі боки. Коло них сидять двоє поденщиків-бєсяків і ведуть між собою голосну балачку. Їх обступила ціла валка заробітчан і пильно слухає, вставляючи иноді й своє і підхоплюючи регітом всяке дотепне слово. Один з поденщиків, високий, худий і який-сь весь вузлуватуй. Жовта шляпа з одвислими крисами робить його схожим на китайця, а бліде довгасте лице з похмурим носом і одним косим оком нагадує: не то п'яничку паламаря, не то якого-сь писарчука із самого глухого „присутствія“. Він говорить серйозно, строго і вживає такі слова, котрі навряд чи й сам розуміє. Другий же навпаки, підморгує до слухачів, береться весь час в боки, заломлює аж на потилицю свого салдацького картуза і весело регочеться, аж вилискуючи проти сонця своєю чорною пикою, серед якої можна розібрати добре тільки червоний ніс, бо все заросло аж по самі очі чорною жорсткою щіткою.

— З сібе сьміюся, брат мой — сурово дивлячись на його, говорить косий — із сібе одного... Заблуждаєшся і других заблуждаєш... Сказано: безумний...

— Е! що там сказано! — перебиває його веселий. Ти мені скажи, що таке пекло... Га?...

— Сказано: безумний тільки може сказати брату своєму: несть бог... Панімаєш? — серйозно дивиться на його косий і потім строго обводить очима слухачів.

— Понімаю! А ти мені скажи, що то пекло. Ну?

— Пекло... по божественному есть ад. Ад то есть гіена огненная. Но только не такая, которую ти сібе думаеш, а душевная..., печальная...

— Ну, а от монахи наші попадуть у пекло?—підморгнувши до слухачів нахиляється до косоного веселий.

— Ти, брат, не моргай...—серьозно одповідає йому косий—єслі хочеш разговарювать,—разговарюй, а не хочеш, не моргай... Монах монаху не рівня. Єсть монах, который безразлично праведный—тому вместилище в раю. Поняв? который же богатый грѣхами, как і всякий мировой челаек, тому уготовано место в пеклі. Поняв?

— Хоч і поняв, а по моему-б узять їх усіх, витопить з їх сало та й засмалить і праведних і неправедних на йому! А то поки ще те пекло, а вони тут пекло роблять. А, може, скажеш, не?

— Разсуждай дальше... я скажу потом...

— Та тут разсуждать нема чого... Ти мене спрашуеш, какая есть моя вера. А я тебе спрашую, що то за пекло, що то за мощ... Ти мені говориш „ад“. Де той ад? А хіба то не ад—он там, на тім Дальнім Востоці? А хіба то не пекло, як нема чого зісти... і... вишть...

— А надто випить! — зітхнувши, додає з напівсерьозним жартом коротенький, товстенький чоловічок у фартусі і в теплій шапці з повисмиканою бавовною. Де-хто сміється.

— Ти, брат, багато говориш про святых, а чи ти їх бачив?—Сплюнувши і насунувши картуза на лоба, говорить далі веселий.—Я, брат, вірив у їх та довіривсь до того, що от...

Він розводить руками, задира одну ногу в якій-сь кожаний пантофлі і обводить очима своє лахмоте.

— Сам винуват...,—похмуро говорить косий.

— Сам?...—закидаючи картуза на потилицю, скрикує веселий, ех брат!... Але в цей час не далеко од дубів чується який-сь п'яний спів і веселий одразу спиняється, підводиться і, махнувши рукою, кричить:

— Вася!... Василь Сафьянович! Пожалте-с сюди!

Всі озираються, тільки косий серьозний і суровий не ворухиться навіть.

По дорозі плентається яка-сь невеличка фігура, боса, без спідньої сорочки, одягнена тільки в яке-сь жовто-зелене пальто і без шапки. Зачувши своє імя, вона зупиняється, пильно ди-

вється на валку і щось бурмоче. Потім підносить палець до носа і починає лукаво грозитись, весь час гикаючи і хитаючись з боку в бік. І п'яне маленьке лице його, з чорним носом і віями, з тоненькими синіми губами лукаво дивиться на всіх і посміхається.

— Та йди-ж Вася! — кричить веселий. Вася підходить, зупиняється коло валки і, взявшись руками за поли свого пальто, важко починає розкланюватись перед всіма, схиляючи голову то на ліве плече то на праве. Розкланявшись перед здивованою і мовчазною публікою, він подає веселому руку і, потрусивши її, зупиняється коло косого.

— Спасаєся?—заклавши руки за спину під пальто і похитуючись, звертається він до його.

Косий мовчки дивиться на його.

— Ти, Вася, розкажи йому, як треба спасатись,—говорить веселий.

— Спасатьца?—гикнувши, питає Вася,

— Это можна показать... Это можна... Хм... Это, брат...

Він починає мацати рукою коло кишені штанів, хитається, лукаво моргає до публіки і нарешті виймає пляшку „монопольки“. Подивившись на неї на світ, він обводить всіх веселими очима і хитнувши на „монопольку“ головою, говорить:

— Есть!

Всі сміються, а коротенький чоловік крикає, спльовує і витирає вуса.

— Можна й спасатись вже?—питає хто-сь із валки.

— Хе-хе-хе!—сміється Вася і перекинувши пляшку над ротом, починає смоктати горілку. Косий дивиться на його і здається, що ніс його робиться ще більше похмурим. Всі слідкують за ними з усмішкою.

— Смотриш?—однімаючи пляшку од рота і не витираючись навіть, говорить Вася до косого.—Може й ти хочиш спастись?.. Спасайсь! Это, брат, верное спасене...

— Смотрию і розсуждаю:—тихо починає косий, не зводячи з Васі строгого свого ока.—Чэлаек старий, уже преклонний, а такими ділами зацікавляється... Син на війні, кров свою проливає за нас, за веру, отечество і любов.

— Врьюш... За веру, царя і отечество!—поправляє Вася.

— Син кров проливає, а отец... ех!

— А отец водку проливає!—додає Вася і, знов перекинувши

пляшку, почина смоктать. Але зараз же однявши її од рота, він нахиляється до косого і яким-сь шопотом говорить;

— Кров проливає? За веру?.. (пауза) За царя?.. (пауза) За отечество? (пауза).

Всі ждуть. Вася підніма пляшку, шпурляє нею об землю і злістно, по московськи кінчає лайкою.

Всі регочуться.

— Вера?.. Яка вера?..—грізно підніма руку Вася і хитаючись робить п'яний ступінь до косого.—Попи? Живодьори?.. К чортам! Отечество? Яке отечество?... Міністри?.. К чортам!..

Де-хто озирається, де-хто бурмоче:

— Ти, Вася, не той... не дуже..

— Що?!—озирається Вася—Как? Не дуже?.. Это почему так, позвольте вас спросить? Не полагается з такими словами на чиновників?

А на міня полагается?.. Га?.. „Преклонний челдаек?“ С..... ссини!.. От, що!.. Мерзавці!.. Де мой — син?.. Я тебе спрашую, де мой—син!

Усмішки на його лиці вже не видно. Що-сь болюче, гірке і злістно видається йому в очах і мокрих ще від горілки губах. Голос переривається яким-сь нервовим дріжанем і навіть гикавка де-сь счезає. Всі робляться серйозніщими. Вася стоїть який-сь мент мовчки, важко дихаючи й сопучи носом, потім звертається до слухачів і показуючи рукою на город, шепотить:

— Я—злодей, я оскорбив Колю... Это верно... Я його оскорбив... Я—злодей, і ето верно... Но...

Він зупиньється і, вдаривши себе в груди кулаком, скрикує:

— Не... не я погубив Колю... Погубило його вера і отечество!.. Да! І кров проливає... а я... От!

Він розставляє ноги, розгорта поли свого пальто і вишина до них свої голі, жовто-брудні груди з якими-сь ямками, синяками і кущиками свого волосся по середині.

— Герой? А?—дивиться він грізним поглядом на всіх.— По самой первой моді?.. — „Преклонний челдаек“! А ти міні скажи, по чему я должен не пить? — раптом звертається він до косого, який похмуро дивиться куди-сь у бік.—З какой надобности ето нада? Га?

— Душа больше за водку... Душу нада любить—з неохотою бурмоче косий.

Вася який-сь мент пильно дивиться на його, наче чекаючи далі, потім поволі поверта голову до слухачів і, хитнувши нею на косого, говорить:

— Хороший хлюст? а? „Душу любить“... Дак ти-ж ублаготвори ету душу... Понімаєш? Ублаготвореніє дай!..

А чим ти можеш?..—він озирається навкруги і, не знайшовши, сумно схиляє голову. Всі мовчать.

— А був, братці, і я челаек...—з якою-сь кривою, жалкою посмішкою повертає він до всіх своє худе, знівечене лице.—Зарабатував по 2 цілкових у сутки. Всі Василя Швайку знали... Да-а... Коля говорить: „я, папаша, терпеть не можу тиранів... Я люблю свободу“... А я йому в рило. За що?.. З любви!.. Накажи міне бог з любви! Боявсь, що в Сібір попаде...

„Я, говорить, папаша, на вас не сердюсь, тільки ви міне дуже обиделі...“ Так і говорить, їй богу! Коля, значить, син мой єдинственний... „Ви, говорить, папаша, покланяєтесь тиранам, а я свободі.. Я свободу люблю“... А?.. Хлюст?

Він озирає всіх своїми очима, в яких стоять сльози і криво усміхається дріжачими, синіми губами.

— На Дальній Восток значить пішов? — питає хто-сь серйозно. Вася мовчки хитає головою.

— Запасний, значить. Да... Много народу згубили с..... сини... Это верно... Ну, та й не простив вас?

Вася мовчить, потім тихо говорить:

— Я не просив... З гордості... Думаю, нехай он просить міне... А його и забрали... Дак я й загуляв...

— Вроді, как сиціліст значить, ваш син?.. Коля, тетет?..

Вася хутко дивиться на запитувача, якого-сь худого не то міщанина, не то робітника з пристані, і мовчки одвертається.

— Сиціліст не сиціліст, а парень маладця був, зітхнувши говорить веселий.—Тільки ти, Вася, не журись! Нехай ті журияцьця, що гроші мають... Не зітхай, як нема, то й так нехай!.. А Коля тоже, брат, душу в серці має... Он должен понімать... От і край!..

З базарю чути якийсь крик, шум, голосні балачки. Всі озираються.

— „Я, говорить, папаша, не боюсь никою“...—Знов почина Вася, але його вже не слухають і дивляться до рундуків, куди починають збігатись хлопці, дівчата, дядьки, весь нудьгуючий, чекаючий люд.

— Шо там таке?.. Диви-драка—сміється хто-сь.

— А ну, гайда!..

Всі рушають до рундуків, від яких на зустріч їм суне валка заробітчан, а по середині їх чоловік двадцять яких-сь людей в синіх, чорних, сірих сорочках, в яких-сь засмальцьованих піджаках, в шляпах, картузах, з чорними у сажі руками й обличчями. Вони голосно говорять і між собою і з заробітчанами і показують головами й руками на беріг, де викочують дуби. Де які зупиняються і пильно дивляться назад.

— Товариші—кричить який-сь чорний, як циган, рябий і присадкуватий чоловік.—Не подпускать поліцію!.. Прямо бей і більше нічево!

— Камнями!—підхоплює чий-сь другий голос.

— Та не разбігаться!

Заробітчана здивовані; що за люди? звідки? Чого вони тут? що їм треба?

— Забастовка, брат! Понімаєш, забастовку делаем...—пояснює один з них високому парубкові в широченному брилі і товстими губами. І біляве лице його, замазане сажою, пильно і добродушно дивиться на заробітчан. Парубок хитає головою, але не дуже помітно, щоб все врозумів.

— Весь город бастує... Заводи, фабрики, мастерскі. Понімаєш?..

Дівчата заглядають через плечі парубка і серйозними, великими очима слідкують за білявим.

— Робочі, значить... Хотять, щоб плату більшу давали, щоб харчували добре, щоб обрацались з робочими хорошо... Ви-ж тоже робочі?

— А ну-да!...

— На заробітки йдете?

— А-то-ж...

— Ну от! А тепер ми йдемо он туди до берега, щоб і на пристані забастували... Як всі покнуть робити, тоді хазяїни уступлять нам...

— А то так!—додає який-сь дядько, що теж слухає його.—Оце в нас на буряках тоже була забастовка...

— Треба бороться з нашими кровопийцями!—перебиває його білявий.—Ми на їх робимо, а самі нічого не маємо. За хазяїнів всі, а за нас ніхто. За ними й уряд, і військо, і по-

ліція,.. Всі вони живуть нашим трудом... От і стоять один за одного.

Валка суне все далі й далі. Тут крик, хто-сь кричить „долой самодержавіє“, „долой поліцію!“, там починають співати, там спиняють; аж порох стоїть над рундуками, коло яких по-зоставались тільки здивовані, злякані торговці.

Заробітчани тако-ж здивовані. Ці засмальцьовані, чудні люди так сміливо говорять про те, що вони несміло думали про себе, так дружно виступають, такий гордий вогонь горить в їх очах.

— Що то, дядьку Юхиме, городська кумпанія! — хитаючи головою, говорить парубок дядькові, що слухав білявого. От як би й наші так!

— Е!... з досадою маха рукою дядько. — „Наші“. Хіба воно що понімає? Витріщить очі та й усе... Та й дери з його... „Наші“... Тут, хлопче, наука... Городський чоловік на всяких грамотах тобі, як чередник на худобі... А наш брат мужик що?.. Темний, як та ніч. Що сказав пан або піп, то й свято.

— А й у нас же забастовка була!—говорить яка-сь жива, чорнява дівчина в білій хустці і з веселими очима.

Дядько хоче що-сь сказати, але попереду чується який-сь дружний крик, свист, гикання.

— Тю-у! Тю-у!... Бей поліцію!... Долой!... Урра!...

Всі зазирають один одному через плечі і дивляться вперед. З-за рундуків, клацаючи шаблями, струнким рядом виступає чоловік двадцять поліцаїв і мовчки йде до берега, де викочували дуби. Там уже робота стала. Робітники, збившись до купи, з лантухами замість фартухів, з закованими руками і халошами штанів, глухо балакаючи між собою, стоять і ждуть.

— Ей! Товариші!—враз чується чий-сь дужий, дзвінкий голос із передніх рядів валки—Бросайте роботу! Не слухайте поліції!... Забастовка!! Долой поліцію!...

— Долой!... Бей їх!...—розкочується по вальці і заробітчани бачать, як ці люди кидаються до дошок, ламають їх, виривають дубчаки-підпорки з під рундуків, збирають каміння і біжать на перед. Парубки, захоплені, радістні, теж хапають дрючки, дошки і біжать за ними. В повітрі миготять палиці, ломаки, наче військо де-сь взялося з піками; дівчата хапають коси і совають їх в руки парубкам і дядькам. Поліція зупиняється.

— Долой барбосів!... Долой!...—не перестає крик. Робітники

з дубів потрохи починають одягатись, зкидати свої лантухи і одкочувати халози. Поліцаї що-сь тихо говорять між собою. Нарешті вони знов строяться і рушають далі, наче вони нічого й не хотіли робити.

— А!!! — розкочується по вальці — п'яти показуєте?... Ха-ха-ха! Тю-ю-у-у!... Фю-ю!... А-а прокляті ссабаки! Злякались!

Де-які починають навіть кидати навздогін їм каміння, але їх спиняють і всі рушають до робітників з дубів. Ті весело сміються назустріч їм і кричать;

— Шабашуем! Гуляй наша!...

Чується:

— Ванька! Возьми мою жілетку і башмаки!...

— Жарь до Боруха! У його пиво добре!...

Хвилини через десять на березі стихає, Нема ні косоного, ні Васі, ні веселого, — вони пішли „шабашувати“ з робітниками. Тільки заробітчани, то лежучи, то сидючи, палко і голосно розмовляють про забастовки, про царів, поліцію, про ті рани, які завжди болять і не гояться. Сонце вже сіло. На тім самім місці, де балакав Вася, сидять уже другі й про друге балакають. На голій землі, яко-сь скрутившись, босий, в полатаних штанях і дуже заношеній простій сорочці, лежить самотою який-сь парубок і подивляється на всіх якими-сь зляканими, напруженими очима. Щироке, біляве лице його з безформеним носом і потрісканими губами яке-сь забите, безпомічне, з яким-сь виразом страху, суму й одчаю.

— Ну, а от... ці украшения... зорі, скажемо, місяць і це од природи? — чується серед полтавців.

— Все од природи. Ти книжку почитай, там все есть... і про уряд, і про те, як обдирають народ... єсть такі книжки... Тільки вони заприщаються правительством. А єсть. От у мардаровського вчителя витрусили, пам'ятаєш?

„— А-а... такі-і... — незадоволено протягує той самий голос.

— Ну, та що?... А лучче, як тобі дадуть про Бову Королевича?... От з такими зробиш забастовку!... Як же!...

— Як же ті книжки добути? — вмішується другий, товстий і ледачий голос.

— Е! як!...

Оповідач, видно, й сам не знає, але, щоб не показати того, смокає язиком, хмикає і робить такій вигляд, ніби це дуже небезпечно говорити.

— Далеко, чи що?

— Хм... Воно то... Тут, брат... не той... Але його виручає гудок десь далеко на Дніпрі. Він схоплюється і почина слухати.

— Параход!... Параход іде!—починають турбуватися всі. Самотний парубок теж підводиться, несміло дивиться на Дніпр і знов лягає. Турбоване було даремне, бо гудок від „буксірного“. Всі вертаються і коло самої парубкової голови розсажуються дівчата. Одна з них русява з великими, мрійними очима і яким-сь повним жалю виразом губ уважно дивиться на парубка і одвертається. Потім знов озирається і, зустрівшись з його сумним, зляканим поглядом, знов одводить свої очі і почина що-сь шепотіти своїй сусідці. Та також дивиться уважно на парубка.

— Чого ви на мене дивитесь?—тихо говорить він—хіба я вам що зробив?

В голосі йому чується що-сь також злякане і хворе.

— А хіба не можна дивитись?—сміється сусідка.

— Усі дивляться... Наче я... що... Ви, мабуть, думаете, що то я витягнув у того хлопця гроші?...

— Еге! Драстуйте вам!... Того, що вкрав, вже піймали давно, а ми ще будемо на тебе дивитись!...—хита головою сусідка.

Русява-ж мовчки не зводить очей з його і пильно обдивляється на його босі ноги, на хворе, злякане лице, на страшну убогість його убрання.

Парубок який-сь мент дивиться на сусідку своїми мутними очима і знов тихо говорить:

— Мені так страшно... Ви не будете бить мене?..

— Хто бить?

— Ви...

— За що?...

— Я боюсь... Ви, може, не знаєте... що той...

Дівчата здивовано дивляться на його. Він підводить голову і сідає зручніше

— Де-ж твоя одежа?—питає сусідка.

— Нема... Я так... Я покінюв хазяїна... Мене хотіли вбить...

— Хто?

— Що-сь як поженеться, а я тікати і покінюв... І чоботи були... За радсаветом... У полі... Воно як поженеться, а я тікати та й утік...

— Може ти їсти хочеш?—пита русява. Парубок зиркає на

неї, потушлюється і нічого не відповідає. Русява схоплюється, біжить до своєї одежі і хутко вертається з великим шматком хліба й сала. Парубок несміло, не довіряючи, дивиться на неї і не бере.

— Та бери-ж. Чого ти?—ласкаво говорить вона...

— А ви-ж... вам же... самім треба?

Йому, видно, страшенно хочеться їсти, але він все таки не наслідуюється взяти і тільки скося подивляється на протягнутий хліб. Але дівчата силою всовують йому хліб і сало в руки і він почина жадно їсти. Вони навмисне одвертаються і починають що-сь байдуже балакати проміж себе. Раптом обидві хутко обертаються: схилившись головою за дуби, безпомічно звисивши руки з хлібом, парубок голосно ридає.

— Чого ти!—здивовано, зтурбовано і з жалем в голосі скрикують разом дівчата.

— Ви такі... добрі... Вам... вам... мабуть, самім... треба хліба... Натє... Я не хочу...

І парубок поверта до їх своє мокре, негарне, худе лице і протягує надгризений, невеличкий вже шматок хліба. Здивовані дівчата, не знаючи, що говорити, мовчки дивляться на його.

— Беріть.., я не хочу... Ви мене ще битимете. Дід казав, не їж і не кажи нікому... Всі так дивляться на мене... Я не міг більше служити... Там в якономії б'ють. Я утік і грошей не взяв...

— Та як же ти тікав так? Та це в тебе й нема нічого? Ні одежі, ні грошей, нічого? — з глибоким жалем пита русява. Парубок дивиться на неї і очі його знов укриваються слізьми. Незв'язно, путаючись, він говорить, і можна розібрати тільки, що він де-сь служив, утік звідти і тепер голодний, без одежі вертається в Полтавську губернію до дому. Можна також розібрати, що голод одняв у його розум і що цей страх, який дивиться з його хворих, божевільних очей, буде вже все життя давити його злякану душу, буде страшними провидами носитись в його слабому мозку і не буде вже спокою нещасній жертві богатих, розпутних людей.

Коло парубка збирається ціла валя заробітчан. З глибоким жалем вони дивляться на замученого брата і хто знає, які думи, які почування пробігають по них. Хто зна, чи не будуть і вони повертатись додому такими, чи зостанеться в їх

душі цей жаль і чи не заросте їхнє серце жорстким бур'яном злоби на всіх і на все?

Знов далеко на Дніпрі густо і глухо гудить гудок і знов всі біжать до берега, слухають, розпитують і мляво вертаються назад.

— Буксірний!

Парубок згорнувшись під дубами на голій землі, тихо схлипує і здригується. Стає все темніше й темніше. Далеко на горі жовтіють городські вогні і нагадують, що там живуть самі довольні люди, що там живуть ті, які забрали собі і розум парубка, і сили його, і честь сих дівчат, і щастя всіх цих змучених, зтомлених людей, забрали і розкошують в тих спокійних, гарних домах, не на голій землі й не за вигорьованим шматком чорного хліба.

Балачки стихають. Дніпро задумливо, журливо плюскотить об беріг хвилями і, темний сам, здається, знає долю цих чекаючих людей і хмуро хмуриться од неї.

В. Деде.

З РОСІЙСЬКОГО.

І билися вони як льви!
Під гуркіт канонади,
Під тріскотню стрільби сліпої
Мов в казці—боротьбі... Піднесли баріади
І кинулись до зброї.

* * *

І билися вони як льви!
Крізь млу, та дим і плам'я
Зоріло й вабило і хвилювалось од стрільби,
І знов підносилося святее знам'я
Повстання й боротьби.

* * *

Покроплене слізьми, червонеє від крові
Героїв та борців, воно горіло всюди,
І йшли, натхнені силою любови,—
За ним повставші люде!

* * *

І йшли за ним, все йшли... Міцніли баріади,
Зростав повстання гук і помста розцвіла!
Лунала пісня боротьби і вістею відради,—
Надії вістею була.

* * *

І падали одні, за ними йшли другії,
Як в казці, раз у раз борці росли, росли,
І в жертву ліпшому свої святії мрії,—
Себе самих несли.

* * *

Нехай на час усе заллють криваві ріки,
Хай голос змовк повставшого „раба“,—
Живе народ і гнів його великий,
І помста й боротьба!

К. Не—я.

Як повстала власть.

(з „Minnebriefen“ Multatuli—переклад з німецького).

Казка перша.

— Слухай, брате, ти вищий ніж я і може дістанеш он оту гранату, що усміхається до мене з зелені і, визираючи з поміж вогняних квіток, розкриває свої уста, наче та дівчина, що захооче до поцілунка. Дивись, яка вона спіла, навіть розкололась від цього і яскраво червоніє край рани, що її сама заплідняла собі, аби лише привабити мене! Я так хочу покуштувати цієї спілої гранати! Брате, ти вищий ніж я, протягни руку, зірви її, щоби я міг зазнати розкошу від неї!

І старший брат зробив те, про що його прохав молодший. А потім пішов у поле; побачив там дику козу, що, зіходячи з гори, шукала своє козеня.

— Чи ти не бачив мого малесенького? — спитала вона у лева.—Ти живеш у долині і ліпше ніж я умієш ходити по рівному полю—у мене, он бачиш—які ратиці,—скажи, чи не бачив ти моєї дитини?

— Та дитина — дитиною, — відмовив лев,—а ти ліпше ходи лиш сюда,—я з'ім тебе.

І з'ів.

Тоді старший брат питає у лева.

— Що це мусить значити? Чому ти з'ів козу, що шукала своє козеня?

— А тиж чув, як вона нарікала на непридатність своїх ратиць,—відмовив лев.—Чи ж я не гаразд зробив, що з'ів її? Поглянь на мої пазури—вони „придатні“. Дивись, які „придатні“ для цього мої зуби. Тому то я і з'ів козу.

Хлопець подумав, подивився на свої руки—довгі, жилаві, дужі і такі зручні руки... І зараз же спостеріг, що ними він зможе примусити молодшого брата на все.

А коли другого разу молодший брат попрохав його зірвати гранату, він відповів:

— Поглянь на мої руки, які вони довгі і дужі.

А тобі—ніколи не дістати гранати,—ти сам це сказав. Отож будь міні рабом, коли не хочеш, щоб я з'їв тебе.

І від того дня молодший брат почав служити старшому. Але він не радів тому відкриттю, за яке мусив дякувати левові.

так молодший брат служить старшому аж до сього дня.

Казна друга.

Вольтер сказав якось: „Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer“ *). Ну звичайно! „Нѣсть бо власть, аще не отъ Бога“ Хто шукає влади—той шукає Бога. Кому потрібна влада, авторитет, той утворює собі бога. Так робили Мойсей, Конфуцій, Зороастр, Нума, Колумб, Кортес. Так робили всі проводарі народні—авгури, чарівники, жерці. Так робе і в наші часи кожен, хто лише хоче панувати над другими. Богів стало так багато, як і жадань. Як тільки є нова примха—до неї вже є і новий бог. І зараз накають йому кланятися, щоб не зашкодило.

Одна прислужниця пішла на прогулянку з дітьми свого господаря. Їй наказано було пильно наглядати за ними. А діти не слухались, бігали геть від неї і всі її пеклування, всі її заходи пішли на нінащо.

Ну, тоді вона зробила із нічого чорну собаку, яка мусила кусати кожну дитину, що посмілаб далеко втікти від неї. Діти злякались; вмить стали покірними і не відступали ані на крок від няньки. В щирому зворушенню поглянула вона на створеного нею бога і побачила, що він хоч куди бог.

А діти так жахались собаки, що аж тронулись розуму (від цього жаху).

І такими вони залишились до сього дня.

*) „Колиб бога не було, требаб було його вигадати!“

Казка третя.

Один купець віз з собою дуже багато золота і срібла. Лякаючись розбійників, він захопив з собою чимало зброї. Крім того з ним їхала сила прислужників—певно більше, ніж було всіх розбійників в цілій країні. Він так гарно був озброєний і така у нього була певна дружина, що мабуть і ціле військо не здолало б одібрати у нього його багатств.

Та деякі розбійники, не знаючи цього, напали на нього, і довго потім каялись,—а інші, так ті, на місці загибли від його меча.

Один розбійник, з гіркого досвіду своїх братів, пішов по-радитись до святого пустельника, що в кожній справі міг дати добру пораду, бо він довший час жив на самоті з двома кістками і кухлем води.

— Навчи мене, святий чоловіче, що міні зробити аби заволодіти багатствами цього купця?

— А то дуже проста річ—відповів йому святий пустельник.—Накинь йому на шию ось цю віршовку, яку я тобі дам, і він не буде з тобою навіть змагатись. Навпаки, сам звелить своїм прислужникам схилитись перед тобою до землі і віддати тобі все, чого лише ти не забажаєш.

Як сказав святий чоловік—так воно й сталося.—Але купцеві і його дружині було від цього дуже і дуже кепсько.

Ця віршовка звалася „вірою“, і силу свою вона заховала аж до сього дня.

С. П.

Казка четверта.

П Р А В Е Д Н И Й С У Д

(Juris prudentia).

Урядник, до судді. Пане суддя, оце, чоловік—що замордував свою жінку Варвару.

Суддя. Треба його зараз повісити. Але як же то він зробив таку збродню.

Слуга. Він її розрізав на дрібні шматки, та ще і посолив.

Суддя. Не чувана річ. Його конче треба повісити.

Чоловік. Пане суддя, я не мордував моєї Варвари. Я—ж

її годував, давав їй одежу, про неї завжди дбав та піклувався. Та ось тутечки й свідки, котрі докажуть, що се правда, що я порядна людина, а не який небудь злочинець.

Суддя. Чоловіче, тебе треба повісити! Ти збільшуеш свою вину своєю упертостю та похвальбою. Це—ж нікому не можна попустити,—щоб таке діло лихе скоїти, та ще уважати себе за порядну людину.

Чоловік. Але-ж пане суддя,—свідки посвідчать тому. І коли мене оскаржено в тім, що я замордував, то я...

Суддя. Ти будеш повішений! ты розрізав Варварку на шматки, посолив, та ще й носа тепер дереш... три разом капітальні провини! Хто ще там єсть, чого тобі, бабо?

Баба. Та я ж паночку, Варвара.

Чоловік. Слава тобі Господи! Бачите, суддя, що я йїї не замордував?

Суддя. Гм... так... еге! Алеж посолив?

Варвара. Ні, пане суддя, він мене не посолив. Навпаки, він мені багато доброго зробив. Він порядний чоловік.

Чоловік. Чуєте пане суддя, що вона каже,—що я порядна людина...

Суддя. Гм... не посолив... Але-ж зостається ще третій пункт провини. Урядник, веди сього чоловіка на шибеницю. Він дуже винен — в упертій самохвальбі. Секретарь, пишіть приговор та швидче й на шибеницю, не гаючи часу.

К. Не—я

ЄГИПЕТСЬКІ БАРЕЛЬЄФИ.

1.

Ізраель в єгипті.

Хто мене виведе з сього Єгипту,
з краю неволі, з оселі роботи?
Син чоловічий, обранець Господній?
Дух, що з'являвся в огні?
Хто б він не був, хай він швидче приходить.
Боже, ратуй! наша віра вмирає!
Марним здається в сій міцній кормизі
волі святий заповіт.
Боже, ти м у с и ш обітницю справдить!
Чи ж не навіки здобув твоє слово
Той, хто колись у нерівному бою
Навіть Тебе поборов?
Кров поколінняв волає до тебе;—
Глянь з високости на сі піраміди!
В них кожний камінь—проречистий свідок
Муки народу твого.
Нащо ми сиплемо сії могили?
Нащо ми тешем камінніі труни?
Чи ми сховаєм у них фараонів,
Чи поховаєм себе?
Наші батьки вже лягли підмурівком
Там, де стоять нечестивіі храми,
Нільськіі багна загачено трупом
Наших безщасних дідів.
Певне ж тепера вже діти й онуки
Темну могилу для себе мурують...
Браття! будуймо ж її що-найвище,
Хай її бачить Господь!

Нас хай ратує і власну потугу,
 Бо як не буде Господь ратувати,
 Встане Ізраель, борець проти Бога,
 І манівцями піде.

Ніч безпросвітна в пустині заступить,
 Зійдуться в ній знову Дух та Ізраель,
 Знов буде бій, тільки бій вже останній,
 Не на життя, а на смерть,
 Не за обітницю бій, не за щастя,—
 Роспачу й помсти страшне бойовисько,
 Зради й зневір'я тяжкий поединок,
 Вихід один з того—смерть.

Та як загине навіки Ізраель
 В дикій пустині, у тьмі безпросвітній,
 Згине з ним віра в святі заповіти,
 З ним сам Єгова умре.
 Тіло Ізраеля буде в могилі,
 Дух, що з'являвся в огні, спопеліє,
 Ся ж осоружна царська піраміда
 Буде ще довго стоять...

II.

Напис в руїні.

„Я, царь царів, я, сонця син могутній,
 собі оцю гробницю збудував,
 щоб славили народи нечисленні,
 щоб тямили на всі віки потомні імення“...
 далі круг і збитий напис,
 і вже ніхто з нащадків наймудріших
 царського імення прочитати не може.
 Хто збив той напис,—чи сперечник—владарь,
 чи просто час потужною рукою,—
 то невідомо. Дивним визерунком
 багато слів пописано край нього
 про славу безіменного владаря,
 змальовано царя славетні вчинки:
 Он царь сидить високо на престолі,

народи подоланні йдуть з дарами
 коштовними й до долу клонять чола,
 а він сидить, немов камінний идол,
 під опахалами з барвистих пер,—
 лице його подібне до Тутмеса,
 і до Рамзеса, і до всіх тіранів.
 Он далі він, схопивши за волосся,
 одразу цілий гурт якихсь повстанців,
 кривим мечем над ними замахнув,—
 лице його подібне до Тарака,
 до Менефтà, як і до всіх тіранів.
 З лицем тим самим він левів полює
 Левіатанів ловить, б'є пташок
 і їде полем через людські трупи,
 і бенкетує по своїх гаремах,
 і на війну жене своїх підданих,
 і посилає на роботу люд,
 на ту „египетську“ страшну роботу,
 що має вславити царське імення.

Іде той люд, мов хвилі в океані,
 без ліку, без числа на бойовисько
 і стелеться під ноги коням царським.
 А хто живим зостався з того люду,
 той гине на египетській роботі,—
 з його могили хоче царь зробити
 для себе пам'ятник—хай гине раб!

І раб копає землю, теше камінь,
 приносить мул з ріки і робить цеглу,
 виводить мури, статуї великі,
 запригшись, возить самотужки й ставить,
 і щось буде вічне і величне,
 щось незрівняне і потужно—гарне,
 мальоване, мережане, різьблене,—
 і кожна статуя, колонна, малювання,
 мережечка, різьба і навіть цегла
 незримими устами промовляє:

„Мене створив єгипетський народ“.

Умер давно той царь з лицем тірана,
 зоставсь по ньому—круг і збитий напис.
 Співці, не марьте, вчені, не шукайте,

хто був той царь і як йому на ймення:
з його могили утворила Доля
народу пам'ятник—хай гине царь!

Леся Українка.

З Гейне.

Enfant perdu.

Стояв на чатах я в війні за волю
аж тридцять літ забутим вартовим.
Боровся без надії, гинув з болю,
я знав—не вийду з боїська живим.
Як день, так ніч я чатував. Не спалось
мені, як товариству по шатрах,
а ледве трошки і мені дрімалось,—
вони схропнуть—і знов я на ногах!
Нудьга було бере вночі на варті
тай страх (не знають страху лиш дурні),
щоб те розбити, зло зривав я в жарті:
і свист і глум були мої пісні.
Було не сплю та зброю все готую:
ось тільки йде який мерзений шпиг—
гарячим оливом так влучно почастую,
що звалиться поганець миттю з ніг.
Та часом... треба щиро говорити...
поганець був до бою теж готов
і бив незгірш... Ох, нігде правди діти!
Я весь пораненой... я трачу кров...
Впав вартовий! На рани знемагає...
Один упав, то другі прийдуть в час...
Я неподоланий... глянь, зброя сяє...
Се тільки серце розірвалось враз!

Леся Українка.

Стара і нова революція.

К. Каутський.

Те, в чому де-які в наших власних рядах рік назад ще могли сумніватися, тепер стало навіть для самих короткозорих помітним: Росія нині обхоплена революцією, котру по силі і значінню можна поставити поруч обох найбільших революцій, що досі бачила історія, поруч англійської 17-го і французької 18-го сторріччя.

Параллель між ними сама собою виникає, а їхня поверхова схожість незвичайна. В кожній із цих революцій йде боротьба з абсолютизмом, проти котрого повставали маси народні, бо його гніт зробився нестерпучим, бо він сіяв по всій країні лише злидні, знущання та сором.

Але далі схожість не йде. Ми зразу прийдемо до глибоких різниць, як тільки спустимося під політичний поверх і пізнаємо клясові суперечності, котрі суть спонукуючою силою руху.

Тут знайдемо перш усього ту величезну різницю між колишніми революціями і сучасною, що в останній вперше у всесвітній історії побідно виступав індустріальний пролетаріят, яко самостійна провідна сила. Повстання парижської комуни 1870 року було повстанням одинокого міста і після кількох тижнів було розбите. Тепер ми бачимо вже на протязі цілого року революцію від Крижаного до Чорного моря, від Балтійського моря до Тихого окіяну,—революцію, в котрій сила і самосвідомість пролетаріату все дужче і дужче виростають.

Розуміється, ми не маємо тут ні виключного панування пролетаріату, ні його диктатури, ні соціалістичної революції,

тут є лише початок цього. Пролетаріят Росії лише нищить свої кайдани, аби увільнити свої руки для класової боротьби проти капіталу, він ще не почуває себе досить дужим, аби розпочати експропріацію капіталу. Але вже саме гасло пролетарської класової боротьби з соціалістичного погляду є великим кроком наперед, порівнюючи з революціями 1648 і 1789 років.

В кожній із цих революцій класою, що в решті решт перемогла, була класа капіталістів. Але вона живе політичною і економічною експльоатацією чужих сил. Ніколи не робила вона революцій, але завше лише експльоатувала їх.

Справу революційну, боротьбу і її небезпеки завше полишала вона народнім масам. А в них активною силою в 17-му і 18-му сторіччі були не пролетарі а *дрібна буржуазія*; пролетарі складали тоді несвідомих прихильників їхніх. Протестуюча і самосвідомо дрібна буржуазія велетечських міст Лондону і Парижу була тією силою, котра зважилася на боротьбу проти абсолютизму і котрій повелося його скинути.

Дрібна буржуазія Росії ніколи не була протестуючою і самосвідомою, принаймні в останні сторіччя з того часу, як існує російський царат. Вона складалася здебільшого лише із порвавших звязки з землею селян, що перед кількома десятиріччями ще були кріпаками. Велетенського міста, що могло би панувати над цілою державою, в Росії не має. Крім того тепер навіть в Англії і Франції столиці втратили своє пануюче становище, котре вони мусять поділити з індустріальними центрами, а дрібний буржуа і в західній Європі перестав бути революціонером, а зробився також і у нас опорою реакції і правительственной влади.

Не має нічого дивного, що дрібні буржуа Росії разом з люмпенпролетаріятм з самого початку виступали, як елементи контр.-революції, котрі ставали до розпорядження поліції, щоб розбити революцію. Але через те, що ця дрібна буржуазія не має ніякої політичної програми, ніяких політичних цілей, її можна втягти в боротьбу проти революції лише обіцянками особистих вигод або збуженням в ній бажання особистої помсти. Але вигод в боротьбі проти немаючого пролетаріату здобути не можна, хиба тільки поразки та небезпеку для життя, бо він узброєний, а реакційний дрібний буржуа, коли він немає вже ніяких політичних ідеалів, вияв-

ляється остільки ж боязким, оскільки і брутальним; він виявляє свою лютість на слабших. Він залюбки нападає на жінок та дітей, а в сучасній боротьбі з революцією—на євреїв і окремих студентів, але не на робітників, що мають дужі руки. Таким чином російська контр-революція повертається просто в грабіжку, душогубство та підпали, а революційний пролетаріат в своїй боротьбі проти реакції являється уже тепер політично необхідною умовою дальшого існування суспільства так само, як економічно він зробився вже давно найважнішою умовою його. З другого боку дрібна буржуазія, оскільки вона не приєднується до пролетаріату, політично являється елементом, котрий може лише творити шкоду та порушати суспільну сталість (den Bestand), а економічно здебільшого тепер зробився наростом на соціальному тілі, котрий може існувати лише на кошт цього тіла.

Поруч з дрібною буржуазією важнішим проміж борючихся революційних елементів минулих революцій було селянство. Правда, вже в часи Реформації в селянських війнах селянство показало, що воно спроможне тільки захитати державу, а не утворити в ній панування нової самостійної політичної сили. Селянство не можна раздивлятися яко окрему партію, особливу політичну армію; воно являється тільки за допомогою отрядом інших політичних армій або партій, значіння котрого проте не є невеликим, бо дивлячися по тому, в який бік селянство направляє свої удари, воно може рішити перемогу або поразку. В Франції 1848 року воно принесло поразку революції так само, як в 1789 і слідуючі роки її тріумф.

Але роля, котру грало селянство, була в великій французській революції зовсім иньша ніж в англійській. У Франції існувала дворянська та церковна земельна власність ще в зовсім феодальних формах; ці земельні власники жили від експльоатації кріпаків селян, котрі були пригнічені неймовірними злиднями та котрим, перетворившись в придворну шляхту та придворне духовенство, вони зовсім нічим не віддячували. Знищення цієї земельної власності було одним із нагальніших завдань революції і стало тим зв'язком, що незвичайно міцно прив'язав селянство до революції.

В Англії старе феодальне дворянство було знищено ще в часи війни Червоної і Білої Рожі і замінилося нещодавно

випеченим дворянством, котре дуже гарно зрозуміло капіталістичні потреби. Реформація доставила цьому дворянствові ще й церковні землі. Старе феодальне хазяйство в 17 сторіччі цілком зникло. Там, де ще існували селяне, були вони вільними хазяїнами на своїй землі. На великій земельній власності хазяїнували за поміччю не кріпаків селян, а капіталістів арендаторів з наємними робітниками. Зпоміж великих земельних власників дворян дуже незначна частина повернулася в придворну шляхту; цілі роки жили вони в своїх маєтках, де брали діяльну участь в судах і громадських самоуправах.

Тому англійська революція ні в яким разі не могла повести до перевороту в земельних відносинах. Правда, вона чинила численні конфіскації маєтків, але з погляду політичного, а не соціального. Як би несито не позирали селяне—арендатори на велику земельну власність, ніяка нужда не примушувала їх роздробити її; навпаки, страх перед численним сільським пролетаріатом спонукував їх утриматися від цього, бо в решті решт ім самим загрожувала би небезпека. Англійська велика земельна власність не тільки встояла в часи революції, але і закінчилася компромісом з буржуазією, що стомила від панування дрібних буржуа, а цім так укріпила своє панування, що тепер ніде, навіть в Ост-Єльбії і Венгрії, земельна аристократія не почуває себе більш міцно, ніж в Англії.

Зовсім інші справи в Росії, селянство котрої при всіх своїх особливостях, перебуває в становищі взагалі подібному до становища селян перед французькою революцією. І тут обидві революції в своїх здобутках будуть схожі настільки, що можна чекати по всій російській державі переходу великої земельної власності в руки селян. Окрім абсолютизму по рахункам революції буде також платити і велика земельна власність.

Неможливо передбачати, які форми хазяйства будуть в сільсько-хозяйственній продукції, що розівьється на нових підвалинах, але одне безперечно: російська і французька революції будуть схожі між собою ще й в тому, що знищення великої земельної власності стане тим звязком, що нерозривно звяже селян з революцією. Ми ще не знаємо, яка расова боротьба захована в нетрях нової революції; можливо, що в часи революції виникнуть незгоди між селянами і мійським про-

летаріят, але перші кігтями і зубами будуть боронити революцію проти всяких спроб запровадити знову дворянський режим (Junkerregime), хоч би навіть за поміччю чужоземних держав. Таким чином ми прийшли до третього фактору, котрий треба розглянути при порівнанні трьох революцій,—до закордонного становища, ними створеного.

В 17 сторіччі міжнародні зносини були ще настільки незначні, що англійська революція зосталася зовсім місцевою подією, котра в інших державах не знайшла а ні найменшого відгуку. Не закордонні війни, а довгочасна горожанська війна (Bürgerkrieg), наслідок великої відпорної сили сільського дворянства, створила революційне військо панування, та в решті решт, диктатуру побідного генерала, Кромвелля

Кінець 18 сторіччя вже знає більш розвинені зносини між європейськими державами, і французька революція захитала цілу Європу, але її вільні змагання знайшли лише невеличкий відгомін. Захитала революція всю Європу лише завдяки війні, котру вела проти республіки спілка монархів Європи та із котрої виник в Франції військовий режим (Säbelregime) та імперія побідного генерала Наполеона.

Тепер при початку ХХ сторіччя міжнародні зносини зробилися такими тісними, що одного лише початку революції в Росії було вже досить, аби збудити захоплений відгук в пролетаріаті цілої Європи, оживити теми класової боротьби, а сусідню австрійську імперію захитати в її найглибших основах.

Навпаки, думати про коаліцію європейських держав проти революції, як це було в 1793 році, тепер неможливо. Не коаліції проти революції можна тепер чекати, втручання в російські справи можна було би довірити лише однокій державі—німецькій імперії. Але навіть уряд німецької держави, певне, задумається перш, ніж почати війну, що була би не народньою, а династичною, так само непопулярною та ненавидимою, як і японська в Росії, та могла би потягти за собою для німецького уряду подібні ж наслідки, які японська принесла царатові. Але як би там не було, ми ні в яким разі не можемо чекати ери довгих світових війн, що були в часи французької революції, і тому нам нема чого боятися, що російська революція подібно французькій закінчиться військовою диктатурою, або чимсь подібним до священого союзу.

Швидче нею розпочнеться ера європейських революцій, що закінчатся диктатурою пролетаріату, прокладанням шляхів в соціялістичне суспільство.

З німецького переклав *М. П.*

Великий утопіст.

У Римі помер 6-го лютого с. р. знаменитий учений, колишній професор австрійської процедури цивільної університету у Відні (В'їн'ї), та творець нової галузі наук, т. зв. „соціального правознавства“, Антін Менгер.

Його смерть поразила болюче не тільки його товаришів по спеціальності, а навіяла сумом і австрійській та міжнародній пролетаріат. Найкращим доказом сього може служити хоч би той факт, що в похороні Менгера у Відні (куди його тіло з Риму перевезли) брали участь побіч віденського студентства також маси віденських робітників, побіч збору професорів-делегати австрійської соціальної демократії (посли Шумаер, Зайц і Еленбоген); тіж вінці, що їх заряд австр. соціально-демократичної партії зложив на домовину великого покійника, ті відзиви партійної преси*), що оцінювали заслуги наукової праці покійника для пролетаріату, та промова, що її над свіжим гробом проголосив іменем австр. соціально-демократичного студентства тов. Кеслер,—все те свідчить, як ушанував австрійський пролетаріат ученого, що з'умів побороти пересуди своєї кляси, з'умів крізь мраку ліберально-буржуазного правознавства передертися до соціялістичного світогляду—на те, щоби стати його проповідником та щоби посвятити свою наукову силу ділу увільнення народньої маси.

Ось уперед подамо декілька дат із життя Менгера, а відтак кількома словами схарактеризуємо його соціялістичну й наукову працю.

*) Центральний орган австр. С.-Д. „Arbeiter Zeitung“—побіч дрібніших заміток і звісток,—присвятив Менгерові й цілу передову статтю.

Антін Менгер (Anton Menger) родився 12 грудня 1841 р. в селі Маневі в Галичині, куди в часи австрійської германізаторської системи переселився його батько з Німеччини. Юридичні студії відбував Менгер у віденському університеті; там дістав він 1865 р докторат австрійського права. 1872 р. став він приват-доцентом австрійської цивільної процедури; 1874 р. став екстраординарним та 1877 р. ординарним професором тої науки.

В 1895 році був він ректором віденського університету. Наслідком хвороби очей кинув Менгер 1899 року професуру та відсунувся від публичної учительської діяльності до свого професорського кабінету й своєї, єдиної в своїм роді, соціалістичної бібліотеки та посвятив ціле своє величезне знання праці над теорією соціалізму. В Римі, куди виїхав сього року на зіму задля покращення свого здоров'я, постигла його смерть.

Менгер написав чимало правничих і соціально-політичних книг і розвідок, що здобули йому славне ім'я в науковій літературі та були перекладені на багато європейських мов. Найбільш знайомими з соціально-політичних його праць є отсі: „Das Recht auf den vollen Arbeits“ („Право до цілого доходу з праці“), „Das bürger liebe Recht und die besitzlosen Volksklassen“ („Цивільне право та неспідаючі народні класи“) Die socialen auf haben des Rechtsvissechatt („Соціальні завдання науки права“), „Neue Staatslehre“ („Нова наука про державу“), „Neue Sittenlehre“ („Нова наука етики“).

Про соціальні праці Менгера з обсягу австрійського цивільного права небагато доведеться нам тут сказати, хіба те, що й тут дав він своїми творами початок нової епохи в розвитку теорії й практики. Ні один законодавець, ні суддя не може тепер обминути Менгерових праць; новий цивільний кодекс німецької держави та нова процедура цивільна в Австрії містять у собі чимало думок і ідей нашого ученого. Як професор зумів він виховати нове покоління правників та навіть у теперешні неминуче класові закони надихати хоч трохи духа гуманітарності й пошановання людської одиниці. Але не ті спеціально-правничі праці здобули Менгерові славу революціонера та поставили його поруч великих теоретиків і борців соціалізму,—се доконалось аж згодом.

Ще коли Менгер був професором та, здавалося, вповні

віддавався своїм спеціальним студіям, могли його ученики завважити, що їх учитель, поза викладами формалістичної та сухої процедури, жив иньшим, невтомним, живим життям. Згодом розійшлася чутка, що наш скромний і тихий професор основує в себе велику соціально-політичну бібліотеку, що з великими вкладами заходів і грошей намагається скомплетувати в себе всю давнішу і новішу літературу соціалізму.

Аж тут 1886 року появилася друком невеличка книжечка: „Право до цілого доходу з праці“. Для Менгера почалося нове життя: він чим раз, то більш відривається від своїх дотеперешніх занять, поза своїми книгами ховається від решти світа та захожується коло нової праці, а власне—коло юридичного сконструювання соціалістичних постулятів, — тих постулятів, що їх теоретично поставили й з економічного боку обгрунтували Маркс, Енгельс і иньші теоретики соціалізму. В названій книжці просліджує Менгер один із постулятів новітнього соціалізму, а то—право робітника до повного доходу з своєї праці, в його розвитку від неозначених початків до ясного його сформулювання. Книжка викликала сенсацію: австрійський цісарський професор і „Hofrat“ (статській совѣтник) не тільки береться тут порядкувати й об'єктивно представляти соціалістичні доктрини, а показується рішучим приклонником соціалізму, та, як соціаліст, стає до полеміки з иньшими соціалістичними теоретиками, головню—з Марксом. Його незгода з Марксом—се незгода юридично виобразованого вченого з вченим економістом—се суперечка утопіста-соціаліста з представником „наукового соціалізму“, з теоретиком матеріалістичного погляду на історію. Се ріжниця є так характеристична для Менгерового соціалізму, що годі її обминути.

Менгер не був ніколи соціалістом у партійнім розумінню сього слова,—від новітнього соціально-демократичного руху ділили його основні погляди. Він був правником, та його односторонне юридичне розуміння суспільних відносин не дозволило йому взглянути глибше в їх суть. Він боровся за перетворення законів в інтересі робітництва, але він не зрозумів суті й ролі робітницької класи. Він начеркнув головні риси соціалістичного права в будучности, але він не зрозумів того історичного процесу, що неминуче й з konieczністю приведе до здійснення соціалізму. Він був так дуже душею й

тілом правником, що економічний погляд на суспільний розвиток являвся йому не тільки чужим, а просто абсурдним. Він бачив, що правний зміст поняття власності змінюється в ході історії разом із переминою відносин соціальних сил; не бачив він одначе того суспільного закону, що кермує розвитком тих відносин сил соціальних. Його термінологія характеризує його розуміння суспільної еволюції: він піклується „непосідаючими народними класами“, а не „працюючими класами“; найважливішою річю являється йому—не роль робітництва в економічному процесі, а правне становище пролетаріату в новочасній системі власності й правління. Мотором розвитку робітничої класи є для Менгера не її зростаюча соціальна роль в процесі продукції і він займається теперішньою безправністю, квалістю робітничої класи перед законом та намагається законодавство з теперішнього знаряду поневолення пролетаріату зробити знарядом соціальної справедливості.

Зрозуміла річ—соціально-демократичний робітник, якому принципи партійної програми й тактики дають спроможність вглянути глибше в суть соціального розвитку й поступу, не вдоволиться такою формалістично-правничою теорією: він знає, що всякі зміни в розподіленню суспільних сил виникають завдяки змінам в розподіленню сил продукційних та завдяки розвиткові економічних відносин,—він знає, що політична сила, законом бережені привілеї є тільки зверхньою проявою každочасного стану продукції, є тільки формою, в якій виявляється на зверх každочасне розподілення економічних сил суспільства.

Менгер сього не хотів порозуміти: тут була межа й границя його розуміння соціального життя—далі він не пішов тай не хотів перейти. А про те—заслуги Менгера для робітничої класи були великі. Його книга „Цивільний (гражданський) закон та непосідаючі народні класи“ була знаменитим ділом. Ніхто перед тим не виказав так ясно й неустрашимота з таким спеціальним знанням плютократичного характеру буржуазного сьвіта, ніхто перед тим не виставив із такою точністю й основністю практичних соціальних домагань, що їх можна ще в теперішнім суспільнім ладі сповнити. Ся книга—се невичерпана скарбниця проектів і вказівок для соціально-демократичної праці на тепер.

Але практичні успіхи Менгерових писань є поки-що розмірно невеликі: буржуазна наука дивується його праці, буржуазні законодавці перейняли чимало його думок і ідей у закони,—та саме те, чого так бажалося Менгерові, а власне повне визволення робочих мас із ярма неволі є досі не здійснене. З Менгерових проектів приодягли буржуазні парламенти в форму закону лише остільки, оскільки на них змогла придбати собі вплив сила робочого люду. А однак Менгер уважав найважливішим ділом—впливати на уми й серця законодавців, переконувати їх про слухність пролетарських домагань; на його думку—перебудова суспільства, перемога соціалізму в головному залежать від того, щоби створити соціалістичну „науку про державу“; надъ основами цієї науки працював Менгер в останні роки свого життя; плодом цієї праці була відома книга *). Отсею своєю вірою був він споріднений з соціалістичними утопістами всіх часів.

Про все те є Менгерова „Нова наука про державу“ справді революційною книгою, яка викликає в читача велику пошану до автора, того автора, що йому доля судила бути цісарським „статським совітником“. І відчули се дуже гарно буржуазні вчені—за життя Менгера та в посмертних згадках про нього: Всі клонять чолом перед його ідеальною вдачею, його ученістю, та не забувають при тім зазначити й підкреслити, що їх відмежовує безодня від того вченого та небезпечного чоловіка.

Під сам кінець свого життя працював Менгер над виконанням великих плянів, які виходили далеко поза межі його дотеперішніх занять. „Нова наука етики“ (вийшла друком 1905 року) була перша з цілого ряду книжок в його пляні; далі повинна була появитися соціалістична „народня політика“ та соціалістична „теорія пізнання“. Правда, його „Нова наука етики“ зустрінулася рішучою критикою з боку буржуазних та соціалістичних **) учених: він-же з яркою односторонністю та безоглядністю намагається тут довести, що всяка етика, всяка мораль є ніщо иньше, як тільки пристосовання (Anpassung) людини до укладу соціальних сил и власти.

---

*) Її перекладено на всі європейські мови; на російську аж двічі; український переклад ладиться до друку у Львові. Так саме й переклад „Нової науки етики“.

**) Між иньшими й Карла Каутського в „Neue Zeit“.

Наш учений перейшов тут на незнайоме собі поле. Але скільки би й можна робити закидів його книзі, все таки й тут годі не подивляти того пристрастного жару борця, що піднімається проти знасилування вбогих сильнішими, проти гордині й безстидности могучих, проти брехні й облуди пануючого соціального порядку.

Суспільству полишив Менгер, крім творів свого ума—своїх книг і праць, ще й єдине в своїм роді джерело до дальших студій над соціалізмом. В смирній, аскетично живучій людині горіла велика пристрасть: збирати й комплетувати з усього світа соціалістичну літературу. Відома річ, що соціалістична література—летючі листки, брошурки, газети, що ними пролетаріят реагує на кождочасні суспільні струї, пропадає в масі робітництва та в короткім часі стає бібліографічною рідкістю. Зібранню західно-європейської соціалістичної літератури присвятив Менгер чимало праці й коштів, а його бібліотека представляє для дослідників соціалізму неоцінене джерело. В своїому заповіті переказав Менгер сю бібліотеку на публичну власність з таким бажанням, аби її й далі комплетувати книгами політичними - демократичного напрямку, економічними-соціалістичного напрямку, богословськими-проти-правовірного напрямку.

Кінчимо словами віденського соціально-демократичного дневника: „За все те кладе робітництво свою скромну подяку на гробі Антона Менгера, який вправді не був партійним товаришем, але все був нашим другом та ішов поруч із нами до боротьби“.

Василь Панейко.

Пролетарська свідомість і революція.

Генрієтта Ролянд-Гольст.

Немає з боку неуттва чи злости більш безглузлого закиду марксизмові, ніж той, що він зменшує або і зовсім відкидає роль свідомости в людській історії. Ані скільки не відкидаючи ролі свідомости, марксизм зменшує її лише в очах тих, що тільки і мріють об тім, аби зовсім увільнити дух, піднести його по над матерію, надати йому провідну роль у всесвітньому розвитку, а між тим вони на самім ділі принижують його до незначного елемента, зміст і сила котрого в незрозумілій і невідомій формі залежить від сліпого випадку.

Марксизм вперше призначив духові відповідне становище в людській історії. Він довів, що зміст свідомости—бажання, уявлення і погляди—не є чимсь випадковим, а створюються певними умовами. Він вияснив закономірність змін в колективній свідомості епохи, або класи і цім значно збогатив і поглибив погляди в цій сфері так само, як Дарвінізм в сфері природи. Він оцінив доволі роль духа, яко життєву зброю, котра змінює відносини людей, творить історію, дає життю його перемінний зміст. Але коріння, котрі дають свідомості життєві соки, він пізнав в фактах економічного розвитку, із котрих в кожную епоху виростав з даною силою даний зміст свідомости.

Але марксизм далекий від тієї думки, що переворот змісту свідомости відбувається сам собою, автоматично і одночасно з переворотом в економічних відносинах. Ні першого, ні другого не буває. Маркс виразно зауважив, що разом з економічним фундаментом „швидче або повільніше“ змінюється і вся „ідеологічна надбудова“. Революції і являються саме тими

засобами історії, за поміччю котрих від часу до часу усувається відставання політичних і юридичних форм від матеріальних основ.

Коли ж настає революціонізування політичної і юридичної надбудови, тоді вже мусить і сьвідомість прийти до згідности з новими відносинами. Ми знаємо, що переворот в обох сферах не відбувається необхідно однакоим темпом. Сьвідомість може попережати економічні відносини, це навіть звичайно трапляється в революційні періоди, поки революція йде *crescendo*. Духовий переворот може відставати від матеріального і цей випадок буває далеко частіше, ніж перший. Цьому нас, соціаль-демократів, що-дня навчає практика робітничого руху. Скорість перевороту складає одну із найхарактерніших рис капіталістичного розвитку.

Зменьшення незалежности існування, концентрація продукції, кольоссальний зрост національного багатства, відносне зменьшення сільської людности—ось-де-які із найважніших ознак, що виявляють скорість цього розвитку. Хоч і як незвичайно швидко в порівнанню з колишніми пригніченими клясами відбувається вплив цього всього на пролетарську сьвідомість, збудження пролетаріату із покірливости, конкуренції і тупости до незадоволення, солідарности і революційної енергії,—проте взагалі кажучи відстає це все від темпа матеріального розвитку. Пануючим клясам далеко легше, ніж пролетаріатові, удається хід своїх поглядів і уявлень пристосувати до ходу історії. Фактично клясова сьвідомість пануючих кляс, сьвідомість протилежности їхніх спільних інтересів інтересам робітничим, у них далеко ясніша і гострійша. Навіть для Німеччини, де сьвідомість пролетаріату вже дуже розвинена, Бебель на Єнському партайтазі твердо установив цей факт і стрів при цьому загальну згоду. В Голяндії ми щодня зазнаємо, як брак клясової сьвідомости приводить робітників майже усіх професій до того, що їхні професіональні організації розколюються. Так, нещодавно в Еншеде, центрі текстільної індустрії, робітники цієї професії були організовані не менше, як в пять спілок і організацій по їх релігійним і політичним поглядам. А підприємці вже віддавна заклали спільну організацію, де не питають про релігію і політику. Так, в Англії при сприяючих обставинах поведося буржуазії задержати сьвідомість робітників, так мо-

вити, на професійній солідарності і не допустити їх до розуміння ідеї належності до класи.

Підвалини цього сумного факту не важко відгадати. Перше, тут впливає той факт, що економічний переворот нерівномірно зачіпав так всі країни, як і всіх членів якоїсь країни або класи. Певні країни, як і певні групи зачіпаються капіталістичним розвитком лише пізно і поверхово. Економічний переворот для цих країн і цих народніх верств не являється безпосереднім досвідом, процесом, котрий передається їхньому духові за поміччю чуттєвих вражіннь. Тут повинна стати в пригоді пропаганда, і вона справді робить це. Вона намагається, щоб створити розуміння капіталістичного розвитку й серед тих частин працюючих клас, котрі ще не дуже зазнали на своїй шкурі наслідків цього розвитку. Але кожен агітатор знає ту різницю розуміння і одушевлення, з яким стріває його виклад цього розвитку і його наслідків з одного боку аудиторія із робітників великої індустрії, з другого боку аудиторія помішана переважно із кустарів і робітників дрібного ремесла в якому небудь відсталому місті.

Другою з цим звязаною основою повільного пристосування свідомости є поступовність економічного перевороту. Він відбувається в нечисленних і безупинних, дрібних, зовсім поволі розвиваючихся переходах і тільки иноді великі події показують, як далеко вже він пішов наперед. Але для того, щоб ці незначні зміни дійшли до свідомости, потрібна особлива чулість, котрою далеко не всі люде володіють. Цім з'яснюється те явище, що завше де-які серед робітників — з живіщою головою, з бадьоріщим духом, з сильніщою волею пристають до соціалдемократії далеко раніш, ніж масса. Чим повільніше, чим менш бурхливо йде розвиток, тим важче і пізніше настає переворот в свідомості робітничої класи; навпаки, гострі переходи навіть при відносно меньшому розвиткові прискорюють його.

Третя підвалина лежить в силі традиції. Вона охоплює свідомість ріжнородними крочками, із котрих ця мусить увільнитися часто шляхом тяжкої внутрішньої боротьби. Особливо в високій мірі під владою традиції стоїть та частина свідомости, котра справляє значний вплив на утворення нових переконань і на кристаллізування їх в ділах: етична свідомість, моральні погляди. Традиції щастить, особливо там,

де вона виступає в релігійному убранні, виставити, яко річ похвальну і славну, яко „добродійство“, твердість в старих поглядах, в старій етичній оцінці покірливости, задоволення, терпіння і т. д.

Хоч і затримана ціми всіми фактами, невпинно розвивається проте клясова сьвідомість пролетаріату саме тому, що економічний розвиток завше побідно нищить всі перешкоди. Так набрунькуються дерева в свій час навіть в найсуворійшу весну, бо сік піднімається знизу в гору та розливається по всіх сучках та гильках. Правда, холодні вітри можуть задержати розвій бруньок. Але прийде кілька днів гарячого південно-західного вітру та ливний дощ: глянеші, швидко оточує зелене сяєво дерева і кущі.

Революційні події в Росії то є весняні бурі, що по всіх кутках і краях створять буйний зрост клясової сьвідомости міжнароднього пролетаріату. Але низчий чи вищий ступінь цієї сьвідомости знову стане сам фактором, який вплине на цілий процес соціального розвитку, прискорить або задержить його хід. Коли вірно, що для піднесення якоїсь кляси потрібен певний розвиток клясової сьвідомости, так вірно також і те, що революційна боротьба сильно допомагає розвиткові цієї сьвідомости, навіть поза колом учасників цієї боротьби. Аджеж, коли в часи спокійно поступовного розвитку недостатні власні переваживання його наслідків утворюють для де-яких робітників перешкоду в розвитку клясової сьвідомости, так навпаки в революційні часи факти чужого життя мають далеко більше значіння, ніж факти із власного досьвіду. Вони тоді спонукують людей до нового пізнання, до нових потреб, до нових бажань, вони тільки, так мовити, просьвітлюють в них розуміння їхніх власних умов. Ось—причина, чому де-які революційні рухи в минулі часи так скоро розповсюджуються, наче яка епідемія.

Навіть поминаючи безпосередній політичний вплив революційної боротьби російського пролетаріату, ми повинні визнати, що вона незвичайно стрепенє міжнародній пролетаріат. Коли цей „молодший брат“ серед борців пролетарів цілого сьвіту зкидає кайдани політичної неволі, так невжеж не здадуться ці кайдани нестерпучими німецькому, австрійському і всьому західно-європейському пролетаріатові! Коли робітники Росії в своєму завзяттю, в своїх поривах до волі, в своїй

незрівняній революційній енергії знайшли шляхи і засоби, аби знищити самодержавство, як можуть західно-європейські робітники хоч трохи сумніватися, чи їм поведеться зруйнувати політичне панування буржуазії і заснувати панування пролетаріату? Після того, коли вони побачили, яку гостру зброю страшної сили дає сучасному пролетаріатові його становище в процесі продукції, невже не будуть вони дивитися на прийдешню боротьбу з цілком иньшою певністю в побіді, ніж досі, подібно тому герою, котрий побачив свою зброю випробовану своїм братом по зброї і пізнав, наскільки вона була придатна до боротьби.

* *
*

Парижська коммуна була останньою великою катастрофою в сучасному робітничому рухові. Її роля в дні збудження класової свідомості пролетаріату і його розуміння протилежностей буржуазного світу була велика. В огнях палаючого Парижу, під залпи версальців побачив міжнародній пролетаріат суть класових протилежностей, освітлену так, як ніколи раніш, і почув мову фактів з неосягненою ще ніколи переконуючою силою. Відокремлення клас зробило величезний крок наперед не тільки у Франції, але в цілому капіталістичному світі. Тихі зворушення класової свідомості, котрі створили в душах безупинний повільний хід економічного розвитку. Крісталлізувалися під вражінням потрясаючих подій в тверде ядро. В де-яких країнах, напр. в Данії, з цього часу починає своє існування самостійна пролетарська організація.

Але парижська коммуна була повстанням парижського пролетаріату, створеним особливими умовами, прискореним всім національним і інтернаціональним становищем, повстанням, котре мусіло закінчитися трагічно. Вона показала інтернаціональному пролетаріатові ту безодню, що відділяє робітничу класу від буржуазії, всю звірячу лютість останньої, коли вона бачить небезпеку для свого класового панування. Але події разом з тим показали йому, що він при тодішньому становищі розвитку ще не зрівнявся з своїм буржуазним ворогом, що він не зміг скинути свого ворога старими методами сили. Так незвичайно вплинула парижська коммуна не тільки на утворення класової свідомості, але також і на форми прояви її. Вона справила дуже великий вплив на погляди і методи budouчого робітничого руху.

Її плодом було розуміння необхідности вживати політично-парляментарську зброю для придбання робітничих мас цілої країни, для поступовного просвітлення і організації їх.

Російська революція вибухає на прикінці тридцятипятилітнього періоду економічного і політичного розвитку, вживання парламентарського методу, просвітлення і організації мільйонів пролетарів. Майже по всіх капіталістичних країнах соціаль-демократія зробилася значною силою, а в деяких країнах важнішим фактором суспільного життя. Російська революція, крім того, розвивається в такий момент, коли в провідних країнах боротьба соціаль-демократії близька до того, щоб із боротьби за те чи иньше право вирости в боротьбу за панування в державі. Як парижська коммуна, освітлює вона сильним огневим сяєвом всі сфери політичного і соціального життя; несе вона блискучий огонь в ті голови, де була темнота, і певність туди, де було лише ледве помітне предчуття. Як багато змінилося за цей людський вік! Як зросла наша сила! Як близько вже ціль! Згідно із зміною обставин, згідно із своїм особливим зміненним характером, котрий веде не до трагічної поразки, як коммуна, а до славної пролетарської перемоги, несе російська революція свідомості сучасного інтернаціонального пролетаріату незмірно більше, ніж коммуна пролетаріатові тих часів. Коммуна показала йому, як його колишні засоби боротьби зробилися нікчемними і мусіли уступити місце новим, котрі він ще почасти мусів завоювати. Російська революція показує йому, як соціальний розвиток викував йому меч, котрий в часи найгострійшої нужди він може вживати з незвичайною силою. Та—массовим душогубством десятків тисяч його братів освітила з страшною ясністю факт непримиримих класових протилежностей. Ця—збільшила в ньому певність у собі самому, певність, що він власними силами зможе покласти кінець класовим протилежностям і класовому пануванню. Та—з поглядом, затуманеним сумом, переконала його в необхідності довгої терпеливої боротьби. Ця—з очима, що льють проміння радості, вказує йому на певний, близький час перемоги.

З німецького переклав *М. П.*

Ніч у тюрмі.

Тихо, тихо... в коридорі
ледве ходить вартовий;
в небі ясно сяють зорі;
світить місяць молодий
і сріблом своїм безшумним
сумно грає на стіні,
і поснули мрії—думи
будить з болем у мені.
За тюрмою вал чорніє,
а за валом... там усе!
там Дніпро—он, ледве мріє,
звідти радістю несе,
там життя, там люде, браття!
А по сей бік... тут тюрма!
Є тут штик, кати є, ґрати,—
а життя, людей... нема!
Тихо, тихо... Клен дримає...
Місяць грає на стіні...
Ша!... за валом хтось співає!
Притулившись на вікні,
жадно звуки ті хапаю,
звуки волі!... Ніч пливе,
майська ніч, жива, палкая,
в яку смерть лиш не живе...
Смерть та ми, мреці живії...
Пісня стихла вже давно,
я-ж сижу все... А палкиї
думи линуть за вікно...

Тихо скрізь, як в домовині...
Плакати хочеться, ридати!
головою бити стіни,
щоб не чути, не бачити ґрат...
Але ніжно, як кохана,
вітер гладить волос мій
і шопоче про бажаний,
тихий, радісний спокій.
„Не до віку, любий, ґрати,—
— він шопоче,—буде час.
будеш, рідний, й ти стояти,
в битві лютій серед нас“...
І шопоче він про волю,
про могутню боротьбу,
про грядущу, иньшу долю,
про свободу ту сьвяту,
що на ґратах, на в'язницях,
на салдацькому штику
гордо, ясно загориться
й всеросійську тюрму
з буйним шумом розруйнує
і на порох рознесе...
Він шепоче і милує
теплим подихом лице,
і з любов'ю, як кохана,
ніжно гладить волос мій,
і шопоче про бажаний,
тихий, радісний спокій...

В. Деде.

Національні організації пролетаріату.

Справа організації робітничої класи, як окремої політичної сили, являється одною із найважливіших умов зросту класової самосвідомості і успіху класової боротьби робітників.

Коли увільнення пролетаріату і всієї людськості від капіталістичної експлуатації і пригнічення в усіх їхніх проявах визначається всім ходом розвитку сучасного капіталістичного господарства, так цим ще не сказано, що царство соціалізму прийде для пролетаріату без всяких зусиль з його боку.

Концентрація капіталу, кольосальний зрост продукційности праці, утворення суспільної продукції замість колись панувалої індивідуальної-то суть лише матеріальні предпосилки для всевітнього перевороту—утворення соціалістичного ладу. Але ставлячи перед суспільством необхідність і неминучість створення соціальної організації продукції, яко проблему, капіталізм створює і необхідну соціальну силу—пролетаріат, найбільш пригнічену, найбільш зреволюціонізовану і тому найбільш чулу до ідей соціалізму класу. І от від свідомості цієї соціальної сили, від її бажань і боротьби, що виникають з такою же неминучістю, як і згадані матеріальні процеси, залежить прискорення того моменту, коли зникнуть всякі форми панування людини над людиною.

Тут творча роль організації незвичайно важлива.

Вона на ковадлі капіталістичної експлуатації кує молотом наукового соціалізму класову свідомість пролетаріату, вона будить в ньому невмирущі бажання нового соціального ладу і, ведучи безупинний бій поневоленої класи праці проти пануючої класи капіталу, вона прискорює момент соціальної революції.

Такою організацією пролетаріату єдине являється соціально-демократія.

На увазі такого величезного значіння організації в процесі увільнення робітничої класи немає нічого дивного в тому, що принципи і форми організації пролетаріату грають досить велику роль в соціально-демократичній практиці і займають значне місце в соціально-демократичній літературі.

В певні моменти організаційні питання набирають незвичайної гостроти і займають всю увагу соціально-демократії.

Коли соціалдемократія, яко партія широких мас робітничих, перебуває *in statu nascendi* і шукає тих форм організаційних, що при даних обставинах могли б охопити як найширші маси даного пролетаріату; коли гострота політичного моменту незвичайно напружує всі сили соціалдемократії в інтензивній революційній боротьбі; коли партія пролетаріату має, крім всього, ще сумну необхідність боротися за право існування, за своє визнання державною владою,—тоді ми маємо організаційне питання в усій його складності і гостроті.

Ясно, що все вище згадане в усій своїй повноті має місце і в Росії, хоч і не скрізь та не в однаковій мірі.

Коли ж до цього ми додамо ще різно-національний склад держави, а значить і пролетаріату, для нас яким стане, що з моменту перетворення соціалдемократії із гуртка пропагандистів в активну політичну організацію мас робітничих виникає питання про роль національного фактору в пролетарській організації, і ще більше ускладнює організаційну справу.

В силу цілого ряду причин, про котрі ми неможемо на цих сторінках докладно говорити, останній момент в організаційному питанні—момент національний ще й досі грає величезну не тільки теоретичну, а ще більше практичну роль. Говоримо—ще більше—тому, що завдяки йому соціалдемократія Росії не уявляє собою нічого організаційно єдиного і роз'єднана в такий важливий момент на декілько нічим незв'язаних партій і організацій не зменшує жертв пролетаріату в його сучасній революційній боротьбі.

Вияснити роль національного елемента в соціалдемократичній організації—це значить в значній мірі вияснити умови з'єднання усіх соціалдемократичних партій і організацій Росії.

I.

Сучасний робітничий рух по своїй основі являється міжнародним та й иньшим він бути не може.

Розвиток капіталізму по всіх країнах, створюючи однакові продукційні відносини, ставить всюди робітничу класу в однакові економічні і політичні умови.

Мінове капіталістичне хазяйство тісно зв'язує всі частини земної кулі, всі країни, всі нації в один кольосальний економічний організм—світове хазяйство. Кожна країна стає в залежність від цілого, кожна зміна в частині відбивається з більшою чи з меншою силою на світовому хазяйстві. Такий напрямок економічної еволюції створює не тільки матеріальну залежність і зв'язаність усіх частин світу, але й духову. Він нищить ізолюваність країн духову, економічну і політичну; він втягує їх в могутній потік сучасних культурних і соціально-політичних течій та інтересів.

Само собою розуміється, що пролетаріат, складаючи по всіх країнах один із найголовніших елементів сучасної продукції,

являється так само звязаним і сполученим в одну неподілиму армію робітничу, як звязано хазяйство окремих держав і країн в одно сьвітове хазяйство.

Ясно, що увільнення робітничої класи з під ярма капіталу може бути завойоване лише зусиллями робітників цілого сьвіту.

Таким чином, не в абстрактних ідеях волі, рівности та братерства, а в матеріяльних підвалинах, в залежності обопільній робітників цілого сьвіту та в однородності умов політичної і економічної експльоатації пролетаріату—полягає корінь інтернаціональної солідарности робітничої класи.

Кожен крок в розвитку робітничого руху несе нам ясні докази зросту міжнародніх тенденцій сучасного пролетаріату.

На всім сьвіті робітнича класа живо цікавиться ходом класової боротьби в кожній країні, в кожній нації. Своєю матеріяльною і моральною піддержкою відгукується вона найенергійнійше на прояви революційної боротьби робітників кожного краю.

Досьвід своєї боротьби на всім сьвіті пролетаріат колективізує і вироблює однакові програму і тактику.

В імя міжнародности робітничої класи організований пролетаріат створив своє робітниче сьвято-день першого мая.

Свою міжнародність пролетаріат втілив в інтернаціональні соціялістичні конгреси, що, почавшись Парижським 1889 року, грають все більшу і більшу не тільки теоретичну, але і практичну ролю в робітничому рухові.

Гостре духовне око Маркса і Енгельса з дивовижною ясністю прозріло цю інтернаціональність пролетаріату.

„Комуністи, писали вони в 1848 році, відрізняються від решти пролетарських партій тільки тим, що з одного боку в боротьбі пролетарів різних націй вони знаходять спільні, незалежні від національних обставин інтереси пролетаріату і пильнують цих інтересів, з другого ж боку, вони відрізняються тим, що на різних ступінях розвитку боротьби пролетаріату з буржуазією вони завжди мають на оці інтереси цілого руху *).

Таким чином, ідея інтернаціональної солідарности пролетаріату, яко основа робітничого руху, стає тим самим підвалиною і соціяль-демократичної організації, а зрост цієї солідарности стає одною із головних її цілей.

Являючися інтернаціональним по основі класової боротьби, рух робітничий по методу цієї боротьби є наскрізь революційним в самому широкому розумінню цього слова.

Позбавлений певности свого щоденного істнування, оточений страхом голодної смерти під часи крізісів і безробітці, що так часто одвідують капіталістичне суспільство, завше голодний, коли не фізіологічно, так духово пролетаріат не може не бути революційним.

*) К. Маркс і Ф. Енгельс. Комуністичний Маніфест, видавництво «Боротьби» Львів. 1905 ст. 17.

Як може він на увазі такого свого становища не скористуватися своєю зростаючою фактичною силою, своєю зростаючою роллю в сучасній капіталістичній продукції та не зробити того, що на протязі всієї людської історії чинили усі пригнічені і поневолені класи, стаючи завдяки своїй боротьбі із класи експлуатованої та пригніченої класою пануючою?

Та хоч би партія пролетаріату, соціалдемократія, і хотіла б стати соціалістичною партією демократичних реформ, якою її хочуть зробити ревізіоністи, до цього не допустила б її сучасна буржуазія. Незвичайний зрост економічної і політичної з'організованості робітничої класи, зростаючий вплив соціалдемократії, якої класової робітничої партії, вселяє в душі буржуазії безмежний страх за своє політичне і економічне панування і де далі штовхає її на шлях реакційніших мір в боротьбі із зростаючою могутністю пролетаріату. Таким чином буржуазія, як і кожна класи, панування котрої усувається новою класою, сама із сліпою неминучістю веде суспільство до соціальної катастрофи.

Соціальна революція, переведена пролетаріатом, з'організованим в самостійну політичну партію, являючися другою основою сучасного класово-свідомого робітничого руху, стає тим самим основою і ціллю кожної соціалдемократичної організації.

Як видно із вище сказаного, наближення соціальної революції залежить від зросту класової самосвідомості, від політичної самостійності та бойовничого поведження пролетаріату.

Ясно, що лише пролетаріат, свідомий своїх класових інтересів та суперечностей сучасного буржуазного суспільства, що лише пролетаріат, одушевлений своєю великою історичною роллю визволителя всього суспільства, всієї людськості, — може зрозуміти неможливість иньшого способу увільнення, пізнати всю вагу соціальної революції та цілком віддатися їй.

Але для того, щоб перевести цю неминучу зміну суспільних відносин, пролетаріат мусить бути політично самостійним—з'організованим в окрему незалежну робітничу партію. Так з'організований він повинен втручатися в усі сфери громадського і політичного життя; конфлікти з буржуазними ідеологами і політиками будуть завше відмежовувати пролетаріат від буржуазії, являться найкращою школою для виховання пролетаріату, для розвитку його класової свідомості.

На тернистім та довгім шляху до соціалістичного ладу так з'організований пролетаріат поведе найширшу, найінтензивнішу боротьбу з усіма проявами панування капіталу. Політичний гніт, релігійний, національний, економічний—все викликатиме класово-свідомий пролетаріат на завзяту боротьбу. Таким чином, соціалдемократична організація стає революційним втіленням тої класи, котрій історія призначила ролю вічного революціонера в капіталістичному суспільстві.

Характер же такої бойової організації пролетаріату визначається всім напрямком сучасного політичного розвитку. Централі-

зований характер сучасної буржуазної держави, зкупчуючи в руках пануючих клас величезну матеріальну силу, являється одною із важніших умов їхнього панування над усіма експлуатованими верствами суспільства. Ясно, що пролетаріят мусить протиставити такій силі буржуазії і відповідну свою централізовану, дисципліновану організацію, котра незвичайно буде побільшувати сили пролетаріату в його класовій боротьбі.

Тепер для нас ясними стають завдання політичної організації робітничої класи.

Осьвітлюючи, як *найповнійше* в кожний даний момент *усе* життя робітничої класи в капіталістичному суспільстві, творити *такимит* класової самосвідомості, розвиваючи найінтензивнішу і всебічну боротьбу робітників з усіма формами і проявами гніту капіталу концентрувати *такимит* революційної енергії пролетаріату та з'організовувати його в щоденній боротьбі в незалежну централізовану політичну армію і всім цим давати необхідні умови соціальної революції—так коротко можна определити завдання дійсне пролетарської організації.

Погляньмо ж після цих коротких загальних уваг, як ці основні принципи конкретізуються в державі, що подібно Австрії та Росії, складається із різних національностей.

II.

Міжнародній по своїм основам, по своїм кінечним цілям сучасний рух робітничої класи, являється національнимъ по своїй *формі*, по своїм проявам і по своїм близьким вимогам.

Почати хоч би з того, що соціалдемократія повинна одягати своє слово в живу мову народню, котрою балакає робітнича класа певної країни або певної нації.

Являючися наслідком всієї історичної еволюції народу, мова відбиває в собі весь процес зросту соціальної думки народу, охоплює весь комплекс прояв психичного життя його, містить в собі всю повноту народнього духовного багатства. Відбиваючи в собі весь процес соціально-історичного розвитку народу, мова разом з тим являється могутнім фактором культурного і соціального прогресу, так мовити, „засобом“ матеріальної і духовної продукції народу. Ось чому всіх тих інтернаціоналістів, що одкидають значіння мови, Лябріола з повним правом називає аморфістами *).

Але мова то не є тільки лексика—механічне зібрання символів, за поміччю котрих людина визначає всі річі і явища природи і духу. Мова є явище органічного характеру, створіння колективної психології народньої.

Ріжні фізико-географічні, історичні фактори і соціально-політичні явища сучасности, що виростили на ґрунті всього попереднього розвитку зі всіма його особливостями, створили психологічні

*) Лябріола. Исторический материализм и философия. Письма к Сорелю.

ріжниці між соціальними групами і дали новочасні нації, що знаходяться в безупинному процесі зміни і перетворення.

Ясно, що забалакати народньою мовою до широких мас пролетаріату, одягти соціалдемократичний зміст в усі психологічні властивості даного народу—це значить найшвидче і найглибше проїняти робітничі маси соціалістичними ідеалами.

Для соціалдемократії не важно, чи мова, чи наріччя є те, чим балакає пролетаріат певної місцевості! На віщо їй опреділяти, чи нація, чи племя є даний нарід, що так чи инакше, в більшій чи меншій степені, відрізняється від иньших? Буржуазним ученим ці опреділення важливі, бо за поміччю їх вони виправдують ті чи иньші міри денационалізації. Єврейський жаргон чи єврейська мова (пригадую аргументи „Іскри“ що до єврейської мови)—чи не однаково це для партії пролетаріату? Важливий лише той безперечний факт, що єврейський пролетаріат переживає всі явища соціально-психічного життя за поміччю иньшого зваряддя думки та швидче розуміє світогляд соціалдемократії на тій мові, якою він балакає. Чого варті для соціалдемократії досліди Булічів, Флорінських і Соболевських—ціх представників буржуазно-монархічної науки. Українська мова є факт, котрого не стерло 250-річне нечуване поневолення українського народу; українська нація, не дивлячися на драконовські закони проти неї, крок за кроком прокладає собі дорогу в сімью культурних народів Європи—і соціалдемократія на Україні повинна, як найкраще, рахуватися з ціми фактами в своїй діяльності.

Але не лише в мові виявляється вплив національного моменту.

Тенденції сучасного економічного розвитку по всіх країнах, де утворюються капіталістичні продукційні відносини, однакові: вони носять міжнародній, незалежній від місцевих особливостей характер.

Але виникаючи серед певного народу в певну епоху, капіталізм, так мовити, переломлюється в індивідуальному соціально-політичному осередку.

Ступінь економічного розвитку даного народу, його соціально-політичний лад, розвиток капіталізму в иньших країнах, культурність народу, його психологічний склад і т. п. все це утворює індивідуальні прояви і форми капіталізму, різні в різних націях, коротко кажучи, національний капіталізм.

Той чи иньший темп розвитку капіталізму, та чи иньша стадія в цьому розвитку, ті чи иньші соціальні і політико-юридичні обставини утворюють ту атмосферу, котрою дихає класова боротьба робітничої класи певної нації. Вони опреділяють ту сумму близьких вимог, що в кожній країні чи нації кожна соціалдемократична партія виставляє і повинна виставляти в своїй програмі мінімум.

Чим краще рахується соціалдемократія з ціми індивідуальними умовами соціальнополітичного життя пролетаріату в своїй програмі мінімум, чим енергійніше обстоює вона скрізь усі близькі вимоги робітничої класи, тим сильніший має ідейний і полі-

тичний вплив на робітничі маси, бо „соціалдемократія є партія класової боротьби пролетарів проти капіталу і не її конечні цілі, а її часові вимоги (Augenblicksforderungen) коріння її сили *)

По всіх громадських і політичних інституціях сучасного буржуазного суспільства, від сільської комуни до краєвих сеймів і центрального парламенту скрізь повинна соціалдемократія провадити свою класову політику.

Лише при такій умові класова боротьба розгортається в усю ширину, що створюється об'єктивним ходом річей даного суспільства.

Але для такого розвитку класової боротьби, котрий дасть максимум революційності в пролетаріаті і створить кращі умови для розвитку його самосвідомості і боротьби, потрібно пристосуватися до всієї сумми конкретних обставин, до індивідуального поділу суспільних сил, що відбивається в усіх громадських і політичних інституціях даної нації, вичерпати усі класові протилежності даного суспільства та усі прояви панування капіталу в ньому.

А зробити це може лише така організація пролетаріату, що зростеться з усіма умовами життя робітничої класи, зрозуміє конкретні суперечності класових інтересів, виведе на світ класової свідомості те, що стояло за „порогом“ її і таким чином найповніше зформує близькі вимоги пролетарські.

Впливаючи на характер близьких вимог пролетаріату, різниці в розвитку капіталізму у різних націй накладають свій відбиток на соціалдемократичні партії ще й иньшим боком.

Створюючи скрізь однакові класи і соціальні групи, капіталізм проте дає в кожному конкретному суспільстві, в кожній країні, в кожній нації індивідуальний кількостний поділ одних і тих же суспільних сил, індивідуальну класову структуру. Склад буржуазії, її однородність, чи неоднородність, кількісне панування тої чи иньшої групи буржуазії, характер пролетаріату, відношення числове різних груп в робітничій класі, становище працюючих, але ще неспролетаризованих народніх верств, їхня близькість до пролетаріату чи до буржуазії, державний лад і т. п.—все це у своєму співділанню дає індивідуальний соціальний осередок.

На ґрунті цієї індивідуальної класової структури виростають різні ідеології, що так чи инакше впливають на пролетаріат.

Тому ход капіталістичного розвитку в кожний даний момент в кожній нації дає особливе оригінальне комбінування течій в буржуазній демократії і різних відтінків в розвитку соціалістичного руху.

Різні буржуазні ідеології вносяться в класову свідомість пролетаріату і, затемнюючи її, зближують класи, по самій своїй природі антагоністичні.

*) K. Kautsky Agrarfrage. S. 305. Курсів наш.

Особливо сприяючий ґрунт для таких мостків над природньою безоднею класових антагонізмів дає існування національного гніту.

Само собою розуміється, що боротьба з впливом буржуазного світогляду, із спробами буржуазії затемнити класову самосвідомість пролетаріату, являється одним із найголовніших завдань соціалдемократії, що завше стоїть на сторожі ясної самосвідомості робітничої класи.

Але виконати це завдання найкраще і найшвидче може той, хто краще знає ворога—лише та соціалдемократична організація, що органічно виросла із тих обставин і умов, які створили на другому боці культурного і соціально-політичного розвитку певні течії буржуазної думки.

Не можемо не звести всього вище сказаного в одно ціле чудовими словами Кавцького, висловленими в його передмові до лондонського видання „Ерфуртської Програми“ на польській мові.

„Марксизм є метода, що виключає всякий шаблон. Тенденції капіталістичної продукції ділають скрізь, суть міжнародні. Але форми, в котрих вони знаходять свій вираз, і в котрих впливають на життя народів, суть надто різнородні. Доки соціалістичні партії були тільки товариствами пропаганди і займалися тільки пропагандою теорії, доти міжнародня соціалістична література могла бути досить одноманітною. В міру того, як соціалізм розвивається і здобуває собі все більший і більший вплив на життя практичне, одноманітність все більше зникає. Через те соціалісти все більше мусять брати на увагу особливості національні не тільки в сфері ділання, але і в сфері думки і все більше примушуються в кожному краю до утворення собі національної літератури.

Не ослаблює то міжнародньої солідарности. Навпаки в міру розвитку солідарність міжнародня перестає бути лише чисто теоретичною, а стає все більше практичною“. *)

* * *

Капіталістичний світ—це світ, повний глибоких суперечностей. Кожний крок капіталістичного розвитку несе їх в усі сфери людського життя.

Ревниво оберегаючи приватну власність, капіталізм на кожному кроці експропріує її; заснований на індивідуальному володінню засобами продукції і на індивідуальному провадженню хазяйства, він разом з тим творить велику суспільну продукцію. Зрост і розвиток цих суперечностей то процес, повний горя і сліз. Але із цього ж розвитку виростає така соціальна сила, котра положить кінець цьому болючому для усіх пригнічених процесові. Такою силою, всім своїм економічним і соціально—політичним становищем призначеною до виконня цієї великої місії,

*) К. Kautsky. Zasady socializmu. Przedmowa. 3. Останній курсів наш.

являється пролетаріят, що, збільшуючися в процесі економічної еволюції кількістю, виростає духово і політично.

До одної із найглибших суперечностей, що роздирають сучасну людськість, відноситься суперечність національних та інтернаціональних тенденцій капіталістичного розвитку, що неминуче в сучасному суспільстві створюють національне питання.

Перетворюючи хазяйства окремих громад, країв, націй і держав в одно всесвітне хазяйство, капіталізм нищить всякі перешкоди на шляху цього перетворення. Кордони сучасних великих держав так само йому противні, як кордони колишніх невеличких середньовічних. Ідеалом капіталіста стає одна всесвітня держава—всесвітнє царство капіталу. Але космополітизм буржуазії приймає специфічні форми. Капіталісти кожної нації уявляють собі всесвітню державу такою, в котрій не тільки не має поділу кордонами, але і мовами, в котрій панує одна мова—їхня мова, в котрій живе один нарід,—їхній нарід. Так інтернаціоналізм буржуазії перетворюється в свою протилежність, в націоналізм, і родить пангерманізм, панславізм і т. п.

Цілком природно, що в державах, котрі складаються із декількох націй, такі тенденції буржуазії приводять неминуче до національної боротьби. Цілий ряд обставин определяє її результат. Ступінь економічного розвитку, становище культурне, кількість людности, відношення суспільних сил—все це впливає на побіду чи поразку певної нації в цій боротьбі. Побіда нації—вірніше однієї національної буржуазії—утворює національний гніт над иньшими націями.

В яку державу ми не заглянемо—чи в близькому минулому, чи в сучасному, чи в самодержавні монархії, чи в конституційні і парламентарні держави, чи в Пруссію і Австрію, чи в Англію—скрізь ми побачимо довгу низку фактів насильств над цілими націями.

Затримання культурного розвитку, перетворення народніх шкіл із джерела розвитку в джерело отупіння народніх мас, репресії політичні, що затримують процес самоопреділення клас і груп соціяльних, централізація державних прибутків і видатків, затримання економічного розвитку шляхом економічної внутрішньої та закордонної політики в певному напрямку—ось ті різноманітні форми, які приймає в наші часи національний гніт.

Лягаючи важким тягарем на весь пригнічений народ, вони особливо шкодливо впливають на пролетаріят, на характер і ход його класової боротьби, на розвиток і зміст його класової самосвідомости.

Мало того, що національний гніт затримує зрост класової самосвідомости пролетаріату та, гальмуючи розвиток продукційних сил, позбавляє робітників організуючих і виховуючих тенденцій капіталістичного хазяйства; він своїм надкласовим національним характером утворює всі елементи для затушування класових антагонізмів, для солідарности клас.

Разуміється повне усунення національного гніту, ми певні,

можливе лише при знищенню основи всіх форм експльоатації і поневолення—панування капіталу і поділу на класи.

Ясно, що такий погляд наш на цілковите розв'язання справи не засуджує нас на бездіяльність. Навпаки, він освітлює боротьбу з національним гнітом ясним сьвітом соціялістичного ідеалу, а цим робить її в кожний даний момент ще більш інтензивною.

От же ж зрозумілим стає, що єдиною силою, котра в інтересах соціяльного розвитку може і повинна вести боротьбу з національним поневоленням, являється робітнича класа.

„Приналежні до пролетаріату члени нації, котру гнітить, котру експльоатує або хоч би самотійності котрої загрожує друга нація, повинні боротися проти такого пригнічення, як і проти всякого иньшого“, так каже ветеран інтернаціональної соціяльдемократії, вже не один раз нами цитований *).

Але що то значить боротися.

Чи то значить здобути „рівноправність націй“—принцип, блискучістю подібний до славних „велі, братерства і рівності“ Великої Французської Революції, але і вартістю своєю ще менше позиточних для пригнічених націй, ніж перші трое були для пригнічених г о р о ж а н.

Послухаємо що каже відомий юрист Гумпльович — а слово юриста в цій справі особливо важливе, бо ходить тут о розв'язання юридичної проблеми — про § 5 Австрійської Конституції (4 Марта 1849 року), в котрому сказано: „Всі нації рівноправні:

„Із науки права ми гаразд знаємо, що (wie) корпорація, або асоціація можуть бути „носителями“ прав і користуватися ними: нація ж не є ні асоціацією, ні корпорацією, ні взагалі „моральною“ особою в смислі науки права“.—„Коли бракує нам... необхідної предпосилки всякого права, а іменно ясного і точного розуміння суб'єкта, котрий повинен бути „носителем“ (Träger) права, так можемо ми ще менше собі уявити, як така нація, що не надається до опрeдeлення, могла б користуватися належачим їй правом“.—„Таким чином ми можемо повернути справу так, як нам захочеться; мартовська конституція 1849 задає нам в § 5 загадку, до розв'язання котрої ніде не дається ключа. Ми не знаємо, що розуміє законодавець під „Нацією“ (Volksstamm)? не володіємо ми ні дійсним поясненням, скільки націй є в Австрії? (тоді як склад і обшир (Umfang) коронних земель конституційним шляхом твердо установлено) ні нарешті, яким чином і способом нація може бути „носителем“ прав.“ **)

Тому боротися, аби на брудному конституційному папері буржуазії написати пролетарською кров'ю, що всі нації рівноправні,—принцип, право нації на самоопредeлення з боку юридичного має таку ж саму вартість після такої теоретичної оцінки

*) К. Каутскій. Наш взгляд на патриотизм и войну изд. Марии Малых Спб. 1905 стр. 7.

**.) Synopticus. Staat und Nation s. 3.

цього здобутку, підпертої політичною практикою буржуазних конституцій, — збоку свідомого авангарду пролетаріату, соціалдемократії, було би марнотратством сил робітничої класи.

Ясно, що, коли національне питання являється проблемою політико-юридичною, свідомий пролетаріат повинен боротися за таке розв'язання цього питання, котре б на основі державних форм, а не лише принципів, давало б тверді гарантії неможливості гніту.

Тут не місце говорити про ці форми.

Інтернаціональна соціалдемократія вже віднайшла такі форми*).

Ми хочемо тут лише констатувати те, що завдання пролетаріату в цій справі не тільки негативні—боротьба з проявами гніту, а і позитивні—відшукання відповідних форм політичних для мирного спільного життя націй.

Але для ясности, усьпішности боротьби з усіми проявами і наслідками цього гніту пролетаріат даної нації, класово свідомий, повинен скласти організовану політичну силу, що в кожний момент змогла б підперти „право націй на самоопреділення“ та вдувала б душу живу в мертву „рівноправність націй“ буржуазного державного права.

Окрема організація національна не нищить солідарности пролетаріату цілої держави.

Ми твердо переконані в тому, що класово свідомий пролетаріат не може роздиратися національними суперечностями. Скрізь, де пролетаріат виростає духовно і політично, де організується в окрему самостійну політичну партію, він стає найенергійнішим оборонцем усіх експлуатованих та пригночених. Тому природно, що робітники нації упривілейованої стають на оборону нації пригноченої.

Не для того, розуміється, закладається окрема організація пролетаріату, щоб протиставити її иньшим пролетарським організаціям.

Обстоючи право кожної нації на самоопреділення, соціалдемократія в першій лінії має на увазі самоопреділення пролетаріата кожної нації. Але для широких робітничих мас найкращим і єдиним засобом самоопреділення є організація однородна по своєму складу—національна організація.

Така організація швидко определить позицію і тактику робітничої класи відносно національного гніту, і також і корисні для пролетаріату форми розв'язання національного питання в конкретних історичних рамках. Така організація з відповідною максимумною силою поведе найширшу боротьбу на два фронти: проти власної і всякої иньшої буржуазії а разом з своєю буржуазією по принципу „врозь йдти вмѣстѣ бить“ проти національного пригночення.

*) Див. резолюцію партійтагу соціалдемократичної робітничої партії Австрії в 1899 р. в Брюнні. Вона приведена цілком у Гумпльовича: „Націоналізм і інтернаціоналізм в ХІХ столѣтті“ стор. 21—22.

Така організація і вона одна лише зможе повести за собою широкі маси пролетаріату пригнобленої нації, настроєного, завдяки національному гнітові, вороже до всього, що виходить від нації гнітучої, найбільш, яко маса, відчуваючого на власній шкурі національний гніт і, завдяки останньому, в широким класово не свідомим масам найбільш заінтересованого в найскоршому розв'язанню національного питання.

Тепер ми можемо резюмувати наш погляд.

Показати на даних соціально-політичних відносинах класові інтереси і класові антагонізми сучасного капіталістичного суспільства, освітити все життя робітничої класи соціалдемократичним світоглядом в фарбах і образах рідної мови, пристосувавшись до культурного рівня робочих мас, реагувати на все, що хвилює в дані часи дані маси робітничі, одягти з'організовану класову боротьбу в нерви і м'ускули соціально-політичного життя даної нації, надати цій боротьбі таку інтензивність, яка можлива при даних умовах і формах панування капіталу, стояти завше на сторожі прозоро-ясної самосвідомості пролетаріату і таким чином найшвидче і найкраще виховати із даних мас робітничих борців в рядах інтернаціональної соціалдемократії—зробити це і так зможе лише національна соціалдемократична організація пролетаріату.

До цього приводять теоретичні розміркування.

А що ж каже нам історія інтернаціональної соціалдемократії?

* * *

В 1862 році на лондонську виставку прибули французські робітники, аби гуртом з англійськими товаришами обговорити становище робітників, їхні змагання і тому иньше. [Після виставки утворилися тісні зносини, наради провадилися далі, і в наслідок цього всього в 1864 році утворена була спілка, що мала охоплювати робітників різних країн. Так з'явився Інтернаціональ—„Міжнародне Товариство Робітниче“ („L'association internationale des Travailleurs“).

Інтернаціональна солідарність пролетаріату, той поклик „Пролетарі всіх країн єднайтеся“, що лунає по всім світі, найшов своє організаційне втілення в цьому міжнародньому товаристві.

А між тим Інтернаціональ зник. Де причина цього?

Поминаючи агітацію Бакуніна, що вбачав в Інтернаціоналі спілку бунтарів та хотів перетворити його в свого роду поштову скриньку, поминаючи трагічний кінець парижської комуни, котру Інтернаціональ підтримував, ми повинні признати, що причина його загиби була значно глибша.

Зогравши свою ролю, створивши певну єдність поглядів, прищепивши ідеї марксизму соціалістичному рухові в різних країнах, Інтернаціональ, організація більше теоретична, пропагандістська, втратив своє значіння.

На сцену вже виступали маси робітничі. Соціалізм починав

впливати на життя народне, на ход законодавства. І ось ми бачимо, що „рух став приймати все більш національний характер; це не треба розуміти так, що стала забуватися міжнародня солідарність; соціально-демократична діяльність определялася національними властивостями, особливостями народу і державним ладом тої країни, в котрій приходилося робити.

„Інтернаціональ як організація одбув свій час завдяки розвитку соціалізму...“ *).

Але історія дала докази ще й иньшого роду.

В 1889 році на конгресі в Гайнфельді утворювалася соціально-демократична робітнича партія Австрії. Окремі частинки злилися в колектив, з єдиною душею—партійною програмою, прийнятою на цьому з'їзді. Наслідки цього великого факта незабаром виявилися. Соціально-демократичний рух з року на рік котився хвилями від території до території австрійської держави. Все більша кількість націй втягувалася в рух. Прокидалися навіть найтемніші із них. Соціалізм пускав глибоке коріння в массах кожної нації, ставав політичною силою, що починала впливати на державні відносини.

Але цей же процес приготував не тільки зростаючу силу і вплив соціально-демократії, а ще і реорганізацію Партії на нових ґрунтіпах.

Розширившись серед різних націй, соціалістичний рух зазнав, так мовити, всю природно-організуючу силу національності і шляхом непомітного, повільного, природного процесу вилився в національні організації.

Віденський конгрес 1897 року, визнав лише факт і перебудував організацію цілої партії. Від нині австрійська соціально-демократія з'організована по націям і не можна сказати, що би то зашкодило соціально-демократичній справі в Австрії. Навпаки, соціально-демократія Австрії від часів цього партайтагу розвивалася і розвивається ще швидче, вплив її політичний, не дивлячися на невелике представництво її в парламенті, незвичайно великий, пролетаріят і соціально-демократія Австрії є із найреволюційніших в Західній Європі.

Через два роки ми вже бачимо оригінальний вплив нової організації на програму мінімум соціально-демократії. Нова організація підготувала розв'язання національного питання і в 1899 році на брюннському конгресі дала таке його розв'язання, котре Каутським визнається за найкраще соціально-демократичне розв'язання національного питання **).

* * *

Але з'організована, поділена по націям соціально-демократія, оточена державними кордонами, мусить бути сполучена в одну полі-

*) Фр. Энгельс. Биография, написанная Каутским изд. „Молота“ ст. 24.

**) Каутский „Кризис Австрии“. Киевъ Изд. Иванова онъ-же „Национальное питання в Росіи „Від. Укр.“ ч. 1—2.

тичну партію пролетаріату цілої держави так само, як спільні економічні і політичні умови сполучають пролетаріат усіх націй даної держави.

Як утворити це з'єднання?

Основою всіх організацій пролетаріату взагалі являється принцип кооперації, співробітництва. Останній же не припускає підлягання якоїсь одної частини другій. Обопільна залежність од цілого колективу всіх частин — то єдина підвалина всіх організацій дійсно демократичних, а в першій мірі пролетарських. Тому ясно, що формою так потрібного пролетаріатові з'єднання соціалдемократії може бути лише федерація, спілка. Кожна частина складова має свої форми організаційні, має свої інституції, певну компетенцію — все це однакове в усіх частинах — а всі частини разом, колектив, мають спільну, сполучаючу форму організаційну, спільну центральну інституцію, що являється найвищою в усіх справах програми, тактики і боротьби.

Таким чином організаційним ідеалом соціалдемократії різних націй але одної держави стає політична організація Швейцарії і Америки.

Ми не будемо спинятися тут на аналізі розуміння (поняття) федерації чи автономії. Ми не будемо приводити сучасних определень цих державних форм по підручникам державного права, звідки ці терміни і взяті. Ми певні в тому, що це лише було би нам на користь *).

При всіх суперечках за і проти федерації, чи автономії йде більше річ про організацію центрів місцевих і загального, ніж про аналогію з відповідними політичними формами.

Коли принцип національних організацій є визнаним — а не визнати його, нам здається, неможливо, — цілком ясною повинна бути і сполучуюча форма організації.

Центральна соціалдемократична організація, що провадить класову боротьбу пролетаріату, повинна гарно зважити всі обставини цієї боротьби, як внутрішні — в пролетаріаті організованому і неорганізованому, так і надвірні — в відношенні соціальних і політичних сил. Зрозумілим стає в такому разі, що знання настрою національних груп пролетаріату, певні дані відносного значіння організованої сили робітничої класи певної нації, добре знайомство з тими обставинами в яких живе і бореться даний пролетаріат і дана соціалдемократія — знання, так потрібне для утворення тактики пролетаріату цілої держави і провадження його класової боротьби, може даватися лише представниками цих організацій. Лише в такому разі ми будемо мати державну організацію пролетаріату — одсвіт (отраженіє) в сього пролетаріату, лише в такому разі ми маємо більшу гарантію від рискованих кроків.

*) Див Коркуновъ. «Русское Государственное право» виділи про федерацію і теорії самоуправи.

Таким чином ясно що Ц. К. мусить складатися із представників національних соціалдемократій.

Таку організацію ми і бачимо в соціалдемократичній партії Австрії.

Найвищою інституцією для всіх національних складових частин партії для всієї партії, яко цілого, являється партайтаг. Всі важніші справи національних організацій затвержуються ним. Загальнопартійна програма і тактика вироблюється на ньому. Всяка можливість відступів з боку національних соціалдемократій від принципів соціалдемократії, установлених загальними партайтагами, є абсолютно неможливою.

Найвищою виконуючою інституцією являється ц. к. Ц. К. не вибирається з'їздом, а складається із представників ц. к. національних соціалдемократичних організацій, котрих в Австрії тепер мається шість: німецька, чеська, італійська, польська, словінська і українська. *)

Таку організацію дав австрійській соціалдемократії віденський партайтаг 1897. Вже скоро десять років існує така форма організаційна і грає велику ролю в розвитку партії.

Не буде дивним для нас і несподіваним та позиція, яку в цій справі ясно і виразно зайняв Каутський.

Визнаючи, що справа організації пролетаріату в ріжно-національній державі являється справою дуже важкою, він спинився на Австрії, яко на країні, в котрій „найраніш з'явилася ця проблема і була найкраще розв'язана“. **)

Таким чином теоретичні розміркування, історичний досвід та думки авторитетів міжнародної соціалдемократії—все це стає нам порукою в тому, що така форма з'єднання є одинокою доладною формою сполучення.

III.

Тема, котру ми порушили в цій статті, не є новою. Перед другим з'їздом Російської Соціалдемократичної Робітничої Партії і досить довгий час після нього питання це дискутувалося із незвичайним запалом і енергією, та з неменьшою непродуктивністю. Назбиралося досить багато неусунених неясностей, непорозумінь, існуючих ще й досі.

Розібрати головні, основні із них це значить виявити такі боки питання, що zostалися в тіні. Тому ми і спиняємося на цих головних думках наших супротивників.

*) Цікаво зауважати що Ц. К. бельгійської соціалістичної партії теж збудований на такому ж принципі. Він складається із представників від краєвих організацій. Див. Акімов: „Очерк розвитку соціалдемократії в Росії“ ст. 168.

**) Neue Zeit 1904. Jahr. № 45. 3. 579. „До міжнароднього конгресу“. Також після конгресу в листі до „Бунду“ він заявив, що стоїть на тійже точці, що і Бунд. див „Вестник Бунда“ здається № 5.

В одній із своїх статей, здається в органі Соціалдемократії Королівства Польського та Литви (Przegląd Socialdemokratyczny), Роза Люксембург, бажаючи розбити аргументацію Бунду, проводила ту думку, що партії єврейського пролетаріату бути не може.

Для того, казала вона, щоб організація пролетаріату якоїсь нації могла називатися партією, вона повинна, як політична організація, мати в своїй політичній програмі якусь політичну вимогу або сумму їх, що не може бути прийнята в політичну програму організації пролетаріату цілої держави. Таким чином, коли всі її окремі вимоги можуть бути внесені в загальну програму пролетаріату всієї держави, вона немає права називатися партією; коли ж окремі вимоги політичні цієї організації не можуть бути прийняті в загально політичну програму, бо вони стоять до неї в суперечності, тоді або така організація не є пролетарською по своєму напрямку, або ж ці її вимоги не пролетарські.

Аргументація ця й досі вживається нашими супротивниками. Та й справді вона являється дуже логичною, але тільки на перший погляд.

Пригляньмося ближче до неї.

Що відрізняє соціалдемократію, як політичну партію від буржуазних політичних партій?

Соціалдемократія, являючися партією класової боротьби праці проти капіталу, бореться з існуючим ладом, проти поділу людей на класи, за знищення клас і класового панування.

Буржуазні ж партії, являючися виразниками інтересів капіталу, обороняють основи існуючого ладу.

Таке відношення соціалдемократії до сучасного соціального ладу єднає всі соціалдемократичні партії і відрізняє їх від буржуазних.

Але завдяки тому, що пролетаріат різних націй живе в різних політико-юридичних обставинах, в програмі мінімум пролетарів кожної нації формулюються їхні близькі завдання, що, відрізняючися від близьких завдань пролетарів інших націй, впливають із різниць капіталістичного розвитку і політико-юридичної обстановки.

Ми думаємо, що не кордони державні, не держава *an und für sich*, становить основу існування окремої соціалдемократичної партії, а одсвіт державного ладу і його економічної підоснови в програмі мінімум партії пролетаріату.

Чи можуть бути прийняті ці близькі вимоги пролетаріату в програму кожної соціалдемократичної партії, чи можуть вони перечити їй?

Спіраючися на інтернаціональність пролетарського руху, так яскраво висловлену в цитованому вже нами місці комуністичного маніфесту, ми, а ні хвилинки не вагаючися, можемо дати ту відповідь, що близькі вимоги пролетаріату кожної нації не перечать

програмі мінімум себ то інтересам робітничої класи першої ліпшої нації, і тому можуть бути прийняті в її програму.

Ясно, що коли виходити із думки Р. Люксембург, ми повинні признати, що немає соціалдемократичних партій, а існує лише одинока міжнародня соціалдемократична партія.

Коли ж право певної організації на існування, яко партії, засновувати на різницях програми мінімум в залежності від інших обставин, що охоплюють дану національну групу пролетаріату, тоді в загалі кажучи стільки партій, скільки націй.

Увага, що весь пролетаріат певної держави може цілком самостійно вибороти свої вимоги, тоді, як пролетарі окремих націй, держави, що складається із декілька націй, не можуть вибороти суму своїх вимог, напр., скажемо усунути національний гніт, на наш погляд і в першій і в другій своїй частині являється невірною.

Насамперед, ми мусимо признати, що політичний гніт капіталу, як і економічний, носить характер міжнародній, де далі зростаючий. В міру зрівняння степені економічного розвитку, в міру зросту і грізности класової боротьби пролетаріату, буржуазія буде активно солідаризуватися в цілім світі. Ми вже знаємо, як феодалні елементи, зходячи на всьому просторі феодалізму з історичної арени, повстали проти нового ладу і нової класи. Пригадаємо лише коаліцію європейських держав під часи революції 1789 р. Ми твердо переконані в тому, що те ж буде і з буржуазією на заході її панування. Ми маємо вже тепер зародки цієї міжнародности політичного гніту. Ми маємо кенігсберський процес, ми маємо висилки різних політичних „злочинців“—російських емігрантів—із різних „вільних“ країн і т. д. Ми маємо субсидіювання європейським капіталом держави-банкрота, що без цього неминуче вже давно б зруйнувалася і перетворилася б із абсолютної монархії в конституційну державу.

З другого боку ми мусимо звернути увагу, що і в програмі мінімум пролетаріату є вже ряд вимог цілком інтернаціонального характеру в тому смислі, що завоювати їх можна лише зусиллями всесвітнього пролетаріату а розв'язати лише міжнароднім шляхом. Пригадаємо 8 годинний робочий день, народню міліцію, міжнародне фабричне законодавство і ми згодимося з висловленою думкою. В міру зроста тих же тенденцій, які примушують солідаризуватися практично буржуазію, буде зростати в програмах мінімум соціалдемократичних партій окремих держав і число вимог інтернаціонального характеру.

Колишній інтернаціональ мусить воскреснути. Пролетаріат вийде за рамки сучасної держави і утворить справжню міжнародню організацію робітничої класи. То буде, так мовити, генеральний штаб всесвітньої армії пролетаріату. Але цей генеральний штаб буде спиратися на справжні армії робітничі різних націй і в цьому його різниця від колишнього інтернаціоналю—цього гене-

рального штабу без армій. Безмежний жах нестиме він в ряди пануючої буржуазії. То будуть останні дні капіталістичного суспільства.

Що дня, що хвилини ми бачимо як органічно нечувано швидко виростає цей новий інтернаціональ. Ми бачимо, як професіональним організаціям стає тісно в державних рамках, як ростуть інтернаціональні професіональні конгреси, як утворюються міжнародні професіональні секретаріати; ми бачимо, як незвичайно зростає значіння інтернаціональних соціалістичних конгресів, як в процесі розвитку конгресів з'являються нові організації-міжнародне соціалістичне бюро (1900 р.) (Bureau socialiste international з парижського конгресу і міжпарламентарська соціалістична комісія; *) ми бачимо це все і признаємо необхідність появи такої справжньої міжнародної організації пролетаріату.

Коли не вірно те, що всі близчі вимоги пролетаріату якоїсь держави можуть бути досягнені його власними зусиллями, так невірно і те, що близчі вимоги робітничої класи якоїсь нації в ріжно-національній державі не можуть бути досягнені його власними силами. Згадаємо Норвегію, де національний конфлікт був розв'язаний зусиллями норвежського народу. Погляньмо у себе на Фінляндію—і я думаю, що цього буде досить, щоб признати цю думку невірною.

Але в останньому є ще иньшого роду помилка—невірне прикладання тої думки, що повне увільнення пролетаріату може бути досягнено зусиллями робітників всіх країн, до розв'язання національного питання.

Навіть в справі досягнення соціалістичного ладу ми можемо з'ясувати цей тезис тільки так, що соціалістичного ладу можна досягнути лише при одностайній боротьбі та при одночасному завоюванню його всюди.

А для того пролетаріат кожної поодинокої держави, знаючи солідарність пролетарів иньших держав з ним, мусить провадити самостійну боротьбу, „насамперед мусить здобути собі політичне панування, з'організуватися в національну класу, сам улаштуватися, яко нація (sich selbst als Nation konstruieren)“ (**).

Чи значить це, що, кличучи пролетаріат до боротьби в державі, ми нищимо свідомість вище згаданої ідеї увільнення зусиллями робітників цілого світу? Розуміється, ні!

Що ж тичеться національного питання, так не думаємо, щоб знайшлися такі мудреці, котрі б одсовували розв'язання національного питання до соціальної революції. Ми певні в тому, що націо-

---

*) Цікаво подати, яко ілюстрацію до тільки що сказаного, думку, висловлену міжнароднім соціалістичним бюро про значіння міжпарламентарської соціалістичної комісії: „Таким шляхом за поміччю однакових протестів і заяв в парламентах ріжних країн ставе можливим більш певно, ніж ранніш, підтримувати інтереси всесвітнього пролетаріату, проводити однакові міри і прискорювати побіду соціалістичних вимог“.

***) К. Маркс. і Фр. Енгельс. Комуністичний Маніфест. вид. „Боротьба“ Львів 1905 ст. 23.

нальне питання, яке один із пунктів нашої програми *minimum*, можливо розв'язати в значній мірі в капіталістичному суспільстві і лише при самостійній боротьбі найактивнішого в цій справі елемента національно-пригніченого пролетаріату.

Коли ми звернемося до інших аргументів проти національних організацій, так і там ми не стрінемо більшого успіху у наших супротивників.

Національні організації, думають вони, шкодять державній організації пролетаріату, позбавляючи її так потрібного централізованого характеру. „Централізм“, казав Ленін на 2-му з'їзді Р. С. Д. Р. П. „вимагає відсутності всяких перегородок між центром і самими одлеглими частинами партії“ *).

Як віє од цих думок академізмом, повною одірваністю від масового руху та і взагалі від життя!

Нам централізм потрібний не *an und für sich*, а через те, що він, так мовити, розвиває продукційні сили соціалдемократії, що він розвиває організаційні сили пролетаріату в певних районах і тим збільшує „боевую готовность“ всієї пролетарської армії. Тому ясно, що діло не в перегородках, а в тому, чи прискорюють вони розвиток сил пролетаріату в певних районах чи націях, чи ж затримують.

Нам же справа являється в іншому світлі. Для нас на основі аналогії розвитку і значіння відповідних державних форм, являється безперечним, що централізований характер політичної організації, пролетаріату як і держави, лише тоді веде до цілі, єдине для нас важливої при цьому,—до зросту сил, коли доповнюється певними формами децентралізації. Ціле росте, коли ростуть його частини, а останні ростуть найшвидче, лише коли вони з'організовані. Доводячи розвиток сил пролетаріату певної нації до найбільшого можливого максимуму, вони тим самим збільшують і ціле—державну організацію всього пролетаріату.

Лише централізм бюрократичної буржуазії являється централізмом, заснованим на найширшій регламентації, на знищенню всяких перегородок між державою і підданими.

Треб було довести, що існування організацій національних розвиває „центробіжні тенденції“, що вони переважають тенденції, „центростремительні“ і тому зменьшують „боевую готовность“ пролетаріату. Але цього ніким не зроблено, бо на наш погляд довести це є речю неможливою.

А в такому разі, особливо важливим являється представництво національних організацій в Ц К-ті державної організації. Не представництво і н т е р е с і в пролетаріату лежить в основі такої організації, як це хотять навязати нам наші супротивники, а потреба тісніше зв'язати на основі найширшої самодіяльності національні організації пролетаріату в одно ціле. Представництво в Ц. К.

---

*) Протоколи 2-го съезда Р. С. Д. Р. П. стр. 91.

викличе більший інтерес до спільних справ, з'єднає всі організації, зцентралізує їхню силу.

На цьому ми і можемо закінчити наше розглядання головних закидів проти національних організацій.

Таким чином, в загальні кажучи, національна соціалдемократична організація пролетаріату має право називатися соціалдемократичною партією.

Не менш безпідставним являється, на наш погляд, і закид національним організаціям в тому, що вони розвивають в пролетаріаті націоналізм.

Кожна національна організація, кажуть нам, концентруючи погляди робітників на вузько національних потребах і змаганнях, викликає серед робітників своєї нації одірванність від решти пролетаріату держави і зрост націоналізму.

Цілком помилково, що національна організація—якийсь департамент по національному питанню. Національна організація це суцільна (цѣлостная) соціалдемократична організація, що проводить усією класовою боротьбою пролетаріату в даних умовах економічних і політичних, значить немає ніякого зкупчення поглядів на вузьких національних потребах et cetera.

Яким чином, запитаємо ми, може розвиватися націоналізм в національній організації, коли програма всієї партії є і її програма, коли тактика определяється тактикою сполученої організації, коли кожен важливий крок в життю кожної поодинокі національної соціалдемократії ствержується центральним конгресом. Та і чи правдиво те, що націоналізм створюється організаційними формами. Одними парадоксами а la Hegel тут нічого не зробиш („Національное выростая переходит в националистическое“ казав Карскій на II з'їзді Р. С. Д. П.) Нам потрібні докази. Аджеж обвинувачують голяндські, італійські і французькі соціалісти німецьких в націоналізмі (напр., за промови Бебеля в рейхстазі 7 Марта і 10 Дек. 1904 року). А між тим там, як відомо, немає ніяких національних організацій. То коли так, коли вірно, що національні організації створюють націоналізм, треба далі продовжити думку і признати, що кожна державна організація пролетаріату (напр., нім., фр., італ., англ.), котра являється по складу національною, теж винна в тих же гріхах. Тоді порятунком один: знищення окремих державних організацій і заведення одинокої інтернаціональної організації пролетаріату.

∴ Таким чином націоналізм цих організацій, що начеб то впливає з їхньої суті,—це фікція, але фікція шкідлива, що затримує сполучення всіх соціалдемократичних партій і організацій.

IV.

Історія не повторюється. Але повна різноманітного та індивідуального вона розвивається по одним і тим же загальним законам на всім сьвіті.

Довівши шляхом теоретичних розмірковань і історичними прикладами розвитку робітничого руху необхідність і неминучість утворення національних організацій, ми, природно, повинні чекати такої ж закономірності в розвитку національного руху і в кожній країні, що складається із різних націй.

Як же ж стоїть справа в Росії?

1-е Марта 1881 року—було кульмінаційним пунктом в діяльності „Народньої Воли“. Уряд, що було захитався під велетенськими ударами „Народньої Воли“, побачивши, що за невеличким гуртком, хоч і завзятих, героїв-революціонерів не має ніякої значної суспільної сили, знову встав на тверді ноги. Епоха нібито „великих реформ“ змінилася епохою справді „великої реакції“. Справа революції здавалася навіки програною: єдина революційна сила, „Народня Воля“, була зовсім знищена.

При таких обставинах, коли в суспільстві панувало безсилля і зневірря, там, далеко від рідного краю, за кордоном справа революції переходила в руки нової соціальної сили. В 1883 році п'ятеро сильних духом і вірою в увільнення рідного краю людей заклали нову організацію—„Групу Освобождения труда“: то в нетрях російського суспільства капіталізм породив нову революційну силу, пролетаріят, що шукав своїх виразників, своїх проводирів. І „група Освобождения Труда“ зразу ж віддала справу російської революції в руки цієї нової, єдине революційної сили: „Революційний рух в Росії може взяти гору лише, яко революційний рух робітників“, так казав делегат цієї групи Г. В. Плеханов на міжнародньому конгресі в Парижі в 1889 році.

Багато років минуло з того часу. і як справдилися ці слова!

З року на рік, із міста в місто котилися маненькими струмочками соціалістичні ідеї во всій Росії. Пролетаріят жадливо ловив свої ідеї. Вирослав робітничий рух. Він вимагав партії—програми і організаційних форм.

В 1898 році відбувся перший установчий з'їзд представників всіх існуючих в Росії тоді невеличких соціалдемократичних організацій. Утворена на цьому з'їзді Партія виробила на ньому свій маніфест. Всі з надіями і натхненням поверталися зі з'їзду. Але всі пляни були розбиті завдяки кольосальним провалам. „Партія“—знову одійшла в туманну далечінь.

А робітничий рух тим часом захоплював все ширше і глибше всі верстви пролетаріату. Створювалися, по незмінним законам розвитку робітничого руху, національні соціалдемократії і виросли в значну політичну і революційну силу. Зрост робітничого руху,—здавалося, давав головну умову для розв'язання всіх питань програми, тактики і організації.

Відбувся в 1903 р. II-й черговий з'їзд Р. С. Д. Р. II. Ще до нього можна було зарані чекати, що він не виконає тієї великої ролі, котра призначена була йому тодішнім моментом в розвитку робітничого руху. І, дійсно, II-й з'їзд, цей з'їзд академіків, агітаторів, пропагандистів, чого вгодно, але не представників (крім

бундовців) організованого масового робітничого руху, котрого тоді не було ще, привів не до з'єднання, а до роз'єднання. Єдина національна організація в Партії—Бунд—виступила із неї, а решта розпалася на два військових лагери—більшість і меншість.

Тепер справи стоять инакше. Масовий робітничий рух котить високі революційні, чим далі то більші і вищі вали. Національні організації вирости в найкращу революційну силу Росії, в авангард революції. Вони суть фактом, котрого так само не можна усунути, як і пролетаріату цих націй. З другого боку Р. С. Д. Р. П. лише тепер також стала партією мас пролетарських. Тепер маються всі умови для створення єдиної партії. Не боротися, не навязувати волі одного пролетаріату всім иньшим, а створити „равнодѣйствующую“ цих воль—справжню Партію Росії—ось яке завдання стоїть тепер перед соціалдемократією всіх націй*).

М. Ч.

*) Незабаром відбудеться III-й з'їзд сполученої Р. С. Д. Р. П.; одним із головних питань, котрі мусить розв'язати з'їзд, безумовно являється питання про з'єднання всіх соціалдемократичних партій і організацій Росії.

Подаємо вироблений проект резолюції в цій справі.

Беручи на увагу:

1. Що в ході революції пролетаріат всіх національностей Росії все більше і більше сполучується (сплывається) спільною боротьбою;

2. що ця спільна боротьба веде до все більшого зближення різних національних соціалдемократичних партій Росії;

3. що в багатьох (?) містах утворюються вже на місце колишніх федеративних злиті (?) комітети усіх національних соціалдемократичних організацій даної місцевості;

4. що більшість національних соціалдемократичних партій не обстоює вже в теперішні часи принципу федерації слушно одкиненого II-м з'їздом Р. С. Д. П.

Ми визнаємо і пропонуємо з'їздові визнати, що необхідно прийняти самі енергійні міри до найскоршого злиття всіх національних соціалдемократичних партій Росії в єдину Російську Соціалдемократичну Робітничу Партію;

5. Що основою сполучення повинно бути повне злиття всіх соціалдемократичних організацій кожної місцевості;

6. Що партія повинна фактично забезпечити всіх партійних інтересів і потреб соціалдемократичного пролетаріату кожної даної національності, рахуючися з його культурно-побутовими особливостями; засобами такого забезпечення можуть бути: улаштування окремих конференцій соціалдемократів даної національності, представництво національної меншости в місцевих, краєвих і центральних інституціях партії, утворення окремих груп літераторських, видавничих, агітаторських і т. п.

У в а г а. Представництво національної меншости в Ц. К. партії могло би бути організовано, напр., таким чином, що загально-партійний з'їзд уводить в склад Ц. К. певну кількість членів із числа кандидатів, намічених краєвими з'їздами тих місцевостей Росії, де в теперішні часи існують відокремлені (обособленія) соціалдемократичні організації.

Резолюція показує значний поступ. Представництво в Ц. К., місцевих і краєвих організацій визнано. Разом з тим в резолюції береться реванш в виді „злиття“. Для нас розуміється суть не в словах, але на віщо ж туманить реальні справи фразами?

Ми певні в тому, що справа буде розв'язана в нашому напрямку.

В цій резолюції ми вітаємо хоч визнання національних організацій.

Внутрішній огляд.

(I Вакханалія реакції. II Бюрократична творчість уряду. III Торговий договір з Германією. IV З приводу нового закону про Думу).

Урядовий „отбой“ по всім лініям оголошених маніфестом 17 жовтня (октябрю) свобод відбувається швидким і інтензивним темпом. Кожен крок „отбою“ зазначається надзвичайними насильствами і знущаннями над правами покликаних маніфестом 17 окт. до порядкування країною безталанних „горожан“ Росії. Репресивні заходи уряду дійшли як раз тепер до своєї кульмінаційної точки.

Панує реакція. Її природа, як відомо, тхірлива і цим пояснюється страшна і тупа жорстокість, з якою вона вибухає. З тхірливості уряду випливають всі ті нелюдські засоби, якими він „втихомирює“ розбурхане море народньої ненависти; в заячій боягузстві його знаходять своє пояснення ті злочини, які він виробляє перед народом і державою. Вакханалія реакції досягла таких величезних, ганебних і обурюючих по своїй формі розмірів, а переслідування революційних і опозиційних елементів суспільства стали такими численними, що в деяких кругах останнього породили думку, начеб то маніфест 17 октябрю, дано на те, аби виявити всі небезпечні суспільні елементи для уряду і завдати їх туди, куди, як кажуть, макар телят не ганяв. Не дивлячись на величезні мільйонні трати на шпигів, жандармерію і поліцію, уряд почував своє безсилля перед зростаючою з кожним днем „гідрою революції“ і зважився на такий хитрий маневр, як видання маніфесту. Абсурдність цієї думки очевидна сама собою. Але в другій частині її є певна доля правди. Уряд, справді, скористувався часами „свобод“ по своєму і в власних цілях. Кожен, хто лише або заманіфестував себе після оголошення маніфесту прихильником оголошених в ньому реформ, або зважувався критикувати їх, підкреслювати їх непевність і невідповідність народнім потребам, кожен, хто виступав з живим словом чи як оратор на мітингах, чи як організатор різних партійних гуртків, кожен, хто лише приймав з приязню відповідні заходи в справі організації громадських елементів, або просто не був ворогом їм—всі попали в

реєстр тих, на кого спадає тепер злоба реакції. Правительство тепер не робе різниці між так званними „крайніми“ партіями і більш уміркованими. Арешти йдуть з надзвичайним crescendo. В січні (январі), по газетним відомостям, число арештованих сягало 40.000, тепер це число збільшилось до грандіозної цифри 72.000. Всі тюрми, тк. зв. „ісправительныя отдѣленія“, поліцейні участки і иньші „дома заключенія“—переповнені. Тіснота по них—неможлива. По камерах, призначених на 20 чол, — нудиться втрое більше; в одиночках, де і для одного не хватає повітря—сидить по 3, 4, а то й більше чоловіка. Дякуючи цьому і страшенній неохайности тюремної адміністрації, гігієнічні і санітарні умови сидіння—просто неможливі. По тюрмах розвиваються пошести—тіф, дезінтерія і ин. Але на це не звертається жадної уваги з боку адміністрації. По наказам з міністерства внутрішніх справ арешти не тільки не вгавають, але з кожним днем збільшуються. Беруть всіх і по городах і по селах, хапають робітників, селян, інтеллігентів, хапають всіх, винищуючи останніми часами навіть ряди духовенства. Особливою увагою адміністрації користуються робітники, різні автономні інституції, як от земства, городські управи. Так званий, „третій елемент“ їх—майже скрізь здебільшого „изъять изъ обращенія“. Школи позачинені—бо заарештовують учителів і учительок. Медичної запомоги по селах і невеличках місточках населення не може діставати—бо позабирано лікарів, фершалів, акушерок. Недавно, напр, сповіщалось, що Сумській повіт на Харьковщині, залишився цілком без медичного персоналу. В такому ж самому становищу перебуває і багато иньших місцевостей. Адміністративні заслання на північ і в Сібір—приймають небувалі розміри. Часописі кожного дня повні коротких ляконічних звісток: „вчора відіслано в Архангельську губ. нову партію політичних—150 ч.; проїхала в Тобольск партія політичних в 200 чол.“. Адміністративні заслання відбуваються без суду,—по наказу міністра внутрішніх справ, генерал-губернаторів, військових губернаторів і просто губернаторів, різниці між якими *de facto* тепер немає майже ніякої, бо кожен із цих сатрапів „сам бог, сам царь і закон“ в своїй сатрапії. Нехтування і топтання обгризків тієї *quasi* законности, за яку доси ховалось правительство в своїх злочинах, дійшло до неможливого. Жандармерія, напр., арештовує в будинках суда, зараз же після розправи, увільнених судовими палатами і окружними судами. Слабі і поодинокі протести з боку представників права проти такого ламання законів не находять не тільки піддержки у вищій державно-правовій інституції, але вважаються за „неумѣстныя“ і небажані. Характерною і обурюючою іллюстрацією до цього являється та позиція, яку заняло само міністерство юстіції в подібних випадках. Так, напр., Томській генерал-губернатор змістив з посади в 24 год. председателя Томського Окружного суда д. Вітте. — Міністр юстіції не тільки не взяв під свою оборону Вітте, але, в цілях, очевидно, заманіфестувати однодумність свою в поглядах з томським сатрапом, пред-

ставив на „Височайшее благоусмотрѣніе“ відповідний доклад, наслідком якого було те, що Вітте увільнювався цілком „без прошенія“ з посади. Аналогічних фактів можна набрати багато. Але для чого? Ми до них так звикли, як звикли до цілої тієї гармонійности, яка існує від давна в Росії між правом і насильством, так що вони стали в розумінню „горожан“ Росії майже ідентичними і немаючими жодної різниці. І тому то на повну безрезультатність засуджені кроки тих, хто почав би тепер шукати права у вищих представників і охоронців його. Недавно прокурор Калішського Окружного суду Скарятін теж хотів обстоювати його, але без жодних наслідків для права, за то з нежданними наслідками для самого себе. Його вислано з Калішу і прогнано з посади. Коли вірити „Русі“, на прощання місцева адміністрація сказала йому: „Обовязок прокурора—обстоювати закон; обовязок вищої адміністрації—гнати тих прокурорів, що обстоюють закони!“ *). Увага, як що вірити, що вона справді мала місце—цінна і надзвичайно характерна. Колиж її небуло, а видумана вона часописю, її цінність ніскільки не зменьчується. Бо справді, єдине, що тепер робе вища адміністрація—це ламання закону, топтання правових норм і одне—цілковите насильство, що не має ні меж, ні жодного спину.

Пригадайте цілу низку фактів із поводження адміністрації і ви не можете інакше назвати його—як одним насильством, якому немає ніяких оправдань і підстав в існуючих правних кодексах. Російські правники, напр. пишаються тим, що російський правний кодекс не знає кари на смерть, і ніде так не убивають, як в Росії. На підставі яких правних приписів відбувались всі оті розстріли в Голутвіні, Перові, Ашітково, на Люберцях, в Грузії, по Україні і тепер ще відбуваються в Прибалтських провінціях і в Сибіру—на це питання ви не знайдете жодної відповіді в нашому карному кодексі, як не знайдете її і в тих численних „обходних“—„часових правилах“, якими огородило свою сваволю правительство і якими воно користується більше, ніж нормальними законами. Ех-Проф. військової юридичної академії, бувший кандидат въ міністри, Кузьмін-Караваєв, з яким в часи „довѣрія“ так загравав Вітте, в цілому ряді угрунтованих статей доказує, на підставі аналізу „смертних“ §§ нашого карного кодексу, що всі розстріли в Прибалтському краю, в Варшаві, на Кавказі, в Сибіру не можуть бути названі інакше, як беззаконієм; що всі покликання на статі 130, 1, 213, воєнно-судного статута; 12 ст. „положенія о мѣстностях, объявленных на военномъ положеніи“ і ин., безпідставні і що у всіх випадках смертної кари і розстрілів, що мали місце за останні місяці, ті, що призначали смертну кару, сами були злочинцями і за це підлягають „лишенію всѣхъ правъ состоянія і смертной казни“ **). Але ми бачимо, що для Рیمانів, Минів, Меллерів-Зако-

*) „Русь“ № 16.

**.) Русь № 13.

мельських, Фон-Сіверсів, Скалонів, Аліханових і иньших вилюдків: не тільки не має заслуженої ними смертної кари, не тільки немає слідства над їхніми злочинами, але що вони одержують „височайші“ подяки, нагороди в чинах, вищі урядові посади, флігель-адіутанства, і иньші „благодіянія“, якими наближуються до трону. Якою іронією видаються після цього всі оті розсліди і шукання правди бувшого військового професора і заклики його до суспільства, щоб воно вимагало „спинення беззаконія“!! Яким „гласом вопіючого“ в пустині лунають такі заклики по змученому краю!! Жодного відгомону на них не почуєш від тих, до кого вони в першу чергу звертаються. „Поглухли... не чують“. А коли й чують, то наслідки від цього повстають цілком иньші, ніж сподіваються ті, що піднімають голосні протести... „на словах“... Реакційне правительство по своєму „відчуває“ той наболілий стон широких народніх масс, який видає виразник народа—пресса. На неї накладено нові кайдани, може більш тяжкі, ніж були за часів Плеве. Під тягарем цих кайданів завішуються газети, спинюються видавництва, конфісковуються окремі числа часописей—з інкрімінуючими уряд статтями, а той просто з голими неприємними для нього звітками; редактори і співробітники покликуються до суду, а здебільшого запроваджуються до тюрем. Що до роботи правительства в відношінню до пресси, то мимоволі напрохується порівнянне її з роботою косаря. Підточеними і зрізаними падають газети одна за другою, а косарь не вгаває і махає своєю косою все далі. Наслідки покосу: від листопаду (ноября) 1905 р. по 15 лютого (феврала) часово зупинених або зовсім завішених газет нараховувалось до 42.

Конфіската окремих чисел і зупинення „на завше“ мотивується здебільшого покликаням на тенденційний напрям на інкрімінуючі статі, в яких ніякого „состава злочину“ не віднайдеш, а часто-густо зовсім нічим не мотивуються. Особливу чулість виявляють в данім разі провінціальні помпадури, різні генерал-губернатори, військові губернатори і просто губернатори. Їхній запал—переходе межі найвищих похвал. Дякуючи консолидованим старанням, напр., різних сибірських сатрапів—в Сібіру тепер не має ні однієї поступової газети. В такому ж стані—Одесса, Кавказ і де який час був Київ. Їхні старання сягають так далеко, що вони не тільки спиняють в своїх царствах видавництва і винищують всяке живе слово, але на кордонах володінь заводять sui generis таможні і не пропускають через них нічого, в чім вони бачать небезпеку для „спокою“ своїх підданих. Видання столичні конфісковуються напр., в Києві, Одесі, Харькові; Кременчугській ген. губ. не пускає в свою сатрапію поступових Полтавських і Київських газет; а Васильковській халів дійшов до такого... ну як би сказати... божевільства, чи що, що не дозволяє продавати в місті ніяких газет, крім, звичайно, чорносотенного „Кіевлянина“. І таких фактів в що денній прессі ви знайдете безлич, з кожним днем число їх зростає, а ті форми, в яких виявляються насильства над живим словом, приймають все більш обурюючий вигляд. Поход наших га-

сителів вільного слова, проти „шостої великої держави“—преси—цілком зрозумілий. Одержавши силу „на час“, вони мстяться тепер за всі ті неприємності і турботи, які вона, заподіяла їм. Це вона була одним із могутніх факторів народнього революційного руху, це вона рвала завіси, що ними закривали від широких народніх мас правду і право; це вона голосними дзвонами будила народ; це вона кликала його до боротьби і показувала той практичний шлях, по якому мусить остання прямувати; це вона була світлим промінням в темному царстві абсолютизму—ну а от тепер, коли світло часово потушено і лицарі темноти знов хотять відбудувувати свої царства, на неї, як на одного із пекельних ворогів, направлені їхні хижацькі зусилля і заходи. Але їм того мало, що виробляють вони тепер над нею. Вони хотять ще й на далі покласти кайдани на неї і паралізувати можливість її вільного розвою і виконання тієї високої ролі, яка лежить на ній і яка полягає в службі правдивим інтересам народнім. Такі, очевидно, заміри покладали творці „новаго закона о печаті“, або-як-не без іронії зауважує „Русь“, „закона против печаті“. Не зупиняючись тут над оцінкою цього утвору бюрократичної творчости (ми зробимо це далі), перейдемо до иньших—фактів і прояв сучасної урядової реакції.

Основна тенденція її—це, якимиб то було засобами, спинити революцію і задушити опозиційний рух. Ті директиви, якими мусять користуватись при цім безпосередні виконавці приписів нашого вищого уряду, досить докладно і зі цінною відвертістю перелічені в циркулярах Міністра внутрішніх справ: а) по департаменту загальних справ від 23 грудня (декабря) 1905 р., б) від 30 листопада (ноября) 1905 р. *), і в спеціальному приписі від 10 січня (января) на імя київського генерал-губернатора, оголошеному спочатку в центральному органі Польської соц. дем. партії в Австрії—„Narzędzi“ **).

Ми, звичайно, не будемо сперечатись з міністром за те місце першого циркуляра, де він каже, що „походи з червоними прапорами, демонстрації революційного характеру з покликом до повстання і явна пропаганда революційних ідей стали щоденними явищами“. Це все вірно, як вірним є і те, що циркуляри міністра, хоч би він їх розсилав кожного дня, не спинять революційного руху і покажуться безсилим перед зарядженням нових і нових демонстрацій. Не будемо також спинятись і над тим місцем циркуляра, де місцеві адміністратори обвинувачуються в тім, що, під час революційних рухів, не виявили „твердої рішучости, енергії“ і иньших похвальних прикмет, „которые должны быть свойственны имъ даже и независимо отъ болѣе широкаго личнаго творчества“, хоч, звичайно, коли треба було б когось обвинувачувати, то в першу линію „вищу администрацію“—що сама тоді загубила голову, а

*) Див. „Наша Жизнь“ № 356.

**) Див. ч. 47. с. р.

не місцевих представників її. Нас цікавить не це, а основна думка циркуляра, висловлена при кінці його. „Всѣ усилія, каже міністр, должны быть направлены къ ближайшему и непремѣнному подавленію всякихъ мятежныхъ попытокъ, клонящихся къ нарушенію общественной безопасности и спокойствія“. Це—так сказати—загальні директиви, якими „представники власти по місцях“, мусять керуватися в своїй діяльності. Детальні ж вказівки, що до практичного їх переведення, подаються міністром в слідуючій циркулярі;

„Визнаючи необхідним всіма засобами спинити революційні підбурювання селян до рабувань і насильств проти земельних власників, прошу вас: 1) всіх тих, що підбурюють, проводарів і революційних агітаторів, які не заарештовані судовою властю—арештувати і зробити відповідні заходи про заслання їх під догляд поліції; 2) ніяких особливих дізнань в цій справі, а так само і питань (?) не робити, а обмежитись протоколом, де мусять бути подані причина арешту і короткі відомости, упевнюючі винуватість; 3) коли явні агітатори будуть увільнені судовими властями, то залишати їх під вартою і поводитись по пункту другому; 4) в разі арешту учителів, фершалів і иньших земських чиновників, а так само сторонніх особ або приїжджих, не звертати жодної уваги на бунтарські протести самозваних союзів і делегацій; 5) не звертати уваги на погрози зібрань і мітингів, а в разі необхідности найрішуче розганяти протестантів, вживаючи, де треба, по закону, зброї; 6) „представленія“ мусять бути зроблені зразу; 7) взагалі всякі вагання при виконанню попереднього не можуть мати місця; 8) про прийняття всіх вказівок, що до точного і обовязкового виконання, прошу телеграфувати двома словами: „Буде виконано“, на імя директора департаменту поліції.

Підписав Управляючий міністерством *П. Дурново*.

Цей циркуляр, як бачимо, має на увазі трохи обмежену сферу—аграрні відносини, але це йому не завважає мати більш широке значіння: та творчість і самостійність, які мусять тепер украшати, як діамант, кожного губернатора і які він мусять виявляти на всякім місті „владычества своего“, являється порукою того, що вказівки циркуляра будуть перенесені і на городські відносини, взагалі туди, де вважатимуть потрібним до них звернутись. В поданому циркулярі детально вяснено, якої тактики мусять триматися чини адміністрації при „подавленіях“ окремих революційних вибухів. Вона так цинічно відверта і жорстока, що коментарі до неї зайві! Не можемо не звернути уваги читача на § 3 циркуляра, який відкриває широкий простор для сваволі чиновників адміністрації і дає їм повне право повний простор повласному „усмотрѣнію“ руйнувати приписи судової влади. Зрозумілими після цього являються всі численні арешти в будинках суду після судової розправи, коли оправданих судом, зараз же заарештовували жандарми і завдавали до тюрем. Ще в більш обурюючих і жорстоких формах ви-

ступає урядовий цинізм в приказі від 5 январа Міністра внутрішніх справ Київському генерал-губернатору: „Сегодня в мѣстности Кагарлыкъ, Кіевской губерніи, въ имѣніи Черткова, арестованъ агитаторъ. Толпа съ угрозами требуетъ его освобожденія. Мѣстная вооруженная сила недостаточна. Въ виду этого настойчиво предлагаю какъ въ данномъ случаѣ, такъ и во всѣхъ подобныхъ, приказать немедленно истреблять бунтовщиковъ, а въ случаѣ сопротивленія—сжигать ихъ жилища. Въ настоящую минуту необходимо разъ навсегда искоренить самоуправство. Аресты не достигаютъ цѣли; судить сотни и тысячи людей невозможно. Нынѣ единственно необходимо, чтобы войска проникнулись вышеизложенными указаціями“. П. Дурново. Бажання автора циркуляра здійснилось: і забите дисципліною—автоматичне військо і ті, що вели його на села втихомирювати селян, в першій лінії пронялись нелюдськими бажаннями міністра. Озброєні мечем і вищим здобутком новочасної військової техніки—пулеметами—вони спішать туди, де з вікового сну повстав народ, „повертають там спокій і тишину“ і залишають після себе справді тишину—тишину зруйнованих сел, знищених городів, спалених хат і трупів... А по шляху їхнього походу земля вся напоюється кровю невинних жертв свободи. Послані „по высочайшему“ велінню генерал-ад'ютанти, флігель-ад'ютанти, мічмани, лейтенанти, поручики, ротмістри, різні губернатори, совітники, земські начальники, станові, всі оті Меллері—Закомельські, Орлови, Безобразови, Мини, Римани, Фон-Сіверси, Аліханові і иньші, що, або тікали перші в бійці з японцями, або шукають орденів, чинів, нагород,—всі вони пронялись до глибини своєї хижої душі бажанням всевладного міністра і реалізують його в Перові, Ашіткові, на Люберцях, в Голутвині, в Сібіру, на Кавказі, біля Ріги, Мітави, по селах України. Реалізують серед латишів, поляків, грузинів, росіян, українців. Для них немає національних різниць: всі однакові, всіх катують, над всіми знущаються.

Даремне шукати правних підстав для цих злочинств по нормальних законах і кодексах і робити археографічні досліді, як це робив Кузьмін-Караваєв а за ним і поступова преса, коли все те, що там стоїть, від давна знищене часовими „положеннями“, часовими правилами і „циркулярами міністрів!“ Циркуляри Дурново власне і були тими „правовими“ вказівками для цілої зграї народних катів, поводження яких обурює широкі народні верстви російського суспільства. Вони зарані санкціонували і оправдували всі ті насильства і злочини, які вироблялись спеціальними „післанцями“ і місцевими представниками влади. Вони стали імпульсом і до власної творчості різних провінціальних генерал-губернаторів; на них, як на базі, основували свої приписи і „временно облеченные властью военныхъ генералъ-губернаторовъ“ особи. За браком місця ми не можемо зупинитись на цій цікавій з багатьох боків літературі. Досить зауважити, що вона здебільшого індивідуалізує, відповідно особі творця, основні тези циркуляра Дурново. „Буду безошаден“ „строго приказываю“,

„буду предавать разстрѣлянію без суда“ або „жестоко преслѣдовать и наказывать“, а „усадыбы и все хозяйство сжигать“—ось доминиуючі—провідні думки тих циркулярів.

Процесс запровадження в життя приписів Дурново ще не закінчився... Він відбувається ще й в наші часи. Але наслідки вже й тепер показуються. По відомостям Англійських газет від 25 грудня (декабря) минулого року по 25 січня (января) сього року в Росії убито, не зараховуючи тих, що полягли в Москві під час повстання, 1204 чол. а ранено 1624. Цифри ці не відповідають дійсности, і число забитих в цей період є значно більшим.

Статистика урядових убийств вчинених після 25 январа, так само величезна по своїй кількості, ще не закінчена *).

Як приймає населення наїзди післанців вищої влади??. Цікаву відповідь на це питання дають справоздання і телеграмми на „височайшее имя“ героїв утихомирення. З їхнім приїздом стає просто чудо: „селяне“ не розбігаються, як пишуть газети, а збираються на площах, просять прощення; божаться, що більш не будуть слухати агитаторів і дякують за повернення спокою — шляхом розстрілів, езекуцій над ними ж таки, шляхом спалення їхнього хазяйства і хатинок...

Воістину, як ті героїчні глядіатори: *morituri te salutant* (ті, що йдуть на смерть, вітають тебе)!!

Поданий нами реєстр урядових репресій не є вичерпуючим. Багато фактів залишено на боці, але гадаємо, що й поданого досить для характеристики злочинно—практичної діяльності нашого уряду.

Але та петля, яку реакція хоче затягнути на шиї народа, зіткана з багатьох ниток. Репресії виявляються не тільки в розстрілах і душегубствах, не тільки в грубих, так мов., зрозумілих для широких мас формах насильства. Вони ясно виринають і із законодавчої творчості уряду, з тих „законів“, якими він хоче нормувати такé розбурхане і такé складове народне життя.

II.

Основний лейт мотив законодавчої творчості уряду, це—привести в гармонію свою діяльність по втихомиренню революції з законами. Коли якого нібудь закону, який оправдував би реакційні змагання уряду ще не має, його негайно видають. В бюрократичних канцеляріях йде інтензивна праця в цім напрямі і, наче із „рога изобилія“, сипляться відтіль одні проекти законів за другими. Від законів повіває смертю, їх межі стоять поруч з беззаконієм, і

---

*) Після оддання статі до друку в газетах сповіщалось, що Меллер убив більше 100 чол. Аліханов до 40 чол.. В Прибалтському краю всього убито до 630 чол.

всі вони — часткові звена великого ланцюгу, яким хоче реакція скувати пориви народніх масс до свободного життя. От напр. проект „объ установленіи уголовной отвѣтственности за распространеніе ложныхъ свѣдѣній о дѣятельности правительственныхъ установленій и должностныхъ лицъ“, уже прийнятий „государственнымъ совѣтомъ“. На підставі його кожен, „виновный въ публичномъ разглашеніи или распространеніи завѣдомо вымышленныхъ или извращенныхъ свѣдѣній о дѣятельности правительственныхъ установленій или должностныхъ лицъ, съ цѣлю возбудить въ населеніи враждебное къ нимъ отношеніе, подвергается аресту не свыше 3-хъ мѣсяцевъ и денежному взысканію не свыше 300 руб., или же одному изъ сихъ наказаній; если же послѣдствіемъ этого разглашенія было народное волненіе или противодѣйствіе власти, или нарушенія порядка въ воинскихъ частяхъ, то виновный подвергается заключенію въ тюрмѣ отъ двухъ мѣсяцевъ до одного года четырехъ мѣсяцевъ“. Проектований закон відкриває широкий простор для гніту над друкованим словом. Недавніми „часовими правилами о печати“ уряд, здається, досить уже забезпечив себе від ширення „ложныхъ свѣдѣній“ про його діяльність. Але тих драконовських приписів було йому замало. Новий закон убачає можливість покликати пресу до відповідальності не тільки в тих випадках де, тк. мов., можна установити безпосередній зв'язок між народними розрухами і ролю в них друкованого слова, але і в тих випадках, де такого зв'язку не можна простежити. Друга категорія випадків, навіть при перекручуваннях, не може бути підведена під §§ карного „статута“, а між тим в громадському життю вона, по думці „госуд. совѣта“, утворює колотнечі і неспокій. Тепер для неї спеціально придумано ст. 281 „уложенія о наказаниях“, яка цілком сковує уста широким верствам суспільства і в першу чергу — пресі. При тій світобоязні, якою хорують наші урядові інституції, при тій вразливій чутливості, яку вони виявляють до незалежної і вільної думки громадської, прийнятий „государ. совѣтомъ“ законопроект робе проблематичними всі „свободи слова“ і пресси, що були обіцяні маніфестом 17 (жовтня) октябрю і дає нову зброю в руки реакції. В справозданнях, уміщених в газетах про засідання государ. сов. 30 (січня) января, є цікава і не менш загрожуюча звістка про намір видати новий закон, що установлював би карну відповідальність за виголошення промов або читання (sic!) таких творів, які викликають ворожнечу між окремими класами населення. Коли цей абсурдний закон буде прийнято, стане неможливим виголошувати якіб то було промови на політичні теми і видавати книги і газети з в'ясненнем класових протилежностей, що лежать в основі сучасної держави і суспільства.

В другому проекті „Государственнаго Совѣта“, ще не затверженому короною, уряд намагається вчинити нове насильство над країною, не менше по своєму змісту і значінню від того, яке він проробляв в Голутвині, Церові, на Люберцях і т. д. Ось зміст нового проекта: 1) Відповідальності за випуск видання не в уста-

новленому порядку (т. е. без дозволу або представлення в цензуру) підлягає не видавець, а господарь друкарні. Кара за першу провину залишається такаж сама, яка була й раніш, т. е. штраф до 300 руб.: при повторенню—суду дається право, крім грошової карі, зачиняти друкарні або літографії, або спиняти видавництво на 5 років. 2) Видавцю спиненого судом видавництва забороняється видавати якіб—то було иньші видання, взамін зупиненого, аж до ухвали судом останнього приговору. Колиж виявиться, що він, або сам особисто, або через якусь иньшу особу, продовжував видавничу діяльність, то в такім разі підлягає грошовій карі—до 3,000 р. і замкненню в тюрму—до 1 року і 4 місяців. 3) Кожне число видання, що містить в собі малюнки, господарь друкарні мусить надіслати чиновнику-цензору в певній кількості примірників не пізніш, як за 24 години до випуска числа із друкарні“. Цей законопроект—являється льогічним розкриваннем скобок, що містяться уже в часових „правилах о печати“, повною внутрішніх суперечностей потугою уряду сполучити до купи те, що ніколи не може бути сполученим. Уряд хоче помирити два принціпа, цілком протилежних по своїй природі:—свободу слова, обіцяну маніфестом 17 жовтня (октябрю) і відповідальність за це слово, яке, по духу законопроекта, не тільки губить свій характер свободи, але став підневольним,—бо на сторожі його стоять цербери цензури—і відповідальним перед урядом за свій „дух“, за свій напрям, за форму, взагалі за все те, що не може підлягти жодній юридичній кваліфікації і що веде тепер за собою урядову репресію в формі зупинення видання, накладання штрафу на господаря друкарні, на видавця і покликання їх до суду. І тому ми не можемо інакше характеризувати цей проект, як нове насильство, нову завісу, якою уряд хоче завісити від широких кругів суспільства свої злочини і сваволію.

Таку ж саму тенденцію мають і проекти—„замахи“ міністра юстіції Акімова на остатки понищеного вже й без того права. Як і згадані нами вище законопроекти — вони так само мають на меті утворити гармонію між насильством і правом і підігнати друге під перше. Із всіх творів правничого виконавця понуючої тепер реакції особливо треба підкреслити проект о „м'брах против лиц, угрожающих общественному порядку и спокойствию“. Проти цієї категорії особ, крім існуючих уже репресій, проєктовано нові: 1) „судове перестереження; 2) подвійна кара по суду за невиконання приписів, поданих в постанові про судове перестереження; 3) заведення догляду (тайного) поліції, 4) кара по суду за непадлягання правилам поліційного догляду; 5) перебування з примусу в певній місцевості і в продовж певного строку; 6) повторення (!) попередньої міри (§ 5) після скінчення того строку, на який вона була призначена. Зупиняйтесь на цьому проекті не варт. Кожен рядок його, кожен § красномовно і без пояснень каже сам за себе. В цілому ж проект закону про репресії над небезпечними для „общественного порядка“ особами являється зайвою іллюстрацією.

підвищення тієї реакції, яка всевладно панує тепер і, прикликаючи до себе на поміч „право“, хоче зміцнити ще більш свою силу над побороєним часово народом.

Більш ніж коли небудь знаходять своє життєве оправдання слова Л. Берне, який, з приводу аналогічних репресій у Франції, висловився:

„Для того, щоб зміцнити свою силу, правительство мусить зменшити свою владу... Державні пачкуни не розуміють цього... Страсти правительства свідчать про його безсилля, тоді як страсти народа, являються показником його могутности“. І історія, досвід і спостереження надъ життем учать нас, що реакція, в чому б вона не виявлялась, деб не запроваджувалась, завше викликає протилежні наслідки, ніж ті, яких чекають від неї. І чим сильнішою виступає вона перед нами, тим гострійші форми і вибухи набирає реагування на неї того тіла або явища, куди вона концентрується. Не може бути жодного вагання й про грізній бурхливий характер тих наслідків, які викличе і, перш усього на свою голову, пануюча тепер реакція в Росії. Революційна хвиля змиє і знищить її і утворить нові, вільні умови для колективної творчости широких народніх масс в усіх сферах державного життя Росії.

III.

Характерною ілюстрацією безконтрольного господарства нашої бюрократії являється фінансовий стан Росії. Ні для кого не тайна, що вся наша держава економічно зруйнована в край. Борги її сягають неможливих меж. По даним державного контролора за 1905 р. вони виявляються в слідуючих цифрах: до першого января державний борг сягав 8,113,246,618 руб. Зачисляючи сюди нову зреалізовану позичку в 481 мил руб., одержуємо кольосальну цифру наших загальних боргів за нових три роки 1904—1906—майже 2 міліярда рублів!!! Ті величезні грошові трати, яких вимагає тепер функціонування бюрократичного російського механізму—не можуть, звичайно, покритись ні проблемотичною „золотою валічною“ державного банку, ні тими податями і налогами, які стягаються що річно з обідраного вкрай населення. Тенденція державного бюджету до дефециту без сумніву буде зростати з кожним роком. І коли в 1906 році цифра цього дефециту, по врахуванням державного роспису сягає 481,114,001 руб., (Всіх доходів въ 1906 році нараховано на 2,029.858,774 р.—а трат—на 2,510,972,775 р.), то далі вона буде зростати ще більше. Для того, щоб покрити ці дефецити, правительство примушено буде звернутись до нових позичок звичайно, не до „зовнішніх“—бо поза Росією ніхто не дасть,—а до внутрішніх. Чутки про таку внутрішню—четверту вже позичку з виграшами із 5% уперто починають ходити по часописах. І хто його знає, чи не заготовляються

уже в тиші бюрократичних лябораторій детально розроблені пляни для негайного зреалізування позичкових намірів нашого уряду, що, звичайно, явиться новим додатком до тих величезних державних боргів, цифрові ілюстрації до яких ми тільки що навели. Нові торгові договори і конвенції, пороблені за останні часи нашим урядом з чужоземними державами, являються новим руйнуючим державне господарство країни фактором і відкриють потребу в нових позичках, а тим самим і в збільшенню державного боргу.

Найбільш не вигідним для Росії являється, безумовно, торговий договір з Германією, підписаний ще в червні (іюль) 1904 р. гр. Бюловим і гр. Вітте. Цей договір почне мати силу від 16 лютого с. р. Тяжкий наслідок умираючого бюрократичного режиму він аж до 1917 року 18 грудня (декабря) буде руйнувати економічне життя Росії і перш усього важким тягарем ляже на сільське господарство її. Підписаний ще тоді, коли Росія шукала, під час війни з Японією, спільника, що забезпечив би їй вплив і силу на Далекім Сході, він офірує економічні інтереси країни політичним, але уже не країн, не населення, а верховодної бюрократії, винуватця тієї нещасливої війни. В наслідок загравань її поклонів російської бюрократії перед германським урядом, пруські аграрії добились величезного підвищення мита (пошлин) на зернові продукти, що перепроводжуються з Росії в Германію. З пуда, напр. жита по новому тарифу береться мита до 37,91 коп.; з пуда пшениці—до 41,7 коп.; з пуда овса—до 37,91 коп. Ставки, таким робом, підвищені в порівнянню з ставками попереднього договору—на жито—до 11,39 коп.; на пшеницю—до 14,4 коп.; і на овес—до 16,7 коп. Не дивлячись на гарячі протести германських соціал-демократів, підвищені також ставки і на иньші продукти сільської хліборобської продукції; як от пр.—на масло, птицю, свиней і т. д.

Які збитки, втрати в останньому рахунку принесе підвищення мита на продукти російського хліборобського господарства—цьому господарству, сказати досить тяжко. Д. Савин, беручи з одного боку за сумму імпорту хліба (ріжного зерна) в Германію пересічні цифри за останні 10 років і мінімальні норми „втрат“ російського продуцента на пуді пшениці—5 коп., жита—4 коп., і вівса—6 коп., а максімальними потерями вважаючи повне підвищення нових ставок над старими, вираховує російські втрати на один рік:

на пшениці . . .	від 2	м. р.	до 5	м. р.
„ житі	„ 1 ³ / ₄	„ „	„ 5,0	„ „
„ овсі	„ 1	„ „	„ 3	„ „
а загалом		від 4 ³ / ₄ м. р. до 13,5 м. р.		

Ці вираховування занадто обережні. На самім ділі цифри втрат приймуть далеко більші розміри, особливо коли взяти на увагу вплив митових ставок на ціни на хліб в самій Росії. Колиб навіть вплив цей відбився знижкою ціни в 1 коп. на пуд хліба, то й тоді, прикидаючи пересічно на десятину 50 пуд. врожаю, одержимо 50 к.

нового налога, який продуцент російський мусить виплачувати з кожної тієї десятини, що з неї він вивозе хліб на продаж.

Але Росія губить від нового договору не тільки як експортер, не тільки як продавець своїх хліборобських продуктів, але також як і покунач фабрикатів Германської індустрії. Річ в тім, що, по договору, Германія згодилась на підвищення мита на ті продукти, які експортуються нею в Росію. На перший погляд—це уступка. Але коли взяти на увагу, що з Германії до нас здебільшого ідуть фабрикати обробляючої промисловости, а саме тих галузів її, які у нас або цілком не виробляються, або вироблення їх переживає початкове становище (ріжна машинерія, хемічні продукти, ліки і т. д.), то вийде, що Росія і тут не лише не виграє, а навпаки губить. Таким робом, торговим договором з Германією російський уряд убиває не тільки інтереси хліборобства цілої Росії, але штучно, знов таки на карб останнього, підтримує велику промисловість, переважно в центрі Росії, що так руйнуюче відбивається на інших галузях народнього господарства.

Не можемо, нарешті, не зазначити, що договір з Германією зачіпає і інтереси хліборобського господарства нашої України. Як відомо, Україна являється головним експортером всієї пшениці, що лише йде з Росії в Германію; таким чином ті 2—5, 5 мил. руб. втрат, які одержуємо після підвищення нових ставок над старими лише на одній пшениці, спадають переважно на Українське хліборобське господарство, не зараховуючи сюди тих втрат, які воно одерже від підвищення ставок на інші види свого зернового експорту.

IV.

Під час гультби реакції, 20 лютого (феврала) видано новий маніфест про скликання Думи. Видано його нежданно для широких кругів суспільства, але ті мотиви, які спонукали уряд зважитись на це, ясні як день. Стояння на краю фінансового банкруцтва цілої країни і недовірря закордонних банкірів до сучасного російського уряду були тим імпульсом, який примусив останнього, в цілях повернення назад, загубленого ним довірря, вчинити те, без чого ці банкіри не хотіли зичити Росії а ні одної копійки. Як не тяжко було урядові зважитись на такий крок; які він заходи не вчиняв для того, аби задушити революцію і формальним заспокоєнням країни повернути довірря закордону, але він мусів це зробити. Вироблений в тишні бюрократичних канцелярій, без участі живих сил країни, закон 20 лютого зазначається всіма тими хибами і внутрішніми суперечностями, що характеризують собою цілу законодавчу творчість нашого уряду. Колиж взяти на увагу, що маніфест видається під час історично-переломової доби, коли вся країна стікає від крові, а населення болоче тріпоче, чекаючи корінних реформ,—то суперечности маніфесту на-

бирають особливої ваги, а їх негативний характер загрожує новими колотнечами і „смутами“, замість того „порядку, спокою і добробуту“, повернення яких країні були головними причинами видання маніфесту. І не треба, для ствердження висловленої нами гадки спинятись надто довго над текстом самого маніфесту і переходити з аналізом один за другим §§ § „Учрежденія Государственной Думы“, тих змін, які пороблено, на підставі маніфеста, в статуті „Державної Ради“.

Досить буде, коли ми піддамо критиці лише декілько головних моментів конституції 20 лютого і, на підставі аналізу їх, покажемо цілого конституційного акту російського уряду.

Народне представництво може лише тоді виконувати успішно свої функції, коли йому конституційними нормами забезпечено право законодавчої творчості і контролю у всіх сферах державного життя. Без цих прерогатив представництво являється фікцією, непотрібним ні нащо декорумом. Якже забезпечені ці прерогативи „конституційним“ маніфестом 20 лютого?? На перший погляд він дає російському представництву згадані права. Уряд визнає, як „непорушне“ правило, щоб ніякий закон не міг мати сили без ухвали Державної Ради і щоб обібраним від населення була забезпечена можливість участі в догляді над закономірністю діяльності поставлених монархом „властей“. В порівнянні з тими правами, які „давались“ монархом населенню актом 6 серпня (августа) і які мали лише дорадний характер, маніфест 20 лютого є значним кроком наперед. Маніфест установляє, що „від часу сьликання Державної Ради (Совѣта) і Державної Думы, ніякий закон не може мати сили без ухвали Ради і Думы“, але поруч з цим обмежує це „загальне правило“, виключенням із сфери компетенції Думы права розглядати і змінювати „основні Державні закони“. По тексті маніфеста, Дума має право лише „піднімати пропозиції (предположенія) в справі одміни або зміни існуючих і видання нових законів—і тим самим позбавляється найголовнішого із конституційних прав, а саме—права законодавчої творчості. Внутрішня суперечність між духом і ідеєю народнього представництва, з одного боку, і дійсними правами останнього по одному із найбільш важливих своїх прав—з другого виступає тут в повній абсурдній формі. Коли уряд визнає, що та система законодавства, яка доси мала місце в Росії, не відповідає інтересам її державного життя, і виявилась конечна необхідність в заміні її новою, основою на підвалинах народнього представництва, то на віщо останньому видати зразу колоди під ноги і обмежувати його в правах, що випливають із самого духа і ідеї представництва?! Очевидно для того, щоб звести на нінащо всі потуги і законодавчу ініціативу останнього, і при суррогаті конституційних норм залишити і на далі те самодержавне status, яке було і до видання конституційного маніфесту. Тенденція до цього особливо виразно виступає в ст. 13 (прилож. до статута про Думу), де конституційний по формі монарх залишає за собою, ставший анахронізмом після маніфеста

20 фєвр.:—тітул „самодержця“. Тільки що цитоване нами місце із маніфєсту, де ясно зазначено, що ні один закон не може увійти в життя без санкції Думи, розкриває скобки самодержавія і позбавляє тітул самодержця того реального змісту і форми, які він мав до момента видання конституційного акту. Але ця характерна увага в статуті про Думу свідчить не лише про певну привязанність до історичних амулетів, небажання розлучитися з ними російського самодержця; в ній ми убачаємо виразну ілюстрацію до основної тенденції самодержавної влади уберігти і при конституції за собою ту необмеженість і безконтрольність, що являються характерними рисами такої влади від появи її в російських державних відносинах. Цитоване нами місце із маніфєсту, де російський самодержець захоче непорушним „коренное положєніє Основныхъ Государственныхъ Законовъ“, на підставі якого „ніякий закон не може увійти в життя без нашого затвердження“ і обкраяні межі законодавчої діяльності народного представництва являються найліпшим доказом висловленої нами гадки. Загальний тон маніфєсту 20 фєрв, і ті спеціальні установи („учрежденія“) про Державну Думу, які конкретизують основну ідею маніфєста і утворюють правні норми для функціонування народного представництва, містять в собі ще і иньші докази.

Перейдемо до де яких з них. Ідея представництва втілена урядом в дві інституції: в Державну Думу і Державну Раду. Обовязок другої інституції—контролювати діяльність першої. Але коли в конституційних державах Західної Європи і для законодавчої і для контролюючої діяльності парламентів, забезпечені в законі широкі простори і права, так що всі законопроекти, що переходять кріз них, не можуть здебільшого бути покасованими палатами верхніми, у нас справа стоїть як раз навпаки. Ні один закон, ні одна постанова, принята Думою, не може набрати відповідної сили, перш ніж не одерже санкції Державної Ради (Совѣта). Всі законопроекти, не приняті останньою інституцією, вважаються за відхилені. Такий порядок вироблення нових законів міг би ще бути зрозумілим при тій умові, колиб Державна Рада складалася із виборних членів. Але не кажучи вже про всі дефекти двох-палатної системи народного представництва, системи, що виявляє собою історичний пережиток, в будучих російських конституційних відносинах дефекти цієї системи доведені ad absurdum (до дурниці). Можна з певністю сказати, що кожна жива ініціатива Думи, кожен крок її в напрямі інтересів народних, коли навіть припустити, що по своєму непевному складові Дума могла б виявити ці риси, — не одержуть санкції „Верхньої російської палати“ і будуть поховані в цій бюрократичній прірві. Порукою цього є склад членів Державної Ради, що кожного року напів призначається монархом із чиновників а напів обирається упривілейованими клясами суспільства, як от дворянством, купецтвом, духовенством то що. Само собою зрозуміло, що чиновницька частина „Державної Ради“ буде покорним рабом бюрократії і корони. Колиб і знайшовся з поміж

чиновників хтось такий, що захотів би бути самостійним і „сміть своє сужденіє имѣть“—його без всякої церемонії викинулиб із Ради, бо правних гарантій проти можливості репресивних засобів до непокорних членів в статуті Ради немає ніяких. З другого боку близькість, а іноді і тотожність інтересів нашого дворянства і вищого духовенства з інтересами бюрократії і корони, дають повне право думати, що і представники названих суспільних груп будуть на стороні чиновницької частини Ради і складуть собою ту більшість її, об яку будуть розбиватись всі „живі“, повторимо—проблематичні і непевні—заходи і постанови Державної Думи. Державна Рада („Государственный Совѣтъ“) являється, таким чином, покорною зброєю в руках найвищої влади, вічним мечем Дамокла над творчістю Державної Думи, втіленням бюрократичного фільтра, призначеним лише для того, аби не пропускати нічого, що Дума могла б визнати потрібним і необхідним для тих народніх масс, інтереси яких вона має обстоювати. Замість контролю народнього представництва над діяльністю бюрократії, остання контролює саме представництво і, займаючи більш упривілейоване становище, одержує в свої руки всі необхідні засоби, аби звести на нінащо повноваження і діяльність народніх представників. Як далеко дійшла основна тенденція законодавця надати бюрократичний характер не тільки Державній Раді, але й Державній Думі, показує, хоч би той факт, що, по статуту Думи, члени її мають право „не давати справоздань своїм виборцям“ і взагалі поставлені законодавцем в такі умови, що цілком забезпечують ім спокій від „докучливаго“ (слово з самого статуту Думи!!) втручання народа в їхню діяльність. В повній гармонії з цією тенденцією стоїть, звичайно, і заборона являться так в Державну Думу, як і в Державну Раду ріжним депутаціям а також „вносити словесні і писані заяви і проханья“ (ст. 61). Таким робом, той тісний і непоривний звязок, який існує при конституційних стосунках між населенням і його представниками і який вимагає постійного взаємного порозуміння шляхом прислухування до інтересів виборців (з одного боку) і контролю над вибраними до представницької інституції (з другого), маніфестом 20 лютого визнається непотрібним; російська бюрократія зробила всі заходи, аби викопати прірву між народніми масами і їхніми представниками і поставити як мога далі одних від других.

Коли ми згадаємо ще, що в кожную хвилину Дума може бути зачинена Верховною властю, що можливість запровадження „часових і виємкових правил“ передбачена законодавцем не лише під час перерви в діяльності Думи, але і в продовж 2 місяців після її скликання, що засідання її є мало доступні для публіки і представників преси, що в першу ліпшу хвилину, на домагання якого не будь міністра, вони (засідання) можуть бути зачинені для публіки—то ми будемо мати більш м'яч повний комплекс тих негативних умов, серед яких буде відбуватись робота російської представницької інституції. І уже сам характер цих умов показує, що вони:

не лише будуть гальмувати законодавчу і взагалі творчу діяльність Думи, але утворять таку атмосферу, при якій всяка продуктивна праця в інтересах населення стане абсолютно не можливою.

Ми зачепили лише декілько статей установи про Думу, в головному нормуючих законодавчу діяльність останньої, і гадаємо, що і із короткого аналізу їх впливає ясно один висновок: Дума не має нічого спільного з справжнім народним представництвом, вона є фальсифікацією його, одним зовнішнім декорумом самодержавія, стиснутою „отдушиною“ для народньої думки; вона є карикатурною формою тієї абсурдної мрії славянофілів, по котрій монархові належить повнота влади, народіві повнота гадки (мнѣнія); вона є чим хочите, але ні в яким разі—інститутом для законодавства і контролю над урядом!

Подивимось тепер, як стоїть справа з другою не менш значною по формі прерогативою нашої державно-конституційної інституції, а саме з правом Думи „в догляді над закономірністю діяльності“ поставлених творцем конституційного маніфеста „властей“. В практиці конституційних парламентів західно-європейських держав право це виявляється в формі „запитань“, „інтерпеляцій“ і висловлення „вотума недовірря“ або цілому урядові, або окремим представникам його. Наслідком останнього звичайно буває зміщення з посади певного міністра, або і цілого кабінета міністрів. Але часто буває і так, що навіть інтерпеляції і „запитання“—приводять до тогож. Правом інтерпеляцій і запитань досить широко користуються народні представництва в цілій Західній Європі, як одним із могутних засобів контролю над вчинками і поведженням адміністрації і по статуту уряд в особі своїх міністрів (здебільшого міністра-президента) мусить давати необхідні пояснення і справоздання. Маніфестом і згаданими нами „установами“ про Державну Думу це право дається також і членам російського конституційного представництва, але воно так не виразно висловлене, а межі його—такі не великі, що de facto реалізація його зводиться на нінащо і представники адміністрації, так як і раніш, залишаються вільними від контролю і догляду. Перш усього окремі члени не мають права робити запитання уряду“. Для того, щоб останнє набрало відповідної сили—необхідно подати його в писаній формі і за підписом не менш, як 30-х членів (ст. 58 „учр. о Думѣ“). Але і після цього воно ще не може бути поставлено міністрові і лише тоді, коли більшість Думи дасть свою згоду—воно передається йому. (ст. 40). Від доброї волі міністра буде залежати, дати чи не дати відповідь на запитання Думи (ст. 59). Само собою зрозуміло, що звичка російських міністрів не давати нікому справоздання в своїй діяльності і страх перед контролем над собою, дає нам поруку, що ст. 59 „учр. про Думу“—по якій міністри можуть нічого не відповідати на запитання Думи, обмежившись лише коротко причинами, чому так поступають, буде широко вживатись нашими вищими представниками влади. Цікаво зазначити тут один хитроумний кунштюк, вчинений творцем Думської установи.

Коли, приміром, ті причини, які міністр подасть до відомости Думи в справі свого небажання дати відповідь на її запитання,— Дума визнає не вартими або не певними в її очах, міністр не обов'язан задовольнити її природне і законне бажання, і ціла справа переходить до рук голови Державної ради, який доводить її до відомости монарха (ст. 60). Чому власне справа переходить до рук голови Державної Ради, ясно видно із ст. 3, 1 вид. „указа про Реформу Державної Ради і ст. 9 „учрежденія“ про Державну Думу. Голова Державної Думи обирається самими членами Думи, тоді як голова Ради призначається Верховною властю із бюрократичних сфер. Такий індивідуум завше буде почувати себе ближче до бюрократа ж міністра, ніж до незадоволеної поведженнем або діяльністю останнього Думи. По принципу—„хтож своєму братові ворог?“—або „рука руку мие“, голова Ради, завше може з'ужити всі сили „аби свого не видати“. Таким робом, право народніх представників контролювати діяльність адміністраторів — стає однією фікцією без жодного реального значіння; простор для адміністративної сваволі залишається такий самий, який був і раніш — до конституції, а вся історія з обіцянкою 17 жовтня „Забезпечити виборним від народу можливість справжнього догляду над законмірністю діяльності призначених властей“—перевернулася в порожню, образливу для народніх представників і цілаго населення комедію.

Ми залишаємо, за браком місця, детальну критику другорядних §§§ „установ“ про Державну Думу і Державну Раду. Гадаємо, що й коротких уваг, поданих нами по найголовнішим пунктам обох „установ“, буде досить, аби фальсифікація російського народного представництва виступила в своєму правдивому світлі. Поданий нами аналіз „конституційного“ маніфесту і пояснення до нього, приводе до одного логічного висновку, а саме, — що Державна Дума не тільки не може виконати свого обов'язку перед народом і країною в сферах законодавчої творчости, але що вона є також безсилою знищити силу і сваволу реакційної бюрократії; правні умови, так детально і недвозначно зконкретизовані в установі Державної Думи, не дозволять, при всім її бажанні, виконати ті функції догляду і контролю над адміністрацією, які являються *conditio sine qua non* кожного конституційного представництва. Колиж взяти на увагу ті бюрократично-класові основи, на яких збудовано незграбний і невдалий будинок Державної Думи, а також і те, що до організації народнього представництва *de facto* не допущено найбільш численні по своїй кількості і політичному значінню класи населення (робітники, селяне і т. д.), а коли допущено, то лише на основах посередньої, трьох або чотирьох ступенної системи, то не може бути двох думок, що до задоволення широких народніх масовим *quasi* конституційним утвором бюрократичної творчости. Така організація представництва не тільки не може задовольнити ці маси, але і для тих груп суспільства, що покликуються Верховною Властю до проблематичної участі в порядкуванні держав-

ними справами країни, ставить цілий ряд конфліктів, цілий ряд зневажаючих умов, що з гори засуджують на повну загибель всі заходи і потуги їхні на якусь діяльність і продукцію в інтересах народніх мас.

Нас не цікавить в даннім разі та позиція, яку займуть в відношенню до Думи ці—так нечисленні по своїй кількості, групи населення, як не цікавить і та тактика, якої вони будуть триматися в самій Думі.

Нас більше інтересує те питання, як і чим відповість на новий виклик, нову образу російського уряду ціла Росія, а в першу чергу—пролетаріят і селянство?? Що обидві ці категорії не задовольняються „обгризком“ конституційних реформ, запропонованих маніфестом 20 лютого; що з їхнього боку відповідю на новий закон про Думу—може бути бойкот її—про це ми не будемо казати. Численні і бойкотуючі Думу резолюції на робітничих зібраннях,—де лише можна було їх улаштувати по умовам сучасного моменту, а також резолюції селянських сходів, свідчать, що і селяне і робітники вірно оцінили щирість конституційних намірів уряду і не хочуть ловитися на гачок тієї конституційної провокації якою власне і є вся ота комедія з Державною Думою. Але ідея бойкоту Думи виявляється не лише в пасивному утримуванні від виборів, але і в активному втручання, гальмуванні і спиненню їх. Питання, значить, в тім, наскільки є свідомости, сили і організації у найбільш революційних класів нашого населення—робітників і селян—для переведення ідеї активного бойкоту в життя. Неможна не закрити очей на те, що і сила і організація як пролетаріату, так і селянства, дякуючи реакції уряду, в значній мірі підупали. Але впавав би в неоправдану помилку кожен, хто б зважувався впевнити в неможливості скорого повторення нових революційних вибухів, як з боку городського пролетаріату, так із боку селянства. В революційних відносинах кон'єктури міняються і успіх чи напрям справи залежить від того відношення сил, яке в даний момент і при даних обставинах є сприяючим для того чи иншого з противників.

Як не жорстокою є реакція, хоч би вона ще 72,000 зарахованих до революціонерів завдала до тюрем,—революційного моря не вичерпаєш такими краплинами і ніякими засобами не можна спинити того, що виходе з глибоких підвалин народнього життя і увійшло, коли можна так висловитись, в плоть і кров соціально-політичної свідомости народніх мас. Робітничі і селянські верстви починають знову вступати в боротьбу з урядом, після часової перемоги його над ними, а в глибоких низинах їхніх відбувається свій процес підготовки до активного реагування на репресивні утиски уряду. Де які перші ознаки цього реагування показуються уже в формі активного бойкоту Думи (зривання буржуазних виборчих зібрань, напр. в Лодзі, Варшаві, і ин. містах; нищення виборчих списків і т. д.), в підготовці до нового політичного страйку (в Польщі), в організації професіональних спілок і товариств і в

грізних аграрних розрухах, що виникають по окремих місцевостях і загрожують обхопити своєю пожежою цілу Росію: Це все—хвилі одного великого і грізного валу революції, що вибухне незабаром і знищить всі фортеці, побудовані реакцією для перемоги революційного руху.

Дуже може бути, що останній прибой цього валу — набіжить не одночасно з скликанням Державної Думи, але з тим більшими руїнами впаде вона під його натиском послі, увільнивши місце для будівлі справжнього народного представництва, заснованого на чистих демократичних засадах і органічних зв'язках з потребами широких народніх масс.

С. Тагон.

Друга конференція Української Соціалдемократії Австрії:

27-січня нов. ст. відбулась у Львові конференція Української Соціалдемократії Австрії. Скликано її для розв'язання деяких організаційних і програмових питань; головним же мотивом було, очевидно, в'яснити відношення партії до пропонованого закону про зміну загального виборчого права до парламенту і виробити відповідну тактику в боротьбі за це право.

Ще десять років тому Австрійська Соціалдемократія подала гасло до цієї боротьби—і одна із її складових частин Українська Соціалдемократія не переставала від часів своєї появи агітувати за ці гасла серед широких масс Українського народу в Галичині, підносячи скрізь, на кожному зібранні, при кожній нагоді велику потребу в зміні виборчого закону. І коли тепер по всій Галичині рух за загальне виборче право розлився бурхливим потоком, збудив до життя навіть відсталі і темні елементи населення, коли там на тисячних зборах народ грізно і рішуче вимагає від центрального правительства віденського добровільного внесення в парламент проекту про зміну виборчого права, загрожуючи в противному разі такими ж методами боротьби, якими бореться революційний народ „за кордоном“, в Росії; коли в Галичині від часу конституційної австрійської ери не чулось такого високого піднесення народнього життя і народніх сил,—то у всьому цьому треба більше всього завдячувати Українській Соціалдемократії. Вона підготовляла цей рух, вона кидала в народ демократичні гасла, вона шляхом усної і літературної пропаганди проводила всю ту тяжку підготовчу роботу, наслідки якої відбуваються перед нашими очима. Через зміну виборчого закону народні маси, а в першу чергу, робітничі—матимуть змогу впливати на хід державного життя в напів абсолютній Австрії і утворювати більше

відповідні і сприяючі умови для боротьби робітничої класи. І коли ці перспективи, які відкриваються для широких народніх мас з зміною виборчої ординації, являються однимъ із могутніх моторів народнього руху в цілій Австрії, то в Галичині вони набирають особливої ваги і значіння, дякуючи специфічним галицьким відносинам. Політичне і економічне панування польської шляхти—руйнуюче відбивається тут на всіх сторонах життя народнього. Галичина щей тепер-царство польських феодалів. Дякуючи їхньому упривілейованому становищу, народ тут немає жадних майже прав; конституція для нього існує більше на папері, він не може впливати на напрям і характер місцевого законодавства, дякуючи куріям — і страшним злочинствам адміністрації під час виборів. Цілком зрозумілим після цього стане страх галицьких верховодів, коли въ Галичині подуло новим вітром і народ рішуче виступив на оборону своїх горожанських прав. І адміністрація і краєві послы (знамените „польске коло“) почали вживати всіх засобів, аби представити центральному віденському правительству всю ту небезпеку, всю ту шкідливість, яку може принести краєві дарування народові загального виборчого права. Казалось про некультурність і дикість „хлопа“, особливо русина, про його ненависть до пана, про варварство, про національну ненависть межи русинським і польським населенням, про нову *hajdamaszyni*, яка кровію і потезами має зазначити свій шлях в боротьбі за загальне виборче право *). „В цілях спокою і культури і добробуту населення“, (чит. шляхти) правительство прикликалось не допустити до цього грізного постраху і забезпечити населенню можливість спокійного життя. Такі і подібні ім провокації сипались з боку польської шовіністичної пресси і лише, дякуючи витревалости і тактиці народніх русинських діячів, всі ці заходи польської шляхти не мали усьпіху. При таких обставинах скликана була конференція.

В порядку денному стояли між иньшим, крім а) боротьби за загальне виборче право, щей такі пункти: в) Революція за кордоном (наше становисько до Українських партій на Україні) і с) аграрна програма.

На з'їзд приїхало більше як 90 делегатів—селян від різних партійних організацій, розкинутих по всій Східній Галичині. Від одного Збаражського повіту, охопленого наскрізь і більше, ніж яке иньше місто Галичини, Соціалдемократичною пропагандою, були представлені делегати від 40 селянських організацій. Крім цих делегатів виділялись із иньших 7 делегатів з Буковини, — краю, в котрому лише останніми місяцями почала розвиватися українська Соціалдемократія, з Станиславова, Сокаля, Дрогобича і иньших міст Галичини.

Крім того на конференцію приїхали делегати від иньших Соціалістичних партій: а) від Української Соціалдемократичної

---

*) Робились і відповідні заходи, аби викликати і *hajdamaszyni* і різню etc.

Робітничої Партії *) (Св. Тагон); в) від Польської Партії Соціалістичної (Жонгвировіч), від Польської партії Соціалдемократичної Галичини і Шлеску (посол Дашинський і Діаманд) і від Чеської партії Соціалдемократичної (Немец-редактор „Pravo Lidu“).

Головою конференції був обраний Д-р Яросевич.

Після вступного слова голови, підкреслившого значіння конференції „в так важній порі, коли важиться доля українського народу по сей і по той бік Збруча, коли на цілім просторі нашої землі піднялися наші товариші за здобуття кращих умов життя нашому народові“ — виголосили свої привітні промови делегати представлених на з'їзді партій. З особливим ентузіазмом і приязню були прийняті промови делегата Української Соціалдемократії Тагона і Чеської Немеца.

Після привітів конференція перейшла до обговорення рефератів: а) Наше становище до Українських партій за кордоном; б) Боротьба за загальне право виборче; с) Організаційне питання; д) Аграрного питання конференція, з огляду на брак часу, не обговорювала, обмежившись постановою відкрити дискусію на сторінках партійного органу „Волі“ з приводу проекту програми аграрної, укладеного д. Огородником.

Реферат на тему „Наше відношення до Українських партій за кордоном“ був виголошений Ганкевичем. Виголошений з надзвичайним захопленням — він викликав і своїм змістом і пропонуваними в кінці реферата резолюціями цілу бурю оплесків. Подавши критику програм і діяльності українських — демократичної і народньої партій, референт довше застановився над діяльністю У. С.-Д. Р. П.—бувшої Р. У. П. „За кордоном, казав він, між іншими партіями працює серед Українського народу У. С.-Д. Р. П. Завзяття, з яким вона вела боротьбу і працю серед Українського пролетаріату, належить тим більше піднести, бо тільки вона переорала твердий ґрунт індиферентизму Українського народу. На одно звертаємо увагу: коли на Україні були часи тиші, коли мовчали всі партії (українські) за кордоном, то одинокою партією, котра в високо несла прапор революційного слова, була Р. У. П. Відси знов вказівка, що і на будуче ширителькою нового життя буде лише вона; що одиноким піонером, поборником волі і поступу буде завжди тільки пролетаріат, що горнеться під червоним прапором соціал-демократії. Наша організація може похвалитися, що навіть тоді, коли революція не прийняла таких блискучих форм,—вказувала на ціле небезпеченство для Українського народу—того темного царства—абсолютизму; вказувала на ту тісну зв'язь того, що діялося за кордоном, з нашим рухом в перших початках свого існування, в перших числах „Волі“. Тим більшим завданням і обов'язком нашим є підчеркувати тепер на всіх вічах, на всіх демонстраціях, що ми не є обмежені на австрійський кор-

---

*) Недавня Р. У. П., що на II черговому з'їзді прийняла нову назву.

дон, що ми йдемо не тільки до боротьби за загальне право голосування, але що ми повинні прислухатись до руху по той бік Збруча і подавати нашим товаришам — братам руку за для спільної боротьби“.

Референт ставить дві резолюції; одну—загальну з приводу революції в Росії, другу—в справі відношення до У. С.-Д. Р. П. Обидві резолюції приймаються конференцією серед загального ентузіазму і бурхливих оплесків.

„Текст обох резолюцій слідує“:

I. З'їзд української соц.-дем. партії, зібраний в днях 27 і 28 січня 1906 р. у Львові, пересилає найсердечніший привіт і вирази найвисшого подиву усім, що ведуть геройську боротьбу за волю в царській імперії; — в першій мірі революційному соціалістичному пролетаріатові усіх народів, від котрого ударів захитався царат.

З'їзд вітає з найвищою радістю сю боротьбу і має певну надію, що боротьба ся скінчиться незадовго побідою революції і упадком царату. Упадок царату дасть волю і простір робучому людові в його боротьбі за кращу будучність; упадок царату дасть поневоленим народам змогу свобідного розвитку, змогу здобути волю і політичну самостійність.

Упадок царату-се упадок реакції в цілій Європі—се сигнал для соціалістичного пролетаріату всіх країв, що зближається час визволення працюючих клас з ярма неволі, визиску, і темноти, що зближаєся час соціальної революції.

II. „З'їзд Української Соціалдемократії (в Австрії) пересилає братерський привіт У. С.-Д. Р. П. за кордоном, складає їй вирази подиву для її боротьби і праці, веденої серед тяжких обставин, веденої з тяжким трудом серед байдужого до недавна політично українського народу. Її праця і боротьба, її зріст і розвиток—се для нас запорука, що полумя революції запалить і Українську суспільність та що прийде час, коли над заваленим кордоном, в рядах міжнароднього пролетаріату, стане з'єднаний український пролетаріат до боротьби за здійснення соціалізму“.

Конференція перейшла до другої точки дневного порядку: загального виборчого права.

Відповідний реферат на цю тему був виголошений Вітиком. Вияснивши значіння загального виборчого права для Українського пролетаріата і зазначивши провокаційне становище в цій справі польської шляхти і цілої галицької адміністрації, референт прийшов до висновку в необхідности спокійної витревалі тактики в боротьбі за це право з боку ширших мас Українського народу.

Умотивована резолюція, принята одногосно конференцією, в справі тактики, що до боротьби за загальне виборче право, згучить так:

„З'їзд української соціальної демократії заявляє, що загальне, рівне, безпосередне і тайне право виборче є справою неминучою і конечною. Не можна собі прямо уявити Австрії, яко держави,

колиб в найближчій норі не було заведене загальне, безпосередне, рівне і тайне право виборче. Колиби правительство не зважилось дати це право—Австрія стала би руїною, яко держава. З'їзд витає радісно незвичайний рух нашого українського пролетаріату, який в останніх часах розвинувся за загальним, безпосереднім, рівним і тайним виборчим правом. Сей рух, се—грізне *momento*, що пролетаріят в Галичині не дасть покривдити себе в своїх правах.

З'їзд протестує проти підлих клевет, немовби то сучасний рух Українського пролетаріату був звернений проти поляків, або щоби він мав який антижидівський характер.

З'їзд заявляє, що сей рух,—се тільки боротьба за право до життя і розвитку українського пролетаріату.

З'їзд признає, що в інтересі ворогів робучого народу лежить, щоби в нас дійшло до кровавих розрухів, до заведеня виімкових законів, до проливу невинної крові нашого хлопа і робітника.

Супроти цього з'їзд застерігає перед викликуваннем всяких розрухів. В інтересі справи загального, рівного, тайного і безпосереднього права голосовання лежить, щоби наші віча і збори були тепер спокійні і поважні. Наш клич на тепер: Організуймося! Будьмо готові! Наш народ жде спокійно і домагається. З'їзд, однак, застерігає, що всяка провока зі сторони правительства може викликати необчислені наслідки“.

Меньче, порівнюючи, місця і часу присвячено було на конференції одному із актуальних питань Української Соціалдемократії в Австрії — питанню організаційному. Як відомо, до цього часу Українська соціалдемократія в Галичині не практикувала в своїй діяльності закладання професіональних організацій,—обмежуючись лише працею в товариствах культурно-просвітних і лише в слабій мірі закладанням товариств політичних. Між тим питання про професіональні організації, особливо в місцях, де контингент населення складають виключно русини, стає для партії із найважніших. В рефераті по організаційному питанню Меленя, центр тяжкості організації спадає на організації культурно-політичні та мужів довірря по повітах; на них повинна головню спиратися організаційна робота. Не можна не згодитись з думкою автора ст. „По конференції“ в час. „Воля“ в ч. 3—4 В. Л., що такий плян організації не відповідає сучасним завданням партії і мало забезпечує її дальший розвій в будучому. По тим об'єктивним даним, які кидаються в очі при огляді і оцінці діяльності Української соціалдемократії в Австрії, видно, що вона переживає як раз тепер момент переходу від *status nascendi* до широкого розвитку, тому то партія при виборі форм для своєї праці і організації партійної діяльності мусить рахуватися з новими завданнями і потребами. Цілком зрозуміло, що така форма організації, яку рекомундував на конференції Мелень — є трохи примітивною і анахроністичною і уваги автора цитованої нами статі мають безумовно слухність. Ми гадаємо, що, в міру зроста партії, самé життя

примусить Українську Соціалдемократію в Галичині сучасні форми її організації доповнити професіональними спілками

Полишаючи на боці иньші резолюції конференції, що мають технічне або другорядне значіння, ми мусимо визнати, що активтієї праці, яку виконано було під час конференції, досить значний і позитивний.

Може вперше, за всі часи існування Української соціалдемократії, вона почувала себе справжньою з'організованою колективною силою з досить великим впливом на робочі маси і на життя цілого Українського народу в Галичині; може вперше від Брюнського партейтагу (1899 р.), коли офіційно вона почала існувати, в ній почувалося таке інтензивне життя і напруження революційної енергії; може вперше від часів своєї появи партія справді стала партією пролетарських мас, а не окремих, хоч і працьовитих та діяльних особ.

Simon.

Із політичного життя України.

В центральному органі Української Соціалдемократії Австрії „Воля“ *) надруковано справоздання про II черговий з'їзд Української Соціалдемократичної Робітничої Партії **), що існує, як відомо, ось вже де-кілько років на Україні. Вкупі із справозданням подані і найголовніші резолюції.

Ми вважаємо потрібним познайомити читачів нашого журналу з цією партією і з її резолюціями, бо в наші часи знайомство з партіями для кожного горожанина є річю обовязковою ***).

Українська соціалдемократія виникла недавно. В 1900 році з'явилися її перші видання в Галичині: „Дядько Дмитро“, „Чи є тепер панщина“ і т. п.

Повставши серед народу, більша частина котрого складається із селянства, молода організація всю свою увагу звернула на цю частину українського суспільства. Брак різкої класової дифференціації на селі, ускладнення капіталістичних відносин цілим рядом „пережитків“ кріпацтва були причиною того, що організація не могла опертися в своїй діяльності на певну класу, і, ставши виразницею її інтересів, виробити ясну соціально-політичну програму. Тому немає нічого дивного, що партія в перші часи свого існу-

*) „Воля“ 1906 рік, ч. 3—4.

***) Так називається тепер після з'їзду „Револуційна Українська Партія“.

***) Водному із слідуєч. чисел редакція дасть читачам статтю про радикально-демократичну партію.

вання всі сили свої з'ужила виключно на революціонізування селянства, закрашене фарбами туманного соціалізму.

Та ось в 1902 році на ґрунті неможливих економічних умов і під впливом партії розгоряються величезні харківські і полтавські селянські розрухи, які по загальному визнанню являються „безпосереднім прольогом російської революції“ *).

Заснований при зареві аграрної революції теоретичний орган партії „Гасло“ (La parole) направляє всю свою увагу на цілий ряд проблем, висунутих перед партією аграрними розрухами.

В ньому відбивається низкий рівень теоретичної і практичної роботи партії та її еволюція від туманного соціалізму до ясного соціалдемократичного світогляду.

Ряд великих організованих і неорганізованих аграрних страйків і особливо агітаційна і організаційна діяльність серед мійського пролетаріату в кінці 1902 і початку 1903 приводять найкращі організації до точки погляду пролетаріату.

В кінці 1902 року партія організується на установчому з'їзді, що носить завдяки неповній одностудності виключно техвічно-організаційний характер.

Зрост звязків в масах сільського пролетаріату висуває, яко нагальну, потребу в популярному органі для мас. В 1903 році починає виходити „Селянин“. Саме назвисько і перші числа органа носять на собі ще всі ознаки дрібно-буржуазного соціалізму, що далі зовсім зникає.

Робота серед городського пролетаріату, що на протязі 1903 року незвичайно розширялася, все дужче і дужче укріпляла соціалдемократичну течію в партії, підготовляючи елементи соціалдемократичної програми і тактики.

В партії зароджується ідея з'їзду, котрий оформив би партійну працю і з'єднав би всі організації біля певної програми. Часом для такого з'їзду являвся кінець 1903 і початок 1904 року, бо в цьому періоду внутрішня еволюція партії привела її під червоний прапор наукового соціалізму.

Але ряд несприятливих умов одсовує здійснення цієї ідеї.

Тому в 1904 році партія обмежилася заявою Центрального Комітету, котрою офіційально установлено було соціалдемократичний напрям цілої партії, і знову взялася до щоденної праці. Нові городські і сільські організації, ряд організованих страйків на селі, орган „Праця“ для мійського пролетаріату, зрост числа партійних робітників—ось її наслідки.

В цьому ж році партія вступає в ряди інтернаціональної соціалдемократії, беручи участь в міжнародньому соціалістичному конгресі в Амстердамі **).

*) В. Громан. Развитие русской революции. Правда 1906 год, кн. 1, стр. 53.

**) Див. Доклад Ц. К. міжнародньому соціалістичному конгресові в Амстердамі.

Нарешті в январські дні 1905 року виходить проект програми, вироблений Центральним Комітетом і поклавший відбиток єдності на всю дальнішу партійну роботу.

З цього часу партія визнається всіми, яко соціалдемократична, і бере участь в конференціях всіх соціалдемократичних партій і організацій Росії, що відбулися в январі і сентябрі 1905 року.

Нарешті в декабрі 1905 року відбувся 2-й черговий з'їзд, до работ котрого ми і переходимо.

Поминаючи політичну програму і вимоги соціально економічних реформ, що майже однакові з відповідними частинами Р. С. Д. Р. П., ми переходимо до иньших работ з'їзду.

Першою в справозданні, уміщеному в „Волі“ про з'їзд згаданої партії, ми бачимо резолюцію про зміну назви. Та і справді дивно було бачити соціалдемократичну партію в чудній одежі „Революційної Української Партії; тому природно, що:

„Вважаючи теперішню назву невідповідаючою соціалдемократичній програмі і тактиці партії, II-й черговий з'їзд Р. У. П. ухвалив: назву Революційна Українська Партія змінити на назву Українська Соціалдемократична Робітнича Партія“.

Безумовно одним з самих важніщих питань, що приковує увагу всіх верств, всіх партій, являється питання аграрне. Російська революція-то революція пролетаріату і селянства. Кожна революційна партія не може не реагувати на потреби цієї останньої частини населення. Не менше ясно, що соціалдемократія, клясова партія пролетаріату, не могла прийняти в свою програму підтримки х а з я й с т в а дрібних селян, що в процесі капіталістичного розвитку неминуче гине, уступаючи місце узброєному капіталом і сучасною технікою, великому. Її вимоги, яко партії і сільського пролетаріату, на селі це вимоги загально пролетарські. Але в інтересах усунення ріжних пережитків кріпацтва, що шкодять вільному розвиткові клясової боротьби на селі, партія мусіла виставити також вимоги, що являються лише конкретизуванням її демократичної програми на селі. Являючися ж партією соціального розвитку, котрий в Росії затримується кабальними відносинами на ґрунті незвичайних податків, кольосальної зайвої людности і впливаючої звідси високої арендної платні, Партія звернула увагу і на це. Одним знищенням фіскальних тягарів не утвориться настільки широкий розвиток індустрії, щоб значна частина з а й в о ї людности знайшла собі в ній місце; тому ясно, що приєднана до цього конфіскація всієї великої земельної власности спричиниться до розвитку капіталізму—себ то до розвитку продукційних сил на селі. До тогож вона знищить реакційну політичну силу дворянства—наших будучих юнкерів Пруссії. Конфіскація у власність демократично з'організованих краєвих самоуправ (областних самоуправлень) уникає всіх дефектів націоналізації і соціалізації *). Ось повний текст резолюції:

*) Основа цієї частини програми це думки П. Маслова. Див. його „Аграрный вопросъ въ Россіи“, изд. 2-е, 1905 г. Ц. 2 р. 50 к.

Див. його статті в „Образованіи“, „Правдѣ“ і окремі брошури.

„В інтересах вільного розвитку класової боротьби на селі і сільського господарства У. С-Д. Р. П. домагається:

1. Конфіскації всіх земель: казенних, удільних, кабінетських, манастирських, церковних і великих приватних володителей у власність краєвих самоуправ.

2. Знищення усіх пережитків кріпацтва в аграрних відносинах.

3. Знищення законів, що обмежують права селян вільно розпорядитися своєю землею; право виділу і розділу громадської землі.

4. Негайного і цілковитого знищення всіх викупних, оброчних і інших податків і повинностей, що лежать на селянстві, як на податковому стані.

5. Обовязкового державного перемешування земель на кошт великих земельних власників.

6. Заведення судів, котріб мали право знижувати надмірну арендну платню і знищувати всі договори підневольного характеру.

У в а г а. З'їзд ухвалив агітувати серед селянства і пролетаріату за те, щоб пред'явити нашу аграрну програму для переведення в життя Установчому Зібранню.

Ясно, що на основі такої програми з'їзд консеквентно мусів відкинути і всяку думку про підтримку селянських рухів. Захоплюючи не тільки малоземельних, але й сільський пролетаріат і ті частини мійського, котрі завдяки економічному кризісові перебувають на селі, вони у всіх цих груп затемнюють свідомість їхніх справжніх інтересів, затримують розвиток соціально-економічний і тим несуть шкоду розвитку класової боротьби.

Приводимо цю цікаву резолюцію цілком:

Веручи на увагу, що

1. Стихійні селянські рухи, котрі вилилися в останні часи в форму захоплення великих приватних ґрунтів, являючися виразом дрібно-буржуазних інстинктів, намагаються повернути колесо історії назад до панування дрібної власності і тому носять цілком реакційний характер;

2. Що здійснення цих дрібно-буржуазних ідеалів не поліпшує в решті решт економічного становища селянства, а участь в боротьбі за досягнення їх затемнює класову свідомість сільського пролетаріату і гальмує розвиток класової боротьби на селі

II-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. ухвалив:

а) не тільки не підтримувати таких селянських рухів, але всі сили ужити до того, щоб розвіяти селянські ілюзії що до цих рухів і переконати селян, що лише організована і пляномірна боротьба за соціалістичний лад є й для них, як і для робітників, єдиним виходом з теперішнього пригніченого становища;

б) енергійною агітацією відтягувати сільський пролетаріат від цих стихійних рухів, збудити його до класової боротьби, злити її з боротьбою мійського пролетаріату і, вказуючи на конечну ціль пролетарського руху—скинення ярма капіталу і завоювання соціалістичного ладу—з'організувати пролетаріат в соціалдемократичну партію.

Але селянські розрухи розвиваються з нечуваною силою. З цим фактом треба рахуватися. А в даний момент ні одна партійна організація не може усунути всіх проти-культурних революційних ексцесів, що несуть також лише потоки крові і сліз учасникам цих рухів. І от політичне життя органічно висовує на сцену Селянську спілку. Кольоссальний успіх її—полягав у внутрішній організуючій силі селянської організації. Вона шляхом самоопреділення розкриє класові антагонізми і тоді дасть спроможність розвинутися.

на селі широко партіям відповідних складових частин селянства. Резолюція про Все-Російську Селянську Спілку так зформуовано:

„Вважаючи на те, що сучасний революційний момент вимагає організації революційних сил на селі, II-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. вітає в лиці Всеросійської Селянської Спілки селянство в його заходах стати на шлях організованої революційної боротьби проти існуючого соціально-політичного ладу.

На увазі ж того, що спілка єднає різні протилежні по своїм інтересам економічні групи, вона може існувати лише, як часова революційна організація в боротьбі за демократизацію державного ладу. Соціально-політичне самоопреділення її приведе до розпаду на складові частини, на пролетаріят і буржуазію, а тим самим і до приєднання цих частин до відповідних партій.

Тому II-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. пропонує організованому сільському пролетаріатові всім партійним організаціям провадити енергійну агітацію за необхідність організації революційних сил села, нести в цю організацію селянства свої політичні і соціальні гасла і тим привести, як найшвидше, селянську спілку до соціально-політичного самоопреділення, до розмежування пролетаріату і буржуазії.

Серед всіх інших резолюцій безумовно найбільшу увагу звертають на себе резолюції національного характеру. Національне питання революція поставила на порядок денний. Від інтензивної боротьби пролетаріату, пануючого елемента революції, національним гнітом залежить характер і ход його класової боротьби після революції. Розуміється, соціал-демократія нації так неймовірно пригніченої, як українська, не могла не звернути як найбільшій уваги на це питання і не могла не поставити своєю ціллю всюди провадити найенергійнішу боротьбу за волю соціально-політичного і культурного розвитку націй, за право кожної нації на самоопреділення. Тут українська соціал-демократія йде за поглядами інтернаціональної соціал-демократії.

Резолюція, що відрізняється повнотою змісту, зформуована в таких словах:

„Вважаючи, що національний гніт—один із проявів панування капіталу в сучасному буржуазному суспільстві веде до культурної, економічної і політичної відсталості пригнічених націй і тим шкодить розвиткові класової самосвідомості і класової боротьби пролетаріату цих націй;

що національний гніт, викликаючи серед усіх клас „пануючої“ і „пригніченої“ нації зріст націоналізму і солідарності клас, затемнює протилежності класових інтересів пролетаріату і буржуазії;

що завдяки цьому всьому збільшується панування буржуазії над пролетаріатом;

У. С. Д. Р. П. оголошує:

Складаючи один із отрядів міжнародної соціал-демократії—ворожої не тільки економічній експлоатації, але і всякій експлоатації і в всякому пригніченню, проти когось вони не направлялися—Українська Соціал-демократія, як найенергійніше буде боротися проти національного гніту, за рівні права всіх націй, на вільне існування і вільний розвиток, твердо обстоючи право націй на культурне і політичне самоопреділення.

Але визнаючи нагальність національного питання в Росії взагалі, українська Соціал-демократія повинна була видшукати таку форму розв'язання його, котра при даних обставинах була б найбільш придатною з погляду інтересів пролетаріату. Прийняття

такого практичного розв'язання *лише* для України об'ясняється виключно тим, що розв'язання національного питання в *усій* Росії, являючися справою пролетаріату *цілої* держави, під силу тільки з'їздові, на котрому будуть представлені всі соціально-демократичні організації. Можна, розуміється, на підставі досвіду міжнародної соціально-демократії з певністю чекати, що на *такому* з'їзді практичне розв'язання національного питання вилється в форму *федерації автономних* націй. Тому спроба сформулювати підстави автономії має загальне значіння. Ось резолюція ця:

Маючи на увазі, що процес економічної централізації являється лише однією стороною економічної еволюції, другою ж стороною її є економічна децентралізація, котра тягне за собою децентралізацію політичну;

що форми політичні пристосовуються до індивідуальних, економічних, побутових, психологічних і культурних обставин кожної нації;

що демократизація державного ладу вимагає децентралізації законодавства, адміністрації і судівництва, що в інтересах усунення—о скільки це можливо в капіталістичному суспільстві—національного гніту потрібно передання усіх тих справ, в котрих виявляється національний гніт, в руки представницького зібрання національно—територіальної одиниці,

II черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. в інтересах розвитку класової боротьби і продукційних сил на Україні приймає в свою програму постулат автономії України *) з окремим сеймом, законодавчим в тих справах, котрі торкаються лише народу, що мешкає на території України“.

Ясно, що виходячи із цих двох резолюцій і із багатьох інших мотивів, які не потребують пояснень, з'їзд признав необхідність національних організацій робітничої класи, а формою з'єднання всіх соціально-демократичних партій і організацій в одну соціально-демократичну робітничу партію Росії визнає федерацію.

Приводимо не спиняючися *) на її змісті, резолюцію по даному питанню цілком:

Резолюція про національні організації пролетаріату. Спільні умови економічної експлуатації і політичного пригнічення пролетаріату всіх націй Росії всевладно висувають потребу для успішності класової боротьби всеросійського пролетаріату спільної програми і тактики робітничої класи цілої Росії, що можливо лише при з'єднанні всіх революційних соціально-демократичних партій і організацій в єдину С. Д. Р. П. Росії. На увазі ж того, що економічні умови, політико-юридичні обставини, класова структура, культура і мова не ідентичні в різних націях,—лише ті організації робітничої класи, що виростають із всієї сумми конкретних обставин життя пролетаріату кожної нації, можуть найкраще вияснити протилежність класових інтересів, боротися з націоналістичними тенденціями в кожній нації, розвивати класову самосвідомість, провадити і направляти класову боротьбу пролетаріату кожної нації в спільній економічній і політичній боротьбі робітничої класи цілої держави,

II-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П., визнаючи принципи національних організацій пролетаріату, не обмежених територіальними рамками, як найенергійніше висловлюється за сполучення всіх с.-д. партій і організацій в єдину соціально-демократичну робітничу партію Росії.

З'їзд доручає Ц. К. зробити всі заходи в цьому напрямку, обстоюючи на установчому з'їзді всіх соціально-демократичних партій і організацій слідуєчі пункти:

*) Україну з'їзд визнає в межах етнографічних.

**) В даному числі по цьому питанню є стаття М. Ч.

1. У. С. Д. Р. П. вважається єдиним представником Українського пролетаріату в партії; посилає своїх представників на з'їзді в Ц. К. С. Д. Р. партії Росії.

2. У. С. Д. Р. П. самостійна в своїй діяльності, має право улаштування власних з'їздів, комітетів, Центрального і місцевих, видавництва і иньш.

3. Вищою інституцією для всіх національних організацій являється з'їзд С. Д. Р. П. Росії.

4. Класовою боротьбою цього пролетаріату певної місцевости керує місцева організація, що складається із представників національних організацій. (Федеративні к-ти)".

Кольоссальний розвиток економічної боротьби пролетаріату на Україні і в цілій Росії ставить на порядок денний питання про організацію професіональних спілок. Розуміється У. С. Д. Р. П. не могла не відгукнутися на цю потребу, котру життя поставило у весь її зріст перед партійними організаціями. Центр ваги лежав не в визнанню чи не визнанню значіння і необхідности професіональних спілок; не могло бути двох поглядів на їхнє величезне значіння. Тут ходило об тім, яке відношення повинно бути між політичною і професіональною організацією пролетаріату. Як в германській соціал-демократії так і в Росії, існує дві течії: одна обстоює *взагалі* безпартійні професіональні спілки, визнаючи, що партійність їх веде роздробленя класової боротьби, друга лічучи в *принципі* необхідним сполучення керування обома формами класової боротьби під проводом соціал-демократії; виступає проти нейтралізації політичних професіональних спілок і за партійні проф. спілки там, де вплив с.-д.-ії на пролетаріат домінує або ж не стривається із сильним політичним впливом буржуазії на пролетаріат *).

У. С. Д. Р. П. на своєму другому з'їзді стала, як і Бунд, на другу точку погляду;

Резолюції про професіональні спілки зредаговано так:
„На увазі того, що

1. Соціал-демократія являється партією класової боротьби праці проти капіталу;

2. Що зріст експлоатації наємної праці в капіталістичному господарстві неминуче викликає пролетаріат на шлях економічної боротьби за кращі умови продажі робочої сили;

3. Що в процесі економічної боротьби робітнича класа, здобуваючи певні поліпшення свого матеріального існування, приходячи в конфлікти з власниками капіталу, енергійніше розвиває свідомість своїх класових інтересів і вироблює дух робітничої солідарности;

4. Що умовою усьпіху цієї форми класової боротьби пролетаріату являється існування відповідних економічних організацій робітничої класи,

П-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. визнає необхідним:

1. Організовувати професіональні спілки, членами котрих можуть бути лише продавці робочої сили.

2. Вступати членам партії до них.

3. Проводити в сих спілках найінтензивнішу агітацію за принципі соціал-демократії і за визнання професіональними спілками У. С. Д. Р. П.

*) Представником першої в Германії являється Ельм, Бебель; див. Бебель „Професіон. движеніє и политич. партія“. Представником другої-Каутський; див. його книжку: „Профес. движеніє и политич. партія пролетаріата“, книгоизд. „Лучь“ ц. 10 к.

єдиним проводирем Українського пролетаріату в його класовій боротьбі проти буржуазії там, де по складу пролетаріата і по розміру впливу Української соціально-демократії на нього це (визнання) можливе без шкоди для економічної боротьби пролетаріату“.

Боротьба соціально-демократії з сучасним бюрократично-самодержавним режимом поруч інших опозиційних і революційних партій ставить питання про тактику партії пролетаріату відносно усіх цих союзників. На це в роботах з'їзду ми находим слідуючу відповідь, що не потребує пояснень:

Резолюція про відношення до буржуазної демократії взагалі і до Української Демократії зокрема. Приймаючи на увагу:

1. Що різні буржуазно-демократичні партії, керуючися в своїй діяльності виключно класовими інтересами буржуазії, прикриваються загальнолюдськими і—особливо на Україні—національними інтересами і тим затемнюють класову свідомість пролетаріату;

2. Що дякуючи своєму класовому становищу, навіть в справі знищення абсолютизму, буржуазна демократія не являється до кінця демократичною (бо не ставить в своїх програмах вимоги народоправства) і революційною (бо не користується революційними методами боротьби за політичну волю),— в чому особливо показала себе Українська демократія, представлена Українською Демократичною і Українською Радикальною Партіями, і тому може зрадити справі свободи і революції:

II-й черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. постановив:

1. Як найенергійніше розкривати класові підвалини буржуазної демократії взагалі і Української зокрема.

2. Не вступати ні в які постійні спілки чи бльоки з буржуазно-демократичними партіями.

3. Вважати можливими часові змови з ними під час окремих виступів, не відступаючи ні на крок від програмової і організаційної незалежності Партії.

Свободи, що було оголошено 17 Октябля, викликали серед партій ілюзії легалізування і демократизування партійних організацій. Ще й досі впливає це на думки широких партійних мас.— Розуміється, крім цього гра ролю і те, що при такій самодіяльності мас, яка характеризує сучасний момент, не можливо далі існувати без впливу цих мас безпосередне на ход партійного розвитку. Ось чому на своєму з'їзді У. С. Д. Р. П. мусіла, хоч і на *сході* реакції, внести нові принципи місцевих організацій, поставивши в залежність від поліцейських умов ту чи іншу ступень демократизму, і винести слідуючу резолюцію:

Резолюція про місцеві організації. „Визнаючи, що сучасний момент, збудивши до політичного життя і інтензивної самодіяльності широкі маси революційного пролетаріату, гостро висунув необхідність більш тісного зв'язку організованих робітників з керуючим місцевим партійним органом, з метою як мога сильнішого безпосереднього впливу їх на хід самої партійної роботи і тим самим поставив на першу чергу завдання реорганізації місцевих організацій;

II черговий з'їзд У. С. Д.-Р. П. постановив:

1. Інституція, що керує класовою боротьбою пролетаріату, обирається на певний строк (термін) членами партії даної місцевості, являється виконуючим органом місцевого партійного колективу і має право кооптації.

У в а г а. Прямий або посередній характер виборів залежить безпосередне від політичних умов.

2. Передаючи вироблені нею пляни місцевої роботи на розглядання і затвердження колектива, виконуюча інституція дає що—місячні справоздання про всю свою діяльність колективові, при недовірю з боку котрого заміняється новим.

У в а г а. В екстренних випадках виконуючий орган виробляє і здійснює певні пляни без затвердження колективу.

3. За для найліпшого ведення усієї партійної роботи в даній місцевості керуючий орган утворює на основі автономії різні колегії і до них призначає своїх представників.

Зрост прихильників партії і число організацій її поставили перед нею необхідність з'єднати їх усіх, для чого була утворена форма краєвих організацій на основі слідуєчої резолюції:

На увазі інтензивного зросту числа організацій Партії в провінції за останні часи і необхідности координування їхньої діяльності і найбільшого використання партійних сил,

II черговий з'їзд У. С. Д. Р. П. висловлюється за утворення краєвих організацій в Партії, переведення котрих доручає Ц. К.—ові на основі слідуєчих пунктів:

1. Краєва організація складається із всіх місцевих організацій даного краю.

2. Краєва організація порядкує всією ідейною і практичною роботою даного краю на підставі директив Ц. К.;

3. Краєва організація автономна в відношенню до партійного центра;

4. Краєва організація децентралізована в своїх внутрішніх справах;

5. Краєва організація вибирає із себе Краєвий—К—т, який являється її виконуючим органом;

6. Краєвий Ком—т складається із делегатів місцевих організацій на принципі пропорціонального представництва.

Відносини ж між окремими частинами і все життя партії регулюється слідуєчим статутом:

1. Членом Партії може бути всякий, хто визнає програму партії і бере активну участь в одній із партійних організацій.

2. Вищою інституцією партії являється з'їзд. З'їзд регулярно скликається, що року Ц. К. З'їзд мусить бути скликаний обов'язково Ц. К. на протязі місяця, коли цього вимагає більшість організацій. З'їзд вважається дійсним, коли на ньому більшість рішаєчих голосів.

3. На з'їзді представництво мають всі ствержені за 3 міс. до з'їзду організації партії, пропорціонально числу членів партії, лічучи на кожні 100 душ по одному представнику. Ц. К. має 2 голоси. З дорадним голосом запрошуються Ц. К.—ем поодинокі члени і всі неповноправні організації;

4. З'їзд вибирає Ц. К.—т в кількості 5 особ. Ц. К. має право кооптації.

а) Ц. К. керує теоретично і практично всією партійною діяльністю на основі постанов з'їздів.

б) Репрезентує партію в зносинах з иньшими партіями і організаціями.

в) Проводить партійне видавництво.

г) Ц. К. організує всі з'їзди і конференції партії.

д) Ствержує нові організації від з'їзду до з'їзду

е) Роспреділяє сили і засоби партії за згодою місцевих організацій.

ж) Завідує центральною касою, центральним архивом.

з) Проводить загально-партійні підприємства.

і) Розбірає непорозуміння між частинами партії.

5) Місцеві організації, що провадять суцільну роботу партійну автономні і збудовані на демократичному принципі. Для них постанови Ц. К. обов'язкові. Місцеві організації ствержуються з'їздами, а між ними Ц. К.—м. Вони мають право видавати від свого імені і на власний кошт літературу. Заяви і резолюції Ц. К. друкуються і в місцевій періодичній пресі. Література видана Ц. К.—м росповсюджується місцевими організаціями. Кожна

місцева організація регулярно, що місяця надсилає справоздання із своєї діяльності в Ц. К., всі документи партійного характеру в центральний архив партії, дописі з місцевого життя і боротьби пролетаріату і діяльності організації в редакцію центрального органу. Кожна місцева організація вносить в центральну касу 25% а організації поза межами України 50% всіх своїх прибутків

6. Ц. К. видає Ц. О. і літературу від свого імені. Місцеві організації мають право від свого імені на власний кошт за оповіщенням Ц. К. видавати партійну літературу.

На цьому ми і закінчимо нашу інформаційну статтю, не вдаючися в так бажану критику по причинах, що лежать поза нашою волею.

П. С.

Новоросійські дні.

Що найбільш кидається в очі, коли глянути на Новоросійські події за 10—26 грудня (декабря), так се загальність місцевого руху. Мало чи не всі мешканці охоплені були отим рухом і чи так, чи сяк хотіли взяти в ньому свою участь, прилучитися в якій будь формі до тих подій, що перевернули все життя сього міста.

Ця загальність, а далі й рішучість і відвага з'явилися перш за все через те, що широкі маси були з'організовані у професіональні спілки (навіть „ночлежників“ було з'єднано і вони послали свого представника до „Ради робітничих депутатів“); вдруге, це сталося через те, що новоросійці віднеслись до останнього страйку, яко до рішучого, кінцевого. Треба ще зауважити, що мабуть великий вплив на мешканців зроблено було тим широким порухом, що одбувся поперед у Новоросійську на честь та спомин севастопольців (19 листопаду). Тоді улаштовано було величезну, імпазантну демонстрацію, в якій взяли участь майже всі мешканці. Сила прапорів, музика, народня міліція в рядах, багато ораторів місцевих та прибутніх—все те зробило тоді великий вплив на психологію мас і піднесло їх настрій до небувалого рівня. Значіння соціальної демократії, її вплив на маси був необмежений: усі називали себе „демократами“. Виникли організації: робітників з залізниці, пекарів, візників, шевців, пічників, малярів, ковалів, швачок, коротко кажучи, всіх ремесств, нарешті й „ночлежників“; де-які організації існували й далеко раніш.

Звістка про загальний страйк докотилася до Новоросійську досить пізно—10 грудня (декабря). Перші почули робітники залізничні й зараз же застрайкували. Загаду не треба було робити ніякого, позаяк страйк сам від себе котився, захоплюючи всіх по дорозі. Страйк зробився загальним. Через те треба було утвори-

ти орган волі мас, що застрайкували. Таким робом виникла „Рада робітничих депутатів“. Властиво кажучи, ця назва не відповідала дійсності, позаяк „Робітнича Рада“ містила в собі представників всіх верств городян (звичайно—„нижчих“), а не лише пролетарських. Число депутатів було 70—80, по одному від кожної сотні; обірала їх кожна спілка окремо; коли в якій професійній спілці було членів менш, ніж 100, така спілка приєднаювалася до других. Таким робом з'єднано було найменш, як 7000—8000 д., коли на все місто люду лічиться 40,000 д. Додавши до тих 7000—8000 їхню родину, побачимо, що майже половину людности прилучено організаційно, або ж у всякім разі ідейно, до з'єднання. То вже була сила. „Робітнича рада“ виділила з меж себе виконавчий комітет (исполнит. ком.), що складався з 10 чоловіка: 5 було обібрано радою (всі с.-д.), а останні 5 з'явилися, яко представники партій—по одному від кожної (с.-д., с.-р., селян. спілки, грузин., вірмен.).

Як і слід було сподіватись, провадити справами довелось виконавчому комітетові; „Робітнича Рада“ робила все те, що пропонував вик. ком.; а проте значіння самої Ради було все ж велике, бо вона явилась осередком й органом волі мас. Партійні органи втратили на цей час своє значіння: все виходило, все робилось вик. комітетом.

13 грудня (декабря) Новоросійск уявляв з себе таку картину: щоденне життя цілком зупинилося, бо все страйкувало; „владі предержачія“ раптомъ зникли; керування над містом перейшло до „Ради Робіт. Деп.“ або вірніш—до вик. комітету, котрий перш за все поклопотався озброїти городян, аби боронитись, коли губернська адміністрація спробувала-б вжити насильство. „Робітнича Рада“ проводила страйк за весь час, доки була її сила; дозвіл був даний торгувати лише крамницям, їздити візникам та працювати тим, що їх праця була потрібна за-для життя городян. Нічого й казати, що „Рада робітнича“ спочатку ж поклопоталася, аби вь городі були порядок й спокій та аби було охоронено кожному його добро. Й треба зауважити, що це було зроблено о-стільки добре, що злодії й такі иньші небезпешні людці визнали за краще почимчікувати з Новоросійську у Катеринодар (100 вер.), де й досить надешпетували та налякали тамтешніх мешканців.

Для піддержки ладу та спокою було також позачинено всі „монополюки“, винарські лавки й таке иньше.

Поводження мійської ради (городської думи) було таке, що вона або корылася або не перечеила „Раді робітничій“; так, коли де-які торговельники почали побільшувати ціну на харчі, вик. комітет звернувся до мійської ради з вимаганням, аби було уложено таксу з попередніми цінами; вона це й зробила. Взагалі треба сказати, що проводирі сього руху висловлювались на мітінгах, що теперішня мійська рада мусить бути скасована і що треба утворити нові вибори до цієї ради на підставі загального виборчого права. Але ця думка залишилась без виконання, навіть не була

формульована „Радою робітничою“. Коли через страйк багато такого люду опинилося без роботи, що не міг на хліб заробити й мусив голодувати, „Рада робітн.“ ухвалила завести безпосереднє прогресивне оподаткування з прибутків (прогрес.-подох. налог).

І на цей раз „Рада Робітнича“ звернулася до мійської ради, котра призначила за-для безробітних 3000 карб. з мійської каси та санкціонувала прогрес.-подох. податок в тій же цілі—підтримання безробітних.

За-для роздання отих 3000 карб., а також для розкладу нового податку було обібрано комісію з мійських радників (гласних) та з представників „Ради робітничої“; головою комісії обрано адвоката-гласного, котрий тепер і сидить за це саме у в'язниці (тюрмі). Городяне прийняли новий податок досить співчучо; де-які скаржились лише на несправедливий розклад. Справді, тутечки могли бути через спіх, з яким робилося це діло, помилки й недоладність, а може й незичливість з боку призначених мійською радою членів. Треба зазначити, що в справах фінансових було деяке безладдя з боку „Ради робітничої“. От-же розміркуйте: податок заводиться під впливом й за приводом „Ради робітничої“, а фактично, въ життю здійснюється мійською радою, бо в податковій комісії керують її представники; разом з тим „Робітнича Рада“, впровадивши новий податок, допускає вимагати грошей на свої справи у приватних особ. Треба завше пам'ятати, що буржуазне суспільство найбільш чуло реагує на грошові справи. Непо-рядку, недоладности й плутанини в фінансовому керуванні воно не подарує.

„Робітнича Рада“ позачиняла всі урядові інституції, як-от: суд, різні канцелярії, державний банк й др., за винятком казначейства, відкіль городяне вибрали свої внески всі до-чиста. Цей факт свідчить, що городяне цілком одвернулися від старого ладу і всі надії покладали на новий устрій..

Як і слід було чекати, мешканці зараз же почали звертатись до вик. комітету зі своїми потребами, шукаючи у нього оборони. Всі члени вик. ком. були обтяжені найріжнорідними проханнями, як-от, аби чоловіка примушено було жити з жінкою й т. п. Вик. комітетові не зоставалося нічого иньшого, як пропонувати, аби було заведено народній суд, вибраний самими мешканцями. Город був поділений на кілька участків; кожен вибирав свій судовий трибунал, котрий мусив розв'язувати всі правні діла того району.

„Рада робітнича“ припинила місцеву часопись „Черноморское Побережье“ з того приводу що, коли на цей час найбільш потрібна була згода й однастайність, отся часопись містила статті, які могли в маси внести нелад й роздвій й зламати єдність. Але ця міра викликала проти ради обурення найбільш з боку буржуазного елемента. Що до замірів внести в маси розкол, так „Рада“ стежила за сим. Був такий факт: „Раді“ відомо стало, що один залізнодорожник, досить красномовний оратор, почав виступати з кри-кою до „не що давно утвореного порядку“; рада зараз поставила

Його перед суд, котрий його виправдив, зробивши приблизно таку постанову: „вважаючи на те, що Х. має здатність, аби бути дуже корисним народові, коли б брав певну участь в справі визволення й в боротьбі за волю, суд дивується тому, що він стає на перешкоді в сьому, й щиро бажає бачити його серед активних борців за волю народню“. Як бачите, постанова цілком педагогічного змісту; але справді за Х. й провини важкої не було. Треба зазначити одну дуже прикру річ, що трапилася за ті часи. В Новоросійську щось до 800 чол. робітників, що грузять пароходи; вони поділяються на артільних, котрих меншість, та поденних, що їх наймала артіль вже від себе. Довго ворогували вони проміж себе; нарешті наймити примусили артільних зрестись своїх привілеїв. Залізниця, котра держить грузчиків, згодилась підвищити зарібну плату поденним, але зменшила платню артільним. Тоді артільники почали вимагати, аби їм дорога виплатила по контракту мало чи не 150,000 карб. Дорога не схотіла платити, бо й справді було нізащо, позаяк контракт зламано за згодою артіль. Артільники й слухать нічого не хотіли і застрайкували; вкупі з ними застрайкували й поденні в подяку за побільшення платні. Страйк був твердий, трівав 1^{1/2} місяця. Грузчики—народ неспокійний, темний; головніш за все те, що вони добре знали свою силу, позаяк через цей страйк зупинилось все діло на пристанях, завмерло все життя в порту. Коли страйк затягся, грузчики замірялись вже спалити весь порт і елеватор (містить 3 мил. пудів. зерна). Коли про це довідався місцевий с.-д. комітет, що до сього моменту стояв зовсім в стороні, то признав обов'язком своїм вмішатись в діло; через велику силу зміг він одмовити грузчиків від сього страшенно шкодливого вчинку, але через те він мусив підтримувати страйк. За часи загального страйку комітет признав й страйк грузчиків теж політичним, сподіваючись на те, що коли скінчиться загальний страйк, то й грузчики стануть на роботу.

Грузчики почали вимагати грошей на харчі, бо й справді сутужно їм прийшлося. І от тутечки викон. комітет і мійська рада зробили непоправну помилку. Під засторогою, коли-б грузчики не пішли розбивати гамазеїв, вик. ком. та м. рада постановили видавати їм гроші—жонатим щоденно по 50 коп., нежонатим по 20 к. Отож головним чином на потреби грузчиків й пішли ті 3000 карб., що призначено було їх з мійської каси, та прогрес.-подох. податок. Коли робітнича „Рада“ 17 грудня зупинила загальний страйк, грузчики на те не згодились. Завдяки тому, що їм роздавались гроші, їх позиція в економічному страйкові зміцнилась. Роздання грошей дуже пагано вплинуло взагалі на всіх; за грошима посунула сила люду, покликаючись на злидні. Почали виявлятися підступи та вимагання. У одного чоловіка, напр., було 80 карб. в кишені, але він одібрав за допомогу; провідавши про це, „Робітнича Рада“ наложила на нього штрафу 80 карб. Але такі оказії виявлялись рідко; здебільшого проходило безшарно. Коло помешкан-

ня мійської управи з ранку й до вечора стояв натовп люду, що вимагав грошей, запас яких швидко вичерпувався.

Властиво кажучи, в городі за ці часи не було єдиної, справжньої, сильної влади; її було фактично поділено межі „робітничою Радою“, викон. комітетом та мійською радою. Верховодив все ж викон. комітет через те, що маси давали йому віру і охоче його слухались. Незадоволені сим верховодством були лише торговельники, різні підприємці та ті, що до їх тулились. Вони дуже ображені були таким становищем і хотіли приймати в мійських справах діяльну участь, аби керувати сими справами собі на користь. Показати себе оборонцями старого режиму їм тепер ніяк не можна було; це вони зробили потім. І от сталося диво! Всі ті, що городяне знали їх ще вчора, як щирих „чорносотенців“, зразу поробилися „конституціоналістами-демократами“. Правдиві „к.-д.“ хотіли з'організувати сильну „к.-д.—у“ партію, аби зменшити силу „робітничої Ради“; але на мітинг, скликаний ними, зібрались оті „нові к.-д.“, з котрими єднатись було дуже соромно. Найбільш видатні з „к.-д.“ бажали навіть вийти в „робітничу Раду“ і викон. комітет, яко представники своєї партії. Але „роб. Рада“ на це не згодилася, показавши, що „к.-д.“ партії в Новорос. ще не має, а далі, що взагалі ця партія не є революційна. „К.-д.“ запевняли, що вони щирі революціонери, що вони признають навіть озброєне повстання і Установчу Раду (Учред. Собр.). Але дарма, їм не повірили!

Аж до 20 грудня (дек.) Новоросійськ зовсім не відав, що за ті часи творилося по всій Росії, і жив певною надією, що новий лад запанував коли не скрізь, то по багатьох містах. Але от прийшла звістка, що Петербург зостався спокійним, що Москву розруйновано, що сливе скрізь по Росії тихо, мертво... Настрій зразу почав підупадати. Підняли вуха полохливі, мирні елементи. Почалися лякливі балачки. Робітники ще не давали віри, щоб все повернулося по старому. Коли стало відомо, що на Новоросійськ послано військо, що в ньому заведено військовий стан (воєнне положеніє), „робітнича Рада“ постановила зробити поклик до „озброєного повстання“; але викон. комітет переконався, що при місцевих умовах це буде безрозумно і ту постанову потім скасував.

Прийшло військо. Все обійшлося без крові. Почалися арешти. Багато попалося у в'язниці неповинних.

От так одбулися в Новоросійську дні свободи!

(Подав звістку М. Д.)

З Роменського повіту Полтавської губ.

У нашому повіті нарід дуже темний і неосвічений. Про те, що зараз робиться у Росії, чого люде страйкують, кидаючи роботу по заводах, фабриках та залізницях, чого вони домагаються і через що вибрали саме такий засоб боротьби, засоб страйку, не багацько селян добре розуміють. Та й не можна їх у цьому обвинувачувати. Адже ж правительство (уряд) наше силомиць держало наш нарід довгий ряд років у темноті та безправ'ї, оберігаючи його від світу знання, не даючи йому волі, справжніх політичних прав, та держачи його, як то кажуть, увесь час на тще-серце. Але події останніх двох років,—минула Японська війна, увільнюючий рух, що так широко обхопив собою цілу державу, та чутка про боротьбу за права та волю, відкрили очі і нашому селянинові. Він побачив, що йому так жити далі не можна, бо у будучині стоїть тільки голодна, нагла смерть. Коли правительство (уряд) не хоче і не може дати йому доброї поради, як вийти з гіркого становища, становища скотини, а не людини, то треба самому собі дати раду. По богатях селах Роменського повіту почали люде збиратись на сходи та радитись про свої нужди, про своє злиденне життя та якими засобами допомогти своєму лихові. На протязі яких будь двох місяців,—грудня (декабря) та січня (января), відбулися сходи у слідуєчих селах: Засульї, Довгополівці, Процівці, Коржах, Локні, Пустовійтівці, Коровенцях, слободі Попівщині та містечках—Хмельові та Смілому. На таких сходах виступали і інтелігентні пролетарі (С. Д., С. Р. та У. С. Д. Р. П.), вяснюючи сучасне становище Росії, України, розбіраючи питання про Державну Раду та Установче Зібрання. Ось як зразок один з приговорів сільського сходу.

„Ми, козаки, селяне і иньші. села Довгополівки, Бадманівської волості, Роменського повіту, Полтавської губ., зібравшись на сход 14 грудня (декабря) 1905 року у школі і обміркувавши свої нужди, постановили:

1) Народне представництво повинно бути з'організоване на підвалинах загального, рівного, прямого и тайного голосування, без ріжниці національності, віри та полу.

- 2) Знищити стани (сословія);
- 3) Усі косвенні та прямі податки повинні бути скасовані, а натомість заведена система прогресивно-подходного податку.
- 4) Установити народне озброєння (міліцію);
- 5) Уся земля—державна, удільна, кабінетська, монастирська, церковна, а також, коли буде недостача, то і приватних власників, повинна перейти до рук працюючого люду;
- 6) Наука повинна бути беззаплатна по усіх школах на кошті держави;
- 7) Священики повинні одержувать гроші від казни, а різні побори за церковні треби, які побори дуже не личать священникові і дуже образливі для віри, повинно знищити.
- 8) Земських начальників скасувать.
- 9) Стражників, конних і піших, як не користних для селян, скасувать.
- 10) Волосний суд, котрий більш дбає про могоричі, скасувать; судді повинні бути вибрані народом.
- 11) Усі оці справедливі порядки може завести тільки Всенародня Установча рада (Учред. Соб.), скликана на підставі загального, прямого, рівного і тайного голосування, а через те ми вимагаєм негайного скликання такої Установчої Ради.
- Що ж дотикається до потреб нашого села, то ми вимагаєм:
- 12) Зменьшити робочий день до 8 годин, замість 16 годин.
- 13) Плату за робочий день побільшити до 1 карб. 20 коп., замість 40 коп.
- 14) Волосний старшина повинен бути вибраним тайним голосуванням, а теперішнього старшину—„кулака“ скинути.
- 15) Щоб наша церковно-приходська школа була змінена на міністерську школу.
- 16) Дати на нашу волость кращого лікаря та фєршала, позаяк ми, даючи гроші на них, ніколи їх не бачили.

Далі містимо другий приговор—слободи Попівщини, де селяне давно вже почали радитись про свої нужди, і, щоб лехче добиватись здійснення своїх вимог, зав'язали між собою спілку, до якої потім пристали і сусідні хуторі. Були вибрані уповноважені від слободи та хуторів, щоб вести свої громадські справи, але Роменська адміністрація зовсім беззаконно їх заарештувала і посадила до мійської тюрми, де вони і сиділи сливе місяць.

Общественний приговор. 1905 року 19 грудня (декабря) ми, селяне слободи Попівщини і сусідніх хуторів Бобрицької волости, Роменського повіту, Полтавської губ., бачучи, що наш протест проти повної невинности і незаконности арештування наших уповноважених Андрія Богдана, Семена Сукача, Хоми Сукача та Петра Побіращенка, а також, бачучи, що на наші вимоги увільнення їх не гаючи часу, складені у нашому приговорі і надіслані прокуророві та справникові, не звернуто ніякої уваги, лишлисья

„гласом воюючого в пустині“, зібравшись на сільському сході, постановили: звернутися „до його високородія“ д. справника з слідуючим нашим приговором—Із зносин з д. земським начальником 5 участку виявилось, що наші уповноважені будуть лише тоді увільнені, коли ми усі обществом дамо приговора, що ми рішучо і назавжде одмовляємось від усіх тих громадянських приговорів, спілок та зібрань, на яких ми раніше спокійно і без насилля обмірковували і радились про усі наші потреби. Таким робом усім нам тепер видко і зрозуміло стало, що арештованих та увязнених наших уповноважених держуть не мов би то у неволі заручниками (заложниками) у начальства, яке таким способом примушує нас одмовитись від усіх тих прав та свобод, які було дано російському народові височайшим маніфестом 17 жовтня с. р. Ми знов доводимо, що досі ми старанно остерігалися усяких насильств та розгромів, для чого й були вибрані вище згадані уповноважені. Упевняємо також, що і надалі, коли не буде ніякого приводу з боку начальства, ми будемо усякими засобами оберігати себе від цього, позаяк ми добре розуміємо, що насилля та розгрома нашому лихові не зарадять, а будуть лише користні для „усмирителів“. Одмовитись же від усіх прав, до чого примушує д. земський начальник, ми не можемо і не маємо права, позаяк це буде їти проти височайшої волі, що так яскраво виявилась у маніфесті 17 жовтня (октябрю) с. р.

А через те, обміркувавши ще раз цю справу, ми одноголосно постановили, що, коли через 3 дні після того, як одержать цей приговор, наші уповноважені не будуть увільнені, то ми рішучо одмовляємося давати податки і взагалі підтримувати і допомогати урядові з виконанем усіх накладених на нас обов'язків, у чому і підписуємося“.

Між иньшим, з цього приговору видко, що увільнюючий рух свіжим, чистим струмочком улився у народню масу, оберігаючи її від насильства, розгромів та підпалів.

Звичайно, про міцну, сталу організацію селянських мас нічого й мовити, бо зараз політичні умовини Російської держави такі, що за невеликими винятками, опріч „партії правового порядку“, ніяка політична партія не має можливости вести одверто організовану роботу.

А про те, потреба міцної політичної української організації, котра могла б керувати рухом селян, направляючи його до мирного шляху боротьби за кращі політичні та економічні умовини життя є пекуча потреба нашого слухного часу.

М. Г.

Бібліографія.

Історія України на німецькій мові. В Лойпцігу почала виходити Історія України проф. Львівського університета Грушівського в перекладі на німецькій мові.

Київська цензура дозволила надрукувати новим виданням „читанку“ (хрестоматію) для дітей, зложену Хуторним. Після довгої заборони всяких педагогічних книжок укр. мовою, се перший випадок, що цензура дала дозвіл (гром. Думка).

„Ukrainische Rundschau („Український Огляд“) щомісячний журнал німецькою мовою, виходе в Відні замість „Ruthenische Revue“ під редакцією д. В. Кушніра, видавець д. В. Яворський український посол до Австрійського парламенту від Буковини. Мета журналу: давати європейським читачам звістки про політичний і культурний рух серед українського люду як в Росії, так і в Астрії. В першому числі надруковано: Від редакції, Українська селянська спілка—Д. Дорошенка. Виборча реформа в Галичині—В Яворського. Становище польських та російських революційних партій до українського питання—М. Лозинського. З української умілості—І. Труша. Видавнича діяльність українців 1903—1905 рр.—І. Кревецького. Гусятник—опов Лепкого, хроника (Гром. Д.). П. П.

Нові соціал-демократичні Українські часописи. В Чарнівцях почала виходити під редакцією М. Огородніка соціал-демократична часопись по українському під заголовком „Земля і Воля“.

В Збаражі (східня Галичина) теж почала виходити українська соц-

дем. газета. „Червоний Прапор“ під редакцією Я. Остапчука. „Червоний Прапор“ спеціально призначено для селянського пролетаріату східної Галичини.

Потреба в заснованих органах почувалась уже давно і тому, безумовно, вони будуть мати усьпіх.

С. П.

„Революція въ Парижѣ въ 1848 году“. В. Либкнехтъ. Вид. „Утро“. 1906 г. Дякуючи Парижським робітникам, 24 лютого 1848 р., народ взяв верха над королівською властю, король мусів тікати. Але зараз же республіканська буржуазія скористалася з цієї побіди, захопивши політичну владу в свої цупкі руки. Пролетаріат вимагав від буржуазного правительства права на роботу, аби не вмерти з голоду, бо в той же час наступив економічний крізіс. Щоб замазати народові очі, було з'організовано національні майстерні, які потім по трьох місяцях зразу зачинено, через що більш ніж 100.000 робітників з їх родиною мусіло пропадати без роботи. Залунав покрик: „до зброї!“ Почали будуватися барикади. Буржуазія послала на робітників військо—гвардію. І от почалася „кара“. На барикадах побито було не так багато; далеко більш ростиляно вже після бою за-браних у полон повстанців. Гвардіяки били, кололи, топили їх без розбору, люто, без милосердя ще кілька днів після „побіди“. Коли читаєш подробиці, як мучили, нищили безоружних, поранених, знесилених людей, волосся в гору лізе, дивуєся, до якої підлоти доходе, якою звірячою лютістю може перейнятися буржуа-

зія, коли діло торкається її шкірних інтересів, коли її ворог-пролетаріат заміряється на соціальну структуру теперішнього суспільства. Солдати, офіцери, генерали звірили, переставали бути людьми; їх обхоплювала якась шалена згага душогубства. Шаленство це об'являється і в наші часи, треба лише прочитати, що діялося в Москві, на підмосковних станціях, в Прибалтському краї, в Грузії і по багатьох інших місцях. І знов волосся підіймається и страшно робиться, але не за тих, що їх вбивають, а за тих, котрі вбивають. Живо написана книжка справляє величезне вражіння; колишні образи оживають під вражіннями сучасности. Вона будить думки і напоєє серце огнем. Читач не пожалкує перечитавши її.

Л. Б.

„Юнкерство и крестьяне“
(Поміщики й селяне в Пруссії). П. Кампфмейера. Вид. „Вперед“—1906 р. Переклад з німецького. Автор показує, що більшість дворянських маєтків теперішньої Пруської держави виникло через насильне відбирання панами-феодалами ґрунтів від селянства; цей процес „концентрації“, збирання земель ішов на протязі цілих віків і особливо розвинувся в не так далекі від нас часи, а саме за XVIII ст. Лише революція 1848 року висвідчила неминучість широких аграрних реформ: в той час одразу було знищено двацять чотирі шляхетських привілеїв (ріжні оброки, ловецькі відбутки і таке ин.); і це зроблено навіть без повертання „страт“, що через це знищення понесли їх аграрі. А проте аграрі зуміли так повернути справу, що в решті решт селянству довелося заплатити шляхті тільки за частину своїх-же, колись від його насильно відібраних ґрунтів величезні гроші—213 мил. таларів. То так само було і в нас за 1861 рік, коли скасовано кріпацтво й коли селянство примушено платити протягом 50 років панам за землю так звані „викупні платежі“. Ми дуже рекомендуємо книжку німецького соціалдемократа, гарного знавця німецьких економічних відносин.

Л. Б.

К. Каутській. Борьба національностей и государственное право в Австрии. Изд. Иванова Киевъ, цѣна 10 коп. К. Каутській. Кризисъ

Австрии (Нація и языкъ) издание Иванова. Киевъ. Цѣна 10 коп. К. Каутській. Нашъ взглядъ на патриотизмъ и войну. изд. Марии Малых Спб. цѣна 10 коп. М е д е м. Соціалдемократія и національный вопросъ. К. Каутській. О національномъ вопросѣ въ Россіи книгоиздательство „Трибуна“ цѣна 12 коп. Г. В. Плехановъ. Патриотизмъ и социализмъ. Изд. „Пролетаріатъ“ цѣна 4 коп. Л. Гумпльовичъ. Национализмъ и интернационализмъ въ XIX. в. Популярно-научная библиотека № 1. Переводъ съ нѣмецкаго. І. Я. Цѣна 10 коп. Спб.

Досить довгий час в Росії національне питання було монополією буржуазної преси. Своім сьвітоглядом, своєю психологією буржуазія зробила трактоване нею питання наскрізь буржуазним.

А тим часом завдяки багатьом обставинам соціалдемократія цім так важливим для Росії питанням абсолютно не займалася (крім єврейської соціалдемократії—Бунду).

Тому ринок був бідний соціалдемократичною літературою по цьому питанню.

Тепер обставини змінилися. Революція перевернула багато наших поглядів і уяв; забалакали маси народні. Скрізь вони поставили в більшій чи меншій степені на порядок денний національне питання.

Тому ми радо вітаємо цю все зростаючу літературу.

В першу лінію безумовно треба поставити книжочки К. Каутського.

Супроти туманних і неясних поглядів Р. С. Д. Р. П. його устами каже інтернаціональна соціалдемократія ясною і виразною мовою.

Національний гніт, а значить і національне питання існує. Ясно, що пролетаріат пригнобленої нації мусить з ним боротися. (Наш взгляд і Кризис Австрії).

Розв'язання його лише одне: федералізм національностей (Кризис Австрії. Борьба национальностей і государств. право в Австрии).

Таку програму має лише соціалдемократія. Ясний аналіз причин появи національного питання і впливаючий звідси вірний погляд на розв'язання національного питання дають невеличкі, але багаті змістом брошури Каутського.

Книжка Гумпльовича вяснює становище націй в Австрії, Швейцарії і даючи аналіз причин відродження національностей теж показує необхідність того ж самого розв'язання, яке дає Каутський і яке прийнято соціалдемократією Австрії в 1899 році. Зовсім на иньшому ґрунті в розв'язанню національного питання стоїть В. Медем. Він стоїть на ґрунті федерації національностей без території з культурною автономією. Тут не місце критикувати цю позицію. *)

В останнім Жоресом і Ерве було висунено питання про відношення пролетаріату до вітчизни і до патріотизму.

Знову і тут ясністю віє від поглядів Каутського: „У пролетарів, таким чином, поки ще не має рідного краю, але вони хочуть завоювати його, вони хочуть межі його діяння поширити, зробивши його, то б то суму його благ, приступним усім членам нації; вони хочуть, нарешті, визволити рідний край від усякого панування своїх чи чужоземних гнітителей та грабівників. У цьому розумінні пролетарі національні і дуже зацікавлені в добробуті і незалежності вітчизни (стор. 12).

А як цю справу розв'язує відомий теоретик російської соціалдемократії В. Плеханов?

Скажемо його власними словами.

На сторінці 8-й він каже:

„Подібно цьому, необхідною психологічною умовою любові до своєї вітчизни являється та неповага до прав чужих вітчизн, котру сам Жорес називає духом виключности (исключительности).

А на сторінці 12-й.

„Так само сучасний соціалістичний інтернаціоналізм цілком уміщається разом (совмѣстимъ) з самою щирою, самою невтомною працею на благо рідного краю“ (курсив наш в цій цитаті).

Съ одной стороны нельзя не сознаться и съ другой нельзя не признаться.

*) В одному із чисел „В. У.“ редакція думає дати критику цієї точки погляду, на котрій, як відомо, стоїть Бунд.

**) На прохання наших читачів

Акишов. Очерк развития социалдемократии в России. Изд. Поповой. СПб. Цѣна 50 к.

Ми дуже радимо всім цю незвичайно цікаву книжку. Від початку соціалдемократії, від гуртків невеличких через різні фазиси до сучасного масового руху розгортує вона перед читачем незвичайно цікаву картину формування партії. Ми бачимо різні стадії в розвитку колективу. Перед читачем повстає організація Бунда з її струнким, пролетарським характером. Різні течії партії, різні стадії в їх розвитку: „економизм“, стадія політичної боротьби, „більшість—меншість“ — все знайшло собі місце в книжці, незвичайно багатій змістом.

подаємо коротенький показчик літератури по національному питанню:

М и л ю к о в. Націоналізм і общественное мнѣніе. Очерки по истор. рус. кул. ч III. Р е н а н. Что такое нація? Г е с с е н. Народ и нація. Образование 1898 г. №№ 4, 5 і 6. Л е с е в и ч. Всемирный язык и народные языки Русская Мысль 1900 г. кн. 11 и 12. Г и л ь д е б р а н д ь. О значеніи родного языка в преподаваніи и о национальном образовании и воспитаніи вообще. К а у т с ь к и й. Национальность нашего времени. Й о г о ж е кризис. Австрия. Й о г о ж. Борьба национальностей и государственное право в Австрии. Й о г о ж. Наш взгляд на патриотизмъ і войну. Й о г о ж. Национальное питання в Росіи. „В. У.“ 1906 р. ч 1—2. Г р а д о в с к і й. Национальный вопрос в исторіи и литературѣ т. VI. Медем. Соціалдемократія и национальный вопрос. П е р н е р с т о р ф е р. Национальный вопрос и социалдемократія. Г у м п л ь о в и ч. Националізм и интернаціоналізм в XIX вѣкѣ. З о м б а р т. Международный фактор в социальном движеніи. К р ж и в и ц к і й. Психическія расы. В. П о с с е. Национальная автономія и всемирная федерація. Synopticus Staat und Nation, R. Springer Kampf der Nationalitäten in Oesterreich um Staat—Verhandlungen des Gesamtparteitages der Socialdemokratie in Oestreich ab gehalten zu Brünn Wien 1899. Берлин. Национальное и мировое хозяйство. Правда 1904 кн. 6.

Автор робить де-які досить значні поправки до пануючих поглядів. Так він доводить, що пануючі уяви про економизм значно приблизшені, що і економісти часто густо виставляли необхідність політичної боротьби, і що організація—представниця політичної боротьби „Союз боротьби за звільнення робочого класу“ нерідко був винен у тих же гріхах, в яких обвинувачували і економистів. Найповніший останній період боротьби між „більшістю і меншістю“. Багато вірних уваг критичного характеру по адресу большевиків і меньшевиків знаходимо ми в цій книжці. Розуміється дуже легко зробити багато закидів книжці.

Але, наскільки ми знаємо, це є перша спроба написати хоч невеличкий етюд розвитку соціалдемократії в Росії від початку до сучасності.

М. П.

М. Шиппель. Професіональні союзи робочих. Перевод с нѣмецкаго и предисловіе Ульрих. Изд. „Буревѣстника“. Ц. 10 к. А. Бебель. I. Професіональное движеніе и политическія партіи. II. Закон против социалистов, перевод с нѣмецкаго. Изд. Алексѣевой. Ц. 12 к. К. Каутскій. Професіональное движеніе и политическая партія пролетаріата (к вопросу о нейтрализации професіональных союзов). Книгоиздательство „Луч“. Ц. 10 к. Артемъ К-нѣ. Как рабочим союзы устраивать (о професіональных союзах). Изд. „Колокола“. Ц. 5 к.

Економічна боротьба пролетаріату, що в останні часи вилилася в нечувано-кольосальний страйковий рух, поставила на порядок денний питання про професіональні спілки. Соціалдемократія і різні буржуазні партії і навіть уряд дуже енергійно зайнялися питанням про професіональні спілки. Розуміється, вірно розв'язати це питання можна буде лише тоді, коли маса робітнича ясно зрозуміє всю необхідність і неминучість організованої економічної боротьби з капіталістами. І коли раніш потрібною для цього, хоч сякої такої, волі слова не було, так тепер завдяки своїй революційній боротьбі пролетаріат вирвав із рук доживаючого останні дні уряду обгризену волю. Книжковий ринок збагатився масою оригінальних і перекладних брошур

про професіональні спілки. Тепер, розуміється, навіть серед соціалдемократів немає двох мов про значіння професіональних спілок. Роля їхня в розвитку класової свідомости, солідарности, бойовничости і т. п. незвичайно велика. Вияснення повне і всебічне цього значіння професіональних спілок дає чудова брошура Шиппеля, що нарешті в середині минулого року знайшла собі місце і в Росії. Ми дуже рекомендуємо цю книжечку читачам.

Кардинальним же пунктом в питанню про професіональні спілки, безумовно, являється справа відношення між професіональними спілками, яко організаціями економічними, і політичною партією пролетаріату.

Тут може бути дві течії: професіональні спілки повинні бути зовсім відокремленими від політичної організації, або ж повинні складати одно ціле.

Точка погляду нейтральности професіональних спілок в політиці — умова сильної економічної організації і інтензивної економічної боротьби.

Представником такого погляду являються Бебель, Ельм і інші.

Неможливість бути нейтральними політично тоді, коли, напр., як в Англії, вся сила держави направляється проти професіональних спілок, а значить, необхідність якоїсь політики для професіональних спілок—веде до появи другої течії, котра визнає необхідність тісного зв'язку між економічною і політичною організацією пролетаріату. Представником цього погляду можна вважати Каутського.

Ми радимо читачам для ознайомлення з ціми течіями книжки Бебеля і Каутського.

Читач, перечитавши книжки Каутського і Бебеля, сам побачить на чиему боці практика життя, теоретичні розміркування.

Нарешті не можемо не звернути уваги на прегарну, ясну, живую скраву брошурку Артема К—на, що популярно, але з вичерпуючою повнотою виложив суть, значіння і цілі професіональних спілок.

М. П.

А. Бебель. Массовая политическая стачка и социалдемократія. Съ предисловіемъ А. Луначарскаго. Книго-

издательство „Утро“. Спб. 12 коп.
 Роландъ-Гольстъ. Всеобщая стачка и
 соціалдемократія. Перев. съ нѣм.
 Г. Таубмана. Изд. «Молота». Ц. 35 к.
 Р. Фридебергъ. Парламентаризмъ и
 всеобщая стачка. Изд. Глаголева. Перев.
 съ нѣмецкаго. Ц. 8 коп.

Питання про генеральний політичний страйк виникло майже одночасно по всіх країнах.

В Германії його висунули реакційні замахы та змагання урядів (Гамбург, Саксонія). В Росії зкупчив на ньому всю увагу суспільства робітничий масовий рух, що вже кілька разів вжив цю зброю в боротьбі з самодержавієм (Після 9-го Январа, в Октябрі і Декабрі). В Австрії важка атмосфера політична зробила неможливим існування в державі без реформи виборчого права і перед пролетаріатом встало завдання витягти із свого бойового арсеналу найсильнішу зброю.

Не дивно, що ряд конгресів багато уваги присвятив цим питанням (Міжнародній в Амстердамі 1904 р., Єнський німецької соціалдемократії та Віденський австрійської соціалдемократії в 1905 р.)

Розуміється, найкраще ця справа вяснена у німців.

Із всієї літератури по цьому питанню безумовно найбільшої ваги і вартости має книжка голяндської соціалдемократки Генрієтти Ролянд-Гольст.

Повний вичерпуючий виклад, ясно переведена соціалдемократична точка погляду на загальний страйк, гарне знайомство з фактичним матеріалом і з літературою цього питання, та брак балаканини і зайвого роблять цю книжку незамінною в цій справі, особливо в бідній таким книжками російській літературі.

Цікавий також і реферат Бебеля, читаний на партайтазі в Єні.

Перелом в тактиці німецької соціалдемократії, свідомість недостатності однієї легальної парламентарної боротьби, природно мусіли, як і завше це буває в переломові періоди, викликати в певних кругах сумніви в важності колишніх методів, боротьби, створити крайністи, відкидання цих методів боротьби. Відкидання парламентаризму привело до відродження анархізму.

Група особ з Фридебергом на

чолі виступила із партії і утворила організацію анархосоціалістів.

Ми не будемо давати оцінку її.

Оцім Фридебергом, колишнім соціалдемократом, нині анархистом і написана книжка „Парламентаризм і всеобщая стачка“.

Він одкидає парламентаризм і взагалі політичну боротьбу. Професіональний рух і загальний страйк—то єдині і найвищі форми класової боротьби пролетаріату.

Що дав парламентаризм пролетаріатові, запитує Фридеберг? Чи покращав життєвий рівень його? Чи приступніше стало сучасне культурне багатство? Чи розширилася участь пролетаріату в політичному життю?

Ні, ні і ні, відповідає на ці питання Фридеберг. Парламентарна політика, нічого не давши пролетаріатові, збила рух робітничий з вірного шляху, позбавила його революційности. Вона створила в ньому виключну зацікавленість матеріальними вигодами, вона загасила в ньому дух ідеалізму колишніх діячів соціалдемократії.

Не думаємо, щоб аргументи Фридеберга збили читачів з пантелику. Факт зменшення пауперізації, зрост охорони праці, приступність культури пролетаріатові і багато иншого і все це майже скрізь під виключним натиском соціалдемократії—не усунеться ніякими статистичними даними (без порівняння з минулим, як це робить автор), та теоретичними розміркуваннями.

Проти ж тої шкоди сучасної думки, що парламентаризм створив неревольюційність пролетаріату співробітництвом соціалдемократів з буржуазними депутатами та санкцією законів, направлених проти пролетаріату, ми можемо указати на Австрію, Бельгію, де парламентаризм поруч із демонстраціями і страйками створив ясну революційну свідомість і діяльність пролетаріату. Що ж до співробітництва і санкції, так ми невагаючися можемо назвати їх інсинуацією. Бій в одному місці не може бути названий співробітництвом; це старі мелодії анархістів. Треба було б вигадати щось новіше.

Така сама вартість і пропозиції Фридеберга що до професіональних спілок.

Вони повинні відродити дух іде-

алізму, вони повинні знову освітити кінцеву ціль руху. Хороші слова, але тільки слова. Професіональний рух без політики, без парламентарної боротьби не дав досі цього.

Із англійських тред'юніонів з кожним днем одлітає дух боротьби, інтереси матеріальні панують безроздільно в професіональних спілках. Сумна дійсність для Фрідебергів! А поруч з цим соціалдемократія все вище і вище підіймає червоний прапор соціалізму.

Анархізм а Іа Фрідеберг скріз вродився в чистий професіоналізм (Gewerkschaftlerei).

Його ж загальний страйк, тільки в розумінню засоба політичної боротьби, соціалдемократія вже прийняла на своїх конгресах,

Не одкидати треба парламентарізм, а доповнити його новими формами політичної боротьби!

Розміркування ж Фрідеберга що до етичності страйку, яко метода боротьби, мають в собі досить буржуазного лібералізму! *М. П.*

Рожков. К аграрному во-просу. Изд. „Колокола“ ц. 5 к. Автор соціал-демократ. При розв'язанню аграрного питання виходить із розуміння класових інтересів, лишаючи на боці різні абсолюти, що здебільшого заводять дослідувача в буржуазне болото. Аграрне питання він розуміє як питання селянське, питання про „обезпеченіє крестьян землею“. Під селянами він розуміє економічну категорію людей, що власною працею обробляють свою землю, не користуючися наємною працею.

Дивна річ! соціалдемократ, що доводить на протязі половини книжки розвиток капіталізму в сільському хазяйстві і гибель дрібного хазяйства, розглядає питання аграрне, яко питання про збільшення землі в руках дрібних хазяйств! Не буде для нас дивним тому, що, розібравши аграрні програми не пролетарських партій, автор виставляє, яко основний тезис аграрної програми соціалдемократії „дарове наділення трудового селянства землею в такому розмірі, котрий знищив би умови, що примушують селянина да підневольної аренди“ (ст. 24). Аргументи за це досить відомі. Зрост покупчих сил селянства дасть спроможність

буїно розвинути ся індустрії. Самостійне хазяїнування селян зменшить число конкурентів сільському пролетаріатові і мійському. Таким чином розвиток продукційних сил і класової боротьби піде швидким темпом. Одне тільки автор забув, що до землі тягне тепер і сільський пролетарь, як це показали розрухи хоч би весняні на Україні, і мійський пролетарь, що в значному числі перебуває тепер на селі завдяки величезному кризісові, що обхопив тепер індустрію.

Крім того затруднене становище дрібного селянства, характерна ознака усіх країн, приводить повсюду, де е для цього відповідні умови, до кабальних відносин і не даровим наділом усуваються вони, а класовою боротьбою поруч з пролетаріатом, з інтересами котрого таке селянство по своїому становищу цілком солідарне. Брошюра нагадує програму французької соціалдемократичної партії *), котра збудована на тих же суперечностях та котра в свій час викликала з боку Енгельса енергійний осуд **). Проте ми радимо читачеві зазнайомитися з книжкою. Масса фактів концентрації продукції і капіталізації сільск. хазяйства, вірна постанова питання про еволюцію сільск. хаз., докладна критика націоналізації, соціалізації роблять популярно написану книжку особливо придатною для широкої публіки.

М. П.

Новий Закон. Л. Мартов. Переклад з російського за дозволом автора. 1906 р. ц. 2 коп. Видавництво „Боротьба“ ч. I. — Видавництво „Боротьба“ для початку своєї діяльності обібрало досить гарну брошурку відомого діяча російської Соціалдемократії Мартова. Написана гаряче і надзвичайно популярна брошура містить в собі критику Закону „про Думу“ 17 жовтня, викладену в зрозумілій навіть для мало розвиненого читача формі. Автор, поставивши на меті показати всю

*) П. Лафарг. Крестьянская собственность и экономическое развитие, изд. Молота.

**) Энгельс. Крестьянский вопрос во Франции и Германии изд. Вуревъстника.

непридатність маніфесту і невідповідність оголошених в ньому „свобод“ потребам робітників,— виконав своє завдання як найкраще. Аналіз маніфесту, зроблений Мартовим, виявляє, що робітники позбавлені яких то було прав для порядкування державними відносинами і що єдиною відповіддю на „обгризок виборчого права“ 17 жовтня може бути лише дальша їхня боротьба за „вселюдське, рівне, тайне і безпосереднє виборче право, за скликання Установчої Ради“. Переклад брошури Мартова знайде, безумовно, широку приязнь і розповсюдження серед робітничих мас українського населення. Потреба в виданнях, подібних до „Нового Закону“ гостро відчувається українським пролетаріатом і тому треба побажати, щоби і в інші, обіцяні симпатичним видавництвом, книжки „Дікштейна“ „Хто з чого живе“; Браке „Геть соціалдемократів“—були видані, як мога скорше. В кінці не можемо не звернути уваги на друкарські помилки, що так неприємно вражають в тексті видання. Далі треба пошукуватись, щоб їх не було.

С. П—ра.

Видання Української Соціалдемократичної робітничої партії (бувшої Української Революційної партії).

1. Дядько Дмитро (вид. друге).
2. Чи є тепер панщина?
3. Власна земля (вичерп.).
4. Страйк і бойкот (вид. третє).
5. Народня справа (вичерпано).
6. Іван Гилька. Про херсонські та інші заробітки (вичерп.).
7. Іван Гилька. Великий хліборобський страйк в Галичині 1902 р. (вичерпано).
8. Доля працюючого люду, Збірник (вичерпано).
9. Дума про похід ситого князя

Оболенського на голодних селян (вичерпано).

10. В. Деде. „Салдатики“. Оповідання (вичерп.).
11. В. Лібкнехт. Павуки та мухи. Промова (вичерп.).
12. Не жарт, а правда. Збірник (вичерп.).
13. Л. Галін, Проповідь. Оповідання.
14. Козаччина (вичерп.).
15. Революція 1848 р. у Франції (вичерп.).
16. Аграрна програма франц. робітн. партії (вичерп.).
17. П. Ляфарг. Селянська посілість і економ. революція (вичерп.).
18. А. Бебель. Студенти і соціалізм. Промова (вичерп.).
19. В. Лібкнехт. Державна зрада і революція. Промова. (вичерп.).
20. В. Деде. Роботи! Оповідання.
21. В. Деде. Боротьба. Оповідання.
22. Ф. Лассаль. Програма робітників. Промова.
23. К. Каутський. Соціална революція.
24. Оповідання з історії Великої франц. Революції:
  - I. Здобуття Бастилії.
  - II. Національна Рада. Ніч 4 августа.
  - III. Що зробила Національна Рада.
25. Паризська Комуна.
26. П. Поліванов. Сконав. Оповідання.
27. Лассаль. Про суть конституції. Промова.
28. Х. Каутський, Ерфуртська програма (друкуватиметься в Києві).
29. І. Запольська. В гірничій Діброві.
30. Військо і робітники (вичерп.).
31. Демократична республіка.
32. Дікштайн. Хто з чого живе.
33. Маркс і Енгельс. Комуни. маніфест.

Х р о н і к а.

Кошти урядового видавництва. „Русь“ в 23 числі подає, що урядові видавництва в 1904 році коштували 1.602.624 руб. На сі сотні тисяч народніх грошей уряд видавав: „Правительственный Вѣстникъ“, „Сельскій Вѣстникъ“ „Торгово-промышленную газету“ і иньші неменч „цінні“ часописі, в котрих урядові литерати та столоначальники могли до схочу „пробувати пера й чорнила, що в йому за сила“, а автори „правительственныхъ сообщеній“ кпоти з здорового розуму та наївности російських „обивателів“.

Як відомо на 1906-й рік урядові не досить стало шпальт „Правит. Вѣст.“ та иньших вже існуючих офіціяльних і офіціозних газет і, користуючи з довготерпеливості обивателя, уряд заснував ще одну газету під назвою „Россійское государство“. Звичайно, се чиновне видавництво уряд розпочав „на широку ногу“. Як сповіща газета „Слово“, на нове видавництво урядом призначено 400.000 карбованьців. Між иньшим, на одні лише сніданки співробітникам (бутерброди та гербату) призначено цілих 9.000 руб.

Нема чого казати, що сі нові сотні тисяч ляжуть новим тягарем на шії російських „обивателів“, бо видавництво, як бог свят, дасть величезний дефіцит, позаяк, по відомостям „Слова“, „Русское государство“ замість 40.000 предплатників, на котрих уряд чомусь сподівався, має і доси всього навсього тільки 269 та й то мабуть з числа „примусових“.

Але нашім урядовцямь на все начхати: хай там цілі десятки ми-

ліонів голодають, хай ні одного предплатника на часопись не буде—вони все-ж таки її будуть видавати, аби були „гербата та ковбаси!“

Заслуга надзвичайної ваги. Як сповіщає газета „Р. С.“, матросам „гвардейскаго екипажа“, що перебуває в Петербурзі, незабаром будуть роздані медалі з написом „За вѣрность“. Вірність ся виявилась єдине в тім, що матроси сі не брали участі в розрухах. Очевидячки, на погляд уряду Вітте-Дурново, се заслуга такої надзвичайної ваги, що аж потрібує бути відзначеною особливою гоноровою відзнакою. Навряд чи ще хто позаздриться на такі гоноры!

На страх голодним селянам. Уряд вживає всіх заходів, щоб задушити революційний рух, що повстав на селах. З сією метою він, між иньшим, скрізь по губерніям збільшує число поліції і заводе цілі полки стражників. Так наприклад по наказу міністерства внутр. справ в Волинській губернії заведена сторожа з 203 урядників (з котрих 20 одержують по 480 руб, а решта по 420), 1107 стражників піших (одержують по 360 і по 300 р.) і 276 стражників кінних (одержують по 480 р.). В Подільській губернії сторожа з 154 урядників, 1124 піших і 281 кінних стражників. От-же коли порохувати, то на содержання всієї тієї орави піде на рік по Волинській губернії, що найменче—551.040 карбованьців, по Подільській—535.760 кар. а разом, тільки по цим двом

губерніям, більше як мільон карбованців (що найменше—1,086.800).

А ще-ж не пораховані суми, що йдуть на утримання всяких справників, їх помішників станових, шпигів і иньших добродіїв голодного селянина! Нічого сказати, дороженько обходиться робочому людові панській спокій.

Хвалько нахваляється. В Кременчузі, як пише „Рід. Край“, генерал губернатор Штеріч видав приказ, у якому оповіщає селян Кременчуцького повіту, щоб не слухали агітаторів, не займали поміщицького добра, не квапилися на землю, платили-б податі, не домагалися зменшення аредних цін, платили поміщикам все, що належить, а як того всього непослухають, то генерал Штеріч обіцяє без суду розстрілювати людей, палити села і т. иньше. Дивіться, наче й не били його японьці, а зовсім як ганебнозвісний „герой“ Ляояна і усмиритель латишів Орлов. Що-то генерал!!

„Чують правду!“ Курські поміщики—дворяне переполохані революцією не менше як їхні брати з Волині та Поділля. Захист, який їм дає уряд і без-того в виді всяких посіпак, стражників то що, видається їм не досить певним і от на останнім губернським дворянським зібранню курські експлоататори ухвалили видати на кожен повіт по 5 тисяч карбованців на наймання охорони для панських економій. А деякі добрії так зовсім розум згубили і хотять із своїх економій поробити фортеці. Так наприклад воєнне міністерство дозволило Одеському артилерійському Управленню видати князеві П. Трубецькому два пулемьота з причандалами до них, для його економій в Херсонщині та Катеринославщині (Рід. Хр.).

От-же хочеться крикнути сим ситим панам: „Схаменіться...бо лихо вам буде!“ Та дарма кричати тим, що з'осліпа граються вогнем.

„Не на дворі“. Із Александрополя зповідають в „Нашу Жизнь“, що начальникові 39 піхотної дивізії генералу Торновському урядом „предписано“ в три дні подати в

отставку. Вся провина наївного генерала була в тім, що дякуючи його гуманності, за весь час військового стану, в Александрові було тихо і обійшлося без розливу крові. Справді якийсь непевний і небезпечний генерал!

Реакція при роботі. Клиничанські земські діячі до ста чортів хитрі! Щоб побороти земську крамолу, котра скупчилася в рядах третього „елементу“, в особах земських учителів та медичного персоналю, надзвичайне земське зібрання в Кличах ухвалило ні більше, ні менше, як пристановити звичайний розвій справи шкільної освіти і медичної заповоги в повіті, мотивуючи се тим, що земські повинності поступають в кассу дуже мляво. (Н. Ж.) Звичайно, на народню освіту і медицину нема, а на стражників—з великою приемністю. Давня політика чорносотенців всіх рангів і міст!

Штучний голод серед Петербургських робітників, або невинні жарты ситих помпадурів. Події, що наступили по загальних страйках минулого року, викликали серед робітників в Петербурзі масове безробіття а разом з тим значить і перспективу голодання. Партійні організації та приватні окремі люди, щоб запобігти тому лихові, щиро заходилися біля справи організації робітничих їдалень (столових). Щоб досягти більших усьпіхів в сій справі з часом усі ці організації, як і окремі люди, за приводом спілки інженерів, з'єднались в безпартійний спільний комітет. За час своєї діяльності з 8 Грудня (Декабря) 1905 року по 1 Лютого (Февреля) 1906 року комітет в різних частинах міста Петербурга відкрив: 14 їдалень (столових), 4 молочних пунктів для дітей та ще крім того 10 їдалень діставали від комітета заповогу. За вищевказаний час комітет видав більш як 180.000 обідів і оплатив в крамницях, так званих „кредітних квитків“ (які він видавав робітникам, бажаючим одержувати замість страви провизію на обід)—на 3.000 руб.

Та ся діяльність комітета була дуже не по душі ситим помпадурам,

котрі за всяку ціну хотять як найбільше пригнобити робочий клас і довести його утисками та голодом до повного приголомшення і покори. З цією метою поліція, по наказу уряду, без жадних розумних мотивів, закриває комітетські столові. Тисячам робітників, таким робом, знову грозить небезпека голоду.

Одначе чи не помиляються помпадурі, гадаючи скоріш пригнобити голодного робітника, чи не викликають вони, оцим на свою голову вовка з лісу?!

Ще один „герой“! В „Забайкальї“ надруковано промову генерала Надарова, котру він виголосив 2-го Грудня на офіцерському зібранні. Генерал громив в своїй промові „забастовщиків“ і між инчим сказав: (подаємо в перекладі на укр. мову) „Коли, паче чаянія, армія буде поставлена в таке становище, що з боку страйкарів буде проти неї відкрита стрільба, то ми по необхідності візьмемось за оружжя, і тоді вже з нами, як з озвірілою товпою, неможна буде розмовляти. Я перший тоді вийду поперед всіх з ножем і буду різати всіх, хто попадеться під руку: і старих, і жінок, і дітей“(!) Як відомо, ся кровожадна промова так обурила всіх, що „герой“ генерал, сбираючий ся різати ножем зустрічного і попереднього, навіть старих, жінок і дітей, мусив тікати в Росію тайком й, навіть, не по залізниці. Нічого не буде дивного, коли ми не забарем почуємо, що в Росії він десь стане генерал-губернатором. Тепер урядові саме такі люде, як Надаров і потрібні.

Генерал-а'дютанти на роботі. Полтавський генерал-а'дютант Пантелеєв потребував, щоб йому „представилась“ єврейська депутація, перед котрою він сказав таку промову: (передаємо в перекладі на укр. мову) „Знайте, що Росія з 17 жовтня (Октябрю) усиновила євреїв. Вона дала їм більше, чим вони сами чекали і, не вважаючи на це, вони все таки беруть як найживішу участь в революції. Я вас застерігаю, що коли се буде й надалі так, то „євреям прийде ся кепськo (п л o х o)“ (Право).

Як, запитаємо ми, невже може бути ще щось більш „кепське“ як погроми!?

Цінава статистика. По відомостям англійських газет, російський уряд дав слідуєчі докази того, що він шанує „свободи“ забезпечені маніфестом 17 Жовтня (Октябрю). Власне, за час з 25 Грудня (Декабрю) 1905 р. по 25 Січня (Января) 1906 року урядом в 17 містах було закрито 78 періодичних видань і заарештовано 58 редакторів. В 62 містах заведено „воєнне положеніє“, в 23-х—„воєнна охрaна“ і в 18—„усиленна охрaна“. За цей-же час вбито всякого рода урядовими агентами і військами, не рахуючи Москви, 1203 чоловіка, поранено—1624 і в однім лише Петербурзі заарештовано—1616. В 14 містах тюрми переповнені і арештовані содержуться в участках.

Хіба це не „свобода“, жандарам та шпигам!

З голодної губернії. Чотири повіти на Херсонщині, що обіймають собою 93 волості, голодають. По відомостям кореспондента „Громадської Думки“, число голодаючих—перевисшує пів мільйона, а власне—доходить до 633.069 душ. Разом з голодом, широко розливається „брюшний“ та „сыпный“ тиф. Необхідна селянам як найширша замога. Натомість уряд постановив не давати замоги тим селам, в околицях яких були аграрні розрухи. Репресія нічого сказати, доволі жорстока, але не оригінальна. Ситі бюрократи поводяться з голодними селянами, як справжні вороги народу, забуваючи одно те, що коли селяне йшли на розрухи, то с того-ж таки голоду, а друге те, що замоги уряд видає не з власної, а народньої кишені, от-же не має права користуватись народніми грішми для того, щоб милувати одних і карати других.

„Охранное отдѣленіє“ за нелегальною роботою. Граф Вітте „накрыл“ потайну друкарню „охраннаго отдѣленія“ в мент, коли вона друкувала чорносотенні провокаційні прокламації „Накрыття“ се сталося дуже просто; граф проходив

мимо охранки, почув там якийсь шум і зайшов туди. Є чутка, що друкарня буде закрита. (Петерб. Газ.). І справді, нащо вводити в розход „Охранку“, коли є „Моск.Вѣд.“, „День“, „Нов. Время“ і безліч інших рептілій.

Оригінальна конфіскація.

Смілянська поліція [м. Сміла Київської губ.] не хоче бути ліпшою від поліції інших міст і намагається вислати крамолу хоч би с пальця.

Так, не що давно, вона повіднімала у смілянських коробейників свідоцтва на продаж книжок, а потім і самі книжки. Конфіскованими оказались не тільки „Бова Королевич“, „Громобой“, „Ерусланъ Лазаревичъ“, „Разбойникъ Чуркинъ“ і інші, небезпечні для існуючого ладу, твори „крамольної“ літератури, але тако-ж і календарі, житія святих і навіть „поминальні граматки“. [Громад. Думка].

Після походних трудів.

Гвардейські офіцери тих повків, що так „лихо“ справлялись з „внутрішнім“ врагом в Москві і Кронштаді, повернувшись на домівки, віддиhaють від походних трудів і задають один повк другому бенкети.

На днях преображенці давали обід офіцерам Павловського повка на спогад спільної діяльності в Кронштаді. Павловці не загаялись відповісти преображенцям тим-же „Русь“, зі слов котрої подаємо сю звістку, не без ідкості натякає з сього приводу:

„Они вспоминають минувшіє дни и битвы, гдѣ вмѣствъ рубились они“.

Скільки коштують різні народи їхні царі. Відомий економіст Радціг доводить до відомости такі цікаві данні про кошти, які йдуть на утримання дворів різних держав [доклад 20 ноября 1905 р.]

Росія	витрачає на се до.	16.000.000 р.
Англія	„	4.400.000 „
Австрія	„	4.300.000 „
Германія	„	3.800.000 „
Японія	„	3.000.000 „
Швеція	„	6.000.000 „
а от Норвегія	так та	
	зовсім дешево наняла собі короля, а власне за	250.000 „
	[Истина].	

Нові податки. Державна рада [Госуд. Совѣтъ] на днях ствердила новий проект побільшати податки на тютюн та завести цілком новий податок на папір. Некажучи про те, що взагалі підвищення податків при траті їх на все, що вгодно, але тільки не на потреби добробуту народнього [як се тепер є у нас], руйнує економічний стан народній, останній налог, що поведе до здорожання всяких друкованих книжок і шкільних вчешників—особливо буде шкідливий для народнього добробуту.

Слави добувають! Селяне села Щегольок, Суджанського повіту, Курської губернії відбили у стражників двох заарештованих селян. Уряд викликав в село 45 драгун, які почали стріляти вздовж вулиці, причому вбили 9 чоловік і багато поранено. Перебито тако-ж багато і худоби (Русь).

Як євреї мусять поводитися в Державній Думі. Граф Витте на днях приймав єврейську депутацію, котрій по словам „Восхода“ сказав слідуюче батьківське слово: „Євреї мусять вести свою єврейську політику. Коли євреї не можуть вибрати єврея, то нехай вони не зв'язуються з лівими партіями—нехай йдуть с правительством. Потім в Державній Думі буде самим благородним, що би, при обговореню всіх питань євреї сиділи-б і мовчали, а коли дійде до єврейського питання, нехай вони енергійно требуют прав для євреїв—і правительство їм поможе. Але, коли єврейські депутати почнуть заступатися за чужі неєврейські інтереси,—вони програють свою власну справу“. Витте торгується цілком відверто: ви нам, а ми вам, а нето плакатиметесь!

Готуються. Завідуючий кінною поліційною стражою одержав для роздачі сільским стражникам київського повіту 250 рушниць берданок. (Громадська Думка).

З Одеси телеграфують, що з місцевого „артилерійського управління“ послано херсонському губернаторові два пулемьота з усіма до

них припасами, щоб губернатор міг їх посилати в поміщецькі економії на случай розрухів (О- Ж.)

Розв'язують руни. Корпус жандарів одержав наказ, котрий надає жандармам надзвичайно великі права і волю вчинків під час розрухів. Ніякі скарги на жандарів за перевищення влади і над'ужиття — розглядатися не будуть. (Р. В.)

Чорносотенні прокламації за дозволом від уряду. По вулицям Петербурга, отже значить під самим носом правительства Вітте—Дурново, продаються по 2 коп. чорносотенні прокламації під заголовком: „Воззваніє къ русскому народу. Причина всѣхъ несчастій Росіи. Мѣры престѣченія зла отъ евреєвъ“. Вверху: „Дозволено цензурою“, а внизу: „Печатано въ типографіи Петербургскаго Градоначальства“. Прокламація запевняє „братців“ робітників і селян, що начеб-то „жиди всього світа, що ненавидять Росію, вірмени, а потім Германія та Англія ввійшли в згоду і рішили розорити Росію до тла, розділити її на мілкі царства і роздати її ворогам руського „народу“. . . . Потім, начеб-то ся спілка хоче хитрощами і обманом відібрати землю у руського мужика, а його самого повернути в жидівського раба; попів розстригти, а православні церкви та монастирі повернути в жидівські хліви та свинятники. Дальше йде стара вже казка про те, що „іногородці“ продавали Росію під час війни з Японією, що то вони всюди викликували „забастовки“, а ще далі—радиться „істерзувати“ і „ізбивати“ всіх тих, хто буде приходити до „братців“ з пропагандою Нарешті йдуть 22 пункта програми тих мір, які мають бути прийняті урядом проти євреїв. Як бачимо, „свободи“ для хуліганів і чорносотенців лишаються незламними навіть і по маніфесті 17 Жовтня.

В Петербурзі чорносотенні прокламації друкуються за дозволом цензури в друкарні градоначальника, а в Одесі такі прокламації друкує друкарня „штаба одесскаго воєннаго округа“. Власне, газета „Русь“ одержала чорносотенну прокламацію „къ сол-

датамъ“ з поміткою: „дозволено цензурою. Одесса 14 января 1906 г.“, далі вказана згадана друкарня. Прокламація починається поясненем причин розгрому руської армії в Манчжурії; винні, звичайно, в сьому не казнокради міністри і бездарні кар'єристи генерали, а „жиди“. Далі прокламація запевняє, що начеб-то „жиди“ хотять „матушку русь“ зробити єврейським царством і „об'явити на русі свого царя жидівського, або сіонського“ [?-ред.] Прокламація кінчиться радою „братцям“ „плюнути на всі посули царства жидівського“ і закликком „крикнути одним духом: Геть червоні прапори! Геть червона жидівська свобода! Геть червоне жидівське рівність і братерство!“

І уряд ще після сього „ламається“ й хоче когось одурити, що він не повинен в крові невинних!

18-го лютого оголошені в „Правит. Вѣст.“ правила про призив війська для допомоги гражданським властям. По цім правилам при подавленні „бунтів“ військом, стрільба вверх і холостими патронами забороняється салдатам. Стрільба холостими патронами, на погляд „Государ. совѣта“, немає ніякої рації, бо помітивши недійсність пострілів, товпа може гадати, що теж буде і далі, і не спиниться, а стане ще впертішою. А як би в законі не було прямо заборонено стріляти холостими патронами, то все одно, воєнне начальство могло б, як би було треба, звеліти відразу стріляти бойовими патронами і це могло б бути несподіваним для люду, а значить викликати і більше жертв. Стрільба ж вверх цілком не може бути допущена, бо вона, не вражаючи бунтарів, може вчинити шкоду людам, не приймаючим участі в бунті і навіть пробуваючим далеко від місця розрухів. Отже во имя „чоловіколюбія“ виходе необхідно стріляти відразу бойовими патронами.

Злочин уряду. Судовий слідчий Газенпотського повіту притягнув до слідства де-кількох селян за участь в аграрних розрухах і посадив їх в газенпотську тюрму. Адміністраційні власті, не чекаючи

належучої судової розправи, вивели без відома слідчого 6-х селян в поле і там частину з них розстріляли, а частину повісили. Адміністрація об'ясняє це тим, що все одно слідство після скінчення мало піти на розгляд воєнного суду, що докази проти селян були дуже важні і їх все одно присудили б до смерті. З приводу сього, прокурор лібавського окружного суду потвердив начальникам тюрем правила не увільняти арештованих без відома особ або закладів, за якими вони лічуться. [Рус. Газ.] І тільки й всього, так дешево тепер коштує життя чоловіка!

З звісток про голод. В Тулу позбирались селяне з околичних сел і обходячи ціле місто, земські та урядові інституції, вигукували: „Хліба!“. Голодні селяне послали депутацію до губернатора, але останній не прийняв депутатів [Русь], ще гаразд, що не почастивав з рушниць!

В Елисаветському повіті на Херсонщині—нестаток в кормі для скотини. Сільські громади подають в земську управу списки людей, які не мають корму для скотини і прохають від земства відповідної позички. Число таких немаючих—велике, в однім наприклад селі Великому Ташликові число немаючих доходить до 218 душ [Н. Р.]

Голод серед Одеського пролетаріату. Газета „Вісті“, пише, що в Одесі і пригородних селах зараз панує страшна нужда: робочі завдяки загальному безробіттю немають з чого жити, що їсти, в що обутися і серед них росповсюджуються різні пошесті.

Щоб запобігти лихові, город поділено на 13 участків і повідкривано там дешеві їдальні. Мійська управа витрачає на їдальні для безробітних десятки тисяч руб. на місяць, але поміч, порівнюючи з нуждою, все-ж таки замала.

Одеський повітовий з'їзд повідомив Херсонське губернське присутствіє, що починаючи з осені до останнього часу, себто до Лютого, селянам одеського повіту видано 556.630 пудів всякого хліба. [Р. Р.]

З життя робітників: Відмовлення від слухання лекції. В Катеринославі робітники відмовились ходити на заведені при товаристві техніків курси, після того, як побачили серед лекторів багатьох нових людей і після того, яки їм на їхнє здивованне, пояснили, що частину лекторів уряд засадив в тюрму, частину вислав, частина повтікала, а дя-яким адміністрація заборонила читати лекції.

В Шуї (Владимірської губ.) серед робітників—**неспокійно**, почалися хвилювання на економічному ґрунті, можливий вибух страйку (забастовки) (К. Ж.).

Робітники фабрики Ляборо в Варшаві послали жалобу ген.-губ. Скалону на поступовання патрулів, котрі роблять нечувані криваві насильства над людьми, що мають нещастя з ними зустрітися. Робітники приводять свіжий приклад звірства салдат, котрі **вбили двох** і тяжко **поранили чотирьох робітників** безо всякої вини з боку останніх. (Русь).

Заборона робітникам читати. Сызранський генерал-губернатор видав обов'язкове постановлення, яким забороняється робітникам депо залізнодорожних майстерень, під час навіть перерива для обіда і свідання читати газети, журнали та книжки (Сл.).
П. Пон.

Статистина пролетарьату в Росії. Торік нарешті з'явилися друковані матеріали переписі, що була переведена в 1897 році. Вісім років пройшло після переписі, вже незабаром повинна бути нова перепись, а наука і суспільство лише тепер почнуть знайомитися з висодами старої переписі. Лише тепер більш менш точні дані можна подати про групування населення, про дифференціацію суспільства на класи. Але із всіх цих даних безумовно першорядної ваги дані про кількість пролетаріату в Росії, які ми туті подаємо. Всього пролетаріату, коли до нього віднести, як це робить перепись, всіх, що, як робітники, або служащі, живуть головним робом від продажі робочої сили, в Росії було в 1897 році в день переписі (28 январа) 9.156,080

або, 7,7 процента всієї самодіяльної людности. Порівнюючи з Західно-європейськими країнами, невелике число пролетаріату залежить від невеликого розвитку індустрії в Росії, з одного боку та від того, що спролетарізовані маси селянства, котрі в значній мірі живуть від продажу робочої сили; не присчитуючи сюди робітників у вузькому розумінню цього слова було 7.042,959 осіб, служачих 2.113,121 особи.

По головнішим професіям робітники поділялися:

Професія.	Число	Чоло-
	робітників.	віків.
Сіл. хаз. разом з скотководством, лісоводством, рибальством	2.722,890	1.969,717
Здобуття руд, виплавка металів, індустрія і будівельні заняття.	2.390,776	2.013,505
Комунікація	365,013	350,848
Торговля	255,947	212,625
Поденці і чорноробочі	1.095,084	809,651

Найбільше пролетаріату мають:

Губернія московська 660,618; сама Москва 433,884; петербурська 516,674; Петербург 433,170; варшавська 313,682; Варшава 136,269; ліфляндська 297,431; пермська 245,838; херсонська 237,106, Одесса 93,158; петроковська 230,651; київська 226,539; владимирська 199,426; донщина 188,136 робітників.

Коли порівняти, скажемо, з Германією, так кількість пролетаріату зовсім невелика. В останню перепись в Германії, при людності в 51.770,284; особи, було робітників 12.816.552, майже в два рази більше ніж в Росії; в сільському хазяйстві робітників було 5.528,708 в два рази більше, ніж в Росії; індустріяльних робітників 5.955,711 більше ніж два рази стілько, як в Росії.

(Neue Zeit 1905 Jhr. № 6).

До з'їзду російської соц. демокр. партії. Незабаром має відбутися з'їзд, до якого тепер енергійно готується партія і який для неї конче необхідний. Той факт, що у партійних робітників немає певних директив по відношенню до такого важного з'явиска, як вибори до державної думи — дуже шкідливо відбивається на практичній діяль-

ности партії, бо веде до такого абсурду, як існування одночасно двох взаємно протилежних тактик що до виборів. (одні стоять за признання думи, другі за бойкот). Вивести партію на певний шлях зможе тільки з'їзд. Порядок денний останнього оголошено такий:

1) Перегляд аграрної програми.

2) Питанне про тактику відносно виборів в Державну Думу і про відношення до самої Думи.

3) Відношення до „Сов. рабочих депутатів“.

4) Професіональні спілки.

5) Відношінне до селянського руху.

6) Відношінне до різних не с. д. н. партій і організацій.

7) Відношінне до вимагання окремого установчого зібрання [учред. собр.] для Польщі.

8) Організація партії.

9) З'єднання з національними соц.-демократичними організаціями. [Н. Ж.]

М. П.

Вдохновителі погромів. Член ради міністра внутрішніх справ Савич, що ревізував Гомель після останнього єврейського погрому хуліганів та чорносотенців викрив, що в погромі дуже винуваті жандарми, котрі вважали євреїв винуватими революційного руху в місті. Щоб зупинити так звану „крамолу“, жандарми не знайшли нічого ліпшого як організувати погром [Нов. Вр.]

Усердний, але не з того боку. Катеринославський судовий слідчий Тераевич, що робив зспритністю слідство про „конституційні“ погроми в Катеринославі і що викрив багатьох учасників погрому і навіть убийць — переміщений неждано-негадано в Харків. Причина сього переміщення, так само як і судьба зібраного ним матерьяла — невідома. [Рус. Газ.]

Чому генералам подобається „воєнне положення“. Д. Аверьянов в „Руси“, на зацєвнення урядової газети „Рускій Инвалидъ“, що генерали не мають ніяких, вигод від „воєнного положення“, приводе такі факти: Генерал Шутлеворт, будучи назна-

чений генерал-губернатором г. Лодзі, одержував крім свого звичайного жалування [біля 13.000 руб. на рік] ще по 25 руб. в сутки за „генерал-губернаторство“ і за 5 місяців „праці“ заробив біля 3.800 руб. Підпомішник генерал-губернатора теж одержував, крім звичайного жалування, ще по 15 руб. в сутки.

От-же нема нічого дивного, що кожні штани з червоними лампасами так обстоють повсюди „военное положеніє“. При ньому перепадає, як бачимо, не тільки „дѣтишкамъ на молочишко“.

Башибузуки *) в Москві. Д. Матов в „Странѣ“ розповідає про такий обурюючий факт із історії „усмірення“ московського повстання: „По команді офіцерів, салдати дали залп в барікаду, на тротуарі впав хтось зовсімь непричинний до діла, і настала тиша. Тоді до офіцера наблизився знайомий мій лікарь і попросив дозволу допомогти раненому. Офіцер згодився, але ледви встиг лікарь дійти до раненого і схилитися над ним, як салдати дали другий залп... Лікарь впав на мерця і сам лишився верухомий“...

Генерал - губернаторські промови. Одеський генер.-губернатор Карангозов сказав таку промову перед депутацією робітників з фабрик та заводів: „Прошу вас, коли ви помітете серед ваших товаришів людей шкодливих, людей з недобрими замірами, що хотять викликати розрухи, то скажіть міні про них, дайте міні їх, бо треба виривати з між вас такий бур'ян“ [К. Ж.]

Другими словами, Карангозов, пропонував депутатам почесні обов'язки своїх шпигів.

Кремєнчуцький генерал-губернатор те-ж не без язика і те-ж говорє. Так свою, „батьківську“ промову в Градижську закінчив так: „Як робили досі в поміщиків, так і далі робіть, ходіть на заробітки, а про землю і не думайте, а то...“ [Гром Д.]

*) Башибузуки — по турецькому розбійники, що служать в турецькім війську, як от в російськім — козаки.

Білий терор. Селяне містечка Станіслава на Херсонщині на підставі наказу 11 грудня, вибрані в кінці Січня наново волостний сход. Здавалося-б що нічого тут „протів-законного“ не було, та ось по доносу місьцевого старшини Луценката попа Балущая в містечко награло ціле військо: **50 чоловік козаків та 70 чоловік артилеристів** з двома пулемьотами і по наказу пристава вибили нагаями **18 душ селян.** Давано по 250 нагаїв, при чому пристав приказував. „Оце вам вибори; оце вам депутати; оце вам воля слова та зборів“. Селянин Баранов від катування збожеволів, багато з побитих-при смерті. Учитель Незамай збожеволів, побачивши тільки сікуцію. Тим селянам, які повтікали, пристав велів переказати, що їх повішають. [Русь, Гром. Думка].

За кров невинних. Полковника Семеновського полку, звісного **Римана** призначають на вищу посаду, командуючого кінно-гвардейським повком. [К. Ж.]

По звісткам кореспондента „Руси“ д. Владімірова, славні **семеновці під начальством Римана вбили** по лінії Москов.-Каз. желізниць на станціях: Перово, Голутвіно і Ашітково—**всього 150 чоловік, з них: 129 цілком безвинних.**

Голод і уряд. Присланий з Петербургу чиновник міністерства внутрішних справ Кошко, приїхавши в Одесу і розглянувши на з'їзді земських начальників напери про запомогу голодаючим, рішив, що з'їзд визначив на се дуже багато грошей, а власне: з'їзд порухував, що казна повинна дати на се 600 тисяч руб., а чиновник Кошко **зменчив сю сумму запомоги в 12 раз, себ-то до 50 тисяч руб.** (О. Н.).

На „Высочайшее имя“ (себ-то до царя), як передає газета „Слово“ прислана телеграма від де-кількох селянських обществ, в котрій **селяне жалуются на голод і брак „продовольственной помощи“.** Телеграма передана в земський виділ мін. внутр. справ., котрий затребував пояснень від губернатора.

(Хар. Ж.), а сей останній затребує пояснень від справників, ті від станових і т. д. В решті окажется, що селяне видумали голод і турбують тільки начальство по наговору крамольників.

В Черниськім повіті Тульської губернії **нужда надзвичайно велика**. Селяне розкривають покрівлі хат на корм скотині. (Русь).

В Тамбовській губернії відправляються із Петербурга **отряди для відкриття в шістьох голодовки столових** (Русь).

Голод в Забайкальї. Надходять звістки, що в Забайкальї почувається страшенний брак хліба; починається справжній голод (К. Ж.).

Хвороби з голоду. В Одесі серед вбогих людей, що вочують, не маючи власного помешкання, враз враз по „ночліжкам“, почали розвиватися пошесні хвороби. Лікарі визнають, що причиною сього голод. (Бес.).

Заборона збирати гроші на голодних. Калужській губернатор заборонив Земській Управі збирати гроші на голодних (К. Ж.) Очевидячки, по думці ситого губернатора, голод „видумали“ революціонери з метою збаламутити спокій в ввіренній йому губернії.

Настрій серед селян. По селах на Полтавщині селяне не залишають думки про одібрання панських маєтків, але є чутки, що відкладають се з весни до нового врожаю. До голосів уміркованих селян, що рають не чіпати панських маєтків, а подождати поки уряд не розрешить законодавчим шляхом земельного питання,— прислухаються уважно, але неймовірно. (Полт. Д'бло).

В Переяславській повіті люди певні, що по весні будут ділити землі й тому, в кого є ліси, стараються яко мога швидче вирубати і продати дерево, щоб при поділі земель ліси не дістались комусь чужому. (С. і Пр.).

В Харківщині **не спокійно**, поде-куди проявляються розрухи, по селах багато заведено

стражників, озброєних гвинтовками; стражникам роздано бойові набої. (Р. В.).

Чернигів. Вислано козаків до Бегача і Локністого. В Локністому стріляли в місцевого попа, а що трапилось в Бегачі—невідомо. Там є велика економія англичанина Мортонна, в якій бувають непорозуміння з селянами; ця економія вже була розбита під час погромів. (Громад. Думка).

З Чигиринського повіту Київської губернії міністерство вн. справ одержало звістки, що серед тамошніх селян непевний настрій. З цього приводу міністр Дурново 23 Лктого відправив таку телеграму: „Зверніть увагу на південну частину чигиринського повіту, куди дуже користо послати сотню козаків, що зроби відповідне вражіння. Міністр внутрішніх справ Дурново“. (Русь).

(Читачі в „внутрогл.“ знайдуть ще й другу телеграму того-ж міністра, що до чигиринського повіту).

В станиці Прохладній біля Пятигорська на Кавказі, **козаци вирубують приватний [часний] ліс** [Рус. Сл.]

Міністерство землепользованія і землеустройства одержало звістки, що **в декотрих повітах Тверської губернії селяне зробили величезні порубки ліса**. Міністерством послані чини для відібрання порубаного ліса.

В Суджанській повіті Курської губернії старшини і судді скидаються селянами і **податі не платяться**. Що дня прибувають війська. Уряд податі просто „здирає“. В с. Борисовці взяли навіть подушку із під голови хворого селянина. [Эхо]

В Барнаулській повіті селяне **самовольно рубують ліси на царських землях і не платять налогів**. Послані козаци [Право].

В Тамбовській губернії під час розрухів **зруйновано біля 60 панських економій**. Поміщики виїзжають. [Р. Сл.]

Арешти, тюрми, висилки. В Тюрмах Владмирської губернії **серед політичних арештованих почався тиф**. Ніяких заходів до того, аби відокремити хворих

від здорових, адміністрація не робе. Коли самі слабі просят про се начальство, то останне з цинізмом відповідає хорим: „чим менше вас буде, тим ліпше буде для всіх“ [В'язь].

В Боброві тюрма переповнена арештованими з повітів вчителями та писарями, що були членами селянської спілки. [Р. С.]

Арешт анархістів. В Царському Селі арештовано трьох особ з бомбамп. Вони прийшли на вокзал саме перед тим, як повинен був надійти потяг з одною чиновною особою. Відомо, що 16 лютого в Царське село виїздив міністр внутр. справ Дурново. [О. Ж.]

В Прилудській тюрмі може поміститися 120 душ, але в ній тепер живе **арештованих 185 душ**, з них не менш 100—110 чоловік селян. Невважаючи на те, що де яких держат вже більше ніж по два місяці, адміністрація нікому шей доси не заявила в чім кого обвинувачуют. [К. Ж.]

В Каніві: були **труси** у членів місьцевої бібліотеки і навіть в більш пильних відвідувачів її. **Заарештовано:** бібліотекаря і 2-х членів бібліотечної ради: Бібліотека запечатана поліцією. [Громад. Думка]

В Містечку Журавці [на Полтавщині] за **арештовано** 8 чоловік селян за написання приговора про прилучення до загальноросійської селянської спілки і відмовлення брати участь в контр-приговорі, підпису якого вимагав земський під погрозами напустити на селян козаків. Арештовані відвезені в Пирятинську тюрму [П. Д.]

В Ачаньїві [на Херсонщині] в тюрмі 5 душ заарештованих гімназистів **почали голодувати**, цим вони хотят добитися щоб їх випущено з тюрми і віддано під суд [Русь]

Город Кролівець на чернягівщині-безпартійний, бо всі більш менш живіші і інтелігентніші люде — **позаарештовані**. Повітова тюрма **переповнена** політичними в'язнями. Найбільше серед в'язнів селян, що належали до Покошицької селянської спілки. [Гр. Дум.]

З Московської пересильної тюрми **заслано** на „адміністративну“ **ссилу** в Вологодську губернію—**21 ч.**, в Архангельську—**23 ч.**, в Тобольську—**12 ч.**, в Енісейську—**3 ч.**, в Оловецьку—**2 чоловіка** [К. Ж.]

В Новоросійському в тюрмі **арештованих 240**, більшість з них політичні; в тюрм страшенна тіснота, бо збудована вона тільки на 120 чоловік.

З Кременчуцького повіту **висилают** на днях в Архангельську губернію **7 душ** селян; всі вони жертви адміністративного произволу, наприклад, селянин Пилип Шкурка заарештований за те, що визирнув з хати під час, коли драгуни та кінні стражники вели одного арештованого селянина. [Кол.]

В Новочеркаську (Донщина) тюрму **приведено більш ніж сто** селян, арештованих за аграрні (земельні) розрухи. В станіцях **арештовано двоє** священників і **трое** вчителів. (Б. В.)

З Бахмуту (Катеринославщина) **вислано** в північні губернії **123 чоловіка** арештованих, переважно інтелігентів та учнів. На місьце висланих **арештовують** нових людей. (Б. В.)

З Катеринославу **вислано 16 душ** політичних в'язнів в Архангельську губернію (Р. С.)

В м. Мрині, Ніженського повіту на Чернигівщині **заарештовано волосного писаря і двох його помішників** за те, що вони ширили між народом ідеї селянського з'їзду і за те, що народ за їхньою намовою вибрав **трьох** селян делегатами на селянський з'їзд. Цих **делегатів тако-ж заарештовано**. (Гром. Дум.)

З Ярославля телеграфують, що майже, що дня через місто провозят **цілі партії** політичних що **ссилаються** по наказу Дурново в північні губернії. За браком спеціально арештанських вагонів, політичних **перевозять в товарних вогонях**.

(Русь).

В Вороніжі політичними об'явлена **голодовка**; домагаються увільнення хворого на сухоти (чахотку) Неведрова.

В Б о г о р о д с ь к у м і й с ь к у т ю р м у на днях **привезено біля 20** арештованих робітників з Павловського посаду.

(Русь).

В В о р о н і ж на днях знову **перевезена** із „Нижне-Дввицкой“ тюрми **партія політичеських 7** мужчин і одна жінка. **Голодовна** триває дали.

(Рус. Сл.).

1-го Марця з М о с к в и буде відправлена в **ссылку** в Архангельську губернію **партія** арештованих в **31 чолов.**

(Русь).

В Київі адміністрація **висилає** на п'ять років в Якутську область **33 чоловіка**, що були заарештовані в Грудні місяці на приватнім помешканю. Ні до кого з них не пред'явлено жадного обвинувачення.

(Право).

В Х а р ь к о в і адміністрація **висилає** по часті в Якутську область, по часті в Енісейську губернію—**7 чоловік** політичеських, з них двоє хворих туберкульозом.

(Р. Сл.).

Із К у р с к а **привезено** в Москву **партію політичеських в 140 чоловік**, котрі і заключені в Бутирську тюрму.

В О д е с і **арештовано 15 чоловік**, що підозріваються в приналежності до гуртка анархистів,

(Право).

В В а л к с ь к о м у повіті, в околицях М а р і я н б у р г а і Ш в а н е н б у р г а на днях **зроблено** коло **40 політичних арештів**; в околицях Т і р з е н а **арештовано 13 людей.**

В Р о с т о в і на Д о н у в місьцевій **тюрмі більше 700 чоловік** арештованих. Число їх доходило до 1.000, хоч будинок пристосований на значно менше число в'язнів.

(Право).

В Х а р ь к о в і **за переповненням тюрми** політичні содержаться при поліцейських участках. Становище в'язнів неможливо кепське.

(Право).

В К а т е р и н о с л а в і, хоч частина арештованих і вислана по етапу „на родіну“, але місьцева **тюрма, земській арештний дім і поліцейські участки—**

переповнені політичними в'язнями. (Право).

В С і м ф е р о п о л і **тюрма переповнена** політичними в'язнями. Санітарний стан тюрми неможливий.

В околицях Р і г и карательними отрядами **розстріляно біля 200 чоловік.** (Право).

В Н о в г о р о д і за послідній час **увільнено** від служби і арештовано **біля 80** учителів; **частина** арештованих—**заслана** в далекі місьця. (Р. Сл.).

В К о с т р о м і т руси і **арешти** робляться все частіш і частіш. (Русь).

В К у р с к **що дня перебувають** в переповнену тюрму **політичні в'язні, массові арести** на підставі доносів і навіть слухів.

(Р. В.).

В Л о д з и **усилені** т руси і **арешти.** (Р. В.).

В П е р м і **повальні** т руси і **арешти** серед робітників і інтелігенції.

В Б а к у привезено **більше 50 чоловік політичних в'язнів**, більшість з них—жінки; місьцева тюрма переповнена. (Сл.).

В В а р ш а в і **трусять прохожих** знову.

Із П е т е р б у р г а, М о с к в и і Е к а т е р и н о с л а в а відправляються **великі партії політичних в ссилку** в Якутську область та Тобольську губернію.

(Сл. Н. Н.).

Наслідки „карательних“ експедицій в Прибалтському краю—по відомостям латишської газети „Tagadne“ слідує: від 1 грудня (дек.) по 1 люте повішено—**18** чол., застрілено і розстрілено—**621**; забито в бійці військом—**320** чол. Під час езекуцій покарано на тіло 251 чол., між ними 2 жінки. Спалено 97 селянських хат; 4 школи, 2 волостних управ., 3 громадських будинка. В невеличких місточках спалено 22 будинка.

Із життя спілок. На зборах центральної спілки залізнодорожних служащих ухвалено **домагатись, щоб увільнено всіх арештованих по наказу адміністрації і щоб увільнених знову** прийнято на

службу. Ухвалено призначити срок і після того, як що уряд не згодиться задовольнити домогань спілки, то всі члени подають в отставку.
(К. Ж.)

Міністерство внутрішніх справ роз'яснило, що **збори професіональних спілок** їм не забороняються, але право розрішати їх віддаються на ласку місцевого начальства.
(О. Ж.)

Спілки в Харькові Тепер в Харькові мається з 20 спілок, деякі з них мають чимало вже членів, так наприклад: товариство спільної заповоги ремесників—1.500 членів, спілка торгового пролетаріату—600 членів, спілка торгових робітників—800 чл.; крім того заснувались більш менш числені спілки столярів, кравців, друкарів, тютюників, слюсарів, будівляних робітників і инч.
(Кол.)

З професіонального руху. В Петербурзі ізвозчики зполучилися в професіональну спілку. В кінці Лютого вийшло перше число газети спілки „Голосъ Извозчика“. Між инчим в газеті заявляється протест проти грубого насилля адміністрації, що незабаром по заложенню спілки прислала на помешкання спілки поліцію, котра і заарештувала всі документи і папери спілки, не вважаючи на цілком легальний і професіональний характер останньої.
П. Пон.

II-й з'їзд партії соціалістів революціонерів. В кінці минулого року відбувся II-й з'їзд с.-р. Проект програми вироблений редакцією Центрального органу Партії прийнятий, хоч і з де-якими змінами. Зміни ці в теоретичній частині настільки незначні, що ми їх поминаємо. Такого ж характеру зміни і в практичній частині, крім аграрної.

Аграрну програму, котрою соціалісти-революціонери так кепсько прославились і в теорії і в практиці, зформуловано так:

„З. В питаннях перебудування земельних відносин П. С. Р. намагається спертися в інтересах соціалізму і боротьби проти буржуазно-власницьких (собственнических)

засад (начал), на громадські (общинныя) і трудові погляди, традиції і форми життя російського (русского) селянства особливо на розповсюджене серед них переконання (убѣжденіе), що земля нічия і що право на користування нею дає лише праця. В згоді зі своїми загальними поглядами на завдання революції на селі, партія стоятиме за соціалізацію землі, с. т. за вилучення (изъятіе) її із товарового обороту та повернення із приватної (частной) власности поодиноких особ, або груп в загальнонародню власність на слідуєчих підвалинах: всі землі переходять в завідування центральних і місцевих органів народнього самопорядкування, починаючи від демократично-організованих безсословних сільських і мійських громад і кончаючи краєвими та центральними установами (учрежденіями) (розселення, переселення, завідування резервним земельним фондом і т. и.); користування землею повинно бути „уравнительно трудовым“, с. т. забезпечувати споживчу (потребительную) норму на основі прикладання власної праці однієї особи, або товариства; рента, шляхом спеціального оподаткування,—повинна бути повернена на суспільні потреби; користування землями і грунтами, що мають не вузько — місцеве значіння (великі ліси, риболовлі і т. д.) регулюється відповідно більш широкими органами самопорядкування; нетрі (нѣдра) землі зостаються за державою; земля повертається в загальнонародню власність без викупу; за потерпівшими від цього „імущественного“ перевороту визнається лише право на суспільну піддержку на время, потрібне для пристосування (приспособленія) до нових умов особистого існування“.

Селянські з'їзди, видно, вплинули на ціх представників революційного авантюризму *par excellence*. Соціалізація вже наблизилася не то до націоналізації, не то до муніципалізації. Непохитним лише зостався принцип „уравнительности“.

Тепер ми маємо партію—ревізіоністів, як цілком слушно називає с.-р. Каутський. М. П.

Серед польських робітників. В органі польської соціалістичної партії (П. П. С.) „Robotnik“ (Ро-

бітників) подано справозданне про 8-й з'їзд польських робітничих організацій. На з'їзді, що тривав 12 днів, приймало участь 145 представників з рішачим голосом і 15 з дорадчим. Одою з найбільш важних постанов з'їзду була постанова вважати, на будучий час, питання про повстання в душі „русько-польської війни, з метою відокремлення Польщі від Росії—решуче відкинутим“. Коли репресії з боку уряду будуть продовжатися і надалі, польські робітники рішили в Марті місяці провести загальний страйк (всеоб. забаст.).

Поміщики царства Польського радяться над тим, що робити на случай страйку хліборобських робітників. (Русь).

Конгрес англійської робітничої партії. В половині лютого (н. ст.) в Лондоні відбувся шостий англійський робітничий конгрес, на яким було 350 делегатів, що являлись представниками від 946.000 вже з'організованих робітників. Конгрес займався, між инчим, питанням про те, яке становище мають робітники зайняти проти буржуазійних партій: лібералів за консерваторів і постановив, що робітники не можуть сполучатися ні з одною із згаданих партій. Крім того Конгрес постановив домагатися загального виборчого права як для мужчин, так і жінок. (Громад. Голос).

Серед німецьких робітників.

В Берліні 26 Лютого роздано було 450.000 соціалістичних листків. На 18 марця (н. ст.) призначено 82 демонстративних зібрання з масовими походами на могили борців вбитих під час мартовської революції в Германії (р. В.).

Соціалізм в Аргентині.

Для кожного заінтересованого зростом соціалдемократії певне буде цікаво уявити, наскільки розвинений рух соціалістичний в Аргентині, країні хліборобства і скотоводства, що розвинені так, як ніде в світі. Аргентина, ця страшна для всіх західноєвропейських аграріїв країна, розвивається економічно незвичайно швидко. В 1895 році оброблялося щось біля 5.000.000 гектарів, а в 1904 вже 9500000 гект. Вивоз за цей самий час збільшився від 400 мільйонів

марок в 1895 р. до 1056 міль. в 1904 році. Ввоз за цей рік був менший вивозу на 308 міль. Перевишка імміграції над еміграцією беззупинно зростала. В 1900 році вона рівнялася 46517 особам, а в 1904 р. 86791 особі. Число мешканців зросло від 4 міль. (1895 р.) до 5 міль. (1904 р.). Довжина залізниць швидко збільшується і тепер має 19238 кілометрів тоді, коли в 1895 було лиш 14000. Англійські капітали залізних дорог доходять 2292 міль. марок. А тим часом фінансовий стан держави зробився ще гірший. Державний борг зріс на 28 міль. мар тоді, коли державні доходи з 1903 р. зросли на 28 міль. Державне хазяйство гіршає з кожним роком. Незвичайний зрост багатства створив розкошування в плутократичних верствах і абсентеїзм найбагатших фамилій, що проживають в Парижі і иньших західноєвропейських містах більше ніж 100 міль. Яке ж становище робітників в Аргентині? Сільська людність як і скрізь тікає з сел в великі міста. дезростає резервна промислова армія і утворюється безробіття, між тим на селах брак робітників. Так склалися обставини в октябрі 1904 року, коли під час жнив всі села були захоплені величезним страйковим рухом. Уряд переполошився. Поліція і військо працювали інтензивно. Було поранено і вбито з обох боків. Напруження зростало серед робітничої класи особливо, коли 4 лютого 1905 року спалахнула в п'яти більших містах військова революція. Після кривавих баталій правительство скрізь вийшло переможцем. Було оголошено становище облоги. Багато люду було тяжко покарано. З особливою лютістю уряду накинувся на робітників, котрі зовсім ніякої участі в революції не брали. Робітничі клуби зачинено, на їхні газети впав великий гніт, збори заборонені і т. д. Розуміється, при таких обставинах, котрі і істинували досить довго, робітничий рух підупав. Особливо тяжко було соціалістичній партії, хоч вона і була спокійна і обережна. Проводирі-ревізіоністи. Партія мало користується симпатіями мас робочих. Вони відносяться до соціалізму за деякими винятками байдуже, навіть здебільшого вороже. Власне активні елементи в партії соціалістичній-бур-

жуазні ідеологи, що не хочуть і навіть не можуть хотіти перейти певного рубікову. За те анархісти мають нині досить багато прихильників, котрі правда здебільшого не знають суті анархізму, а йдуть до анархістів із-за сильних фраз та шуму їхніх агітаторів. Іспанці і Італіяни головний контингент анархістів. Тому еміграція із цих двох країн дає зростає числа анархістів. Це спонукує уряд все гостріше виступати проти всіх робітників.

Швидким темпом і неминуче йде Аргентина до катастрофи. Кольосальне вичерпання сил землі нерациональним, хижацьким екстензивним хазяйством, а поруч з цим зростаюча експлуатація та убожество пролетаріату при фактично автократичному ладі хутко наближає момент подібний російському.

(N. Z. 1905. 23 Jaltg № 40).

М. П.

Увага 1. На сторінці 93 в статті С. Тагона „Внутрішній огляд“, вид. IV, через недогляд друкарні випущено цілий уступ після слов: „але він мусив це зробити“ (8-й рядок знизу). Опущений уступ ми й подаємо тут.

„Дуже може бути, що велику буржуазію Європи і задовольнить „російський“ суррогат конституції, і вона (буржуазія) знову відчинить кредит російському урядові.

Але чи на довго?.. Іншої відповіді на це питання, як лише негативної, не може бути, навіть при поверховому огляді маніфесту. Колиб ми мали на увазі власне європейську велику буржуазію, то миб задовольнилися і поверховим оглядом акту 20 лютого (феврала). Якжеж ми зупиняємось над останнім трохи довше, то керуємось в даннім разі тим упертим бажанням російських (українських теж!) буржуазних партій, що, визнаючи повну нічемність і обгризанність Думи, повну її нездатність для „постійної“ творчої праці, всеж таки висловлюють і боронять бажання іти в цей „конституційний“ саж!

Маніфест 20 лют. сам по собі покликує нас не на такий спокійний тон і академізм, в якому ми далі подаємо свої уваги про нього. Буржуазні ідеологи і публіцисти, пустили при цім в ход цілий арсенал правних, моральних (ох, ця буржуазна мораль!) і ин. аргументів, вишуканих, во імя пишних „загально-народних“ інтересів, для оборони своїх... клясових вимог і змагань. Фарісеї!— Вони не хотять признатися, що в *такій* Думі не буде абсолютно ніякої можливости для праці в ім'я виголошених ними „загально-народних“ інтересів.

Уже а ргіогі, виходячи із фактів тієї дійсности, яка запанувала у нас після 17 жовтня (октябрю), було би безпідставним і просто наївним, чекати від того уряду, що звик давати населенню замість хліба камінь, такого акту конституції, який би відповідав домаганням, потребам народа“.

Увага 2. На стор. 94 в рядку 10 зверху опущено слова: „покажемо обгризанність і фальсифікаційний характер“.

О Г О Л О Ш Е Н Н Я.

„УКРАЇНСЬКЕ БЖІЛЬНИЦТВО“.

під редакцією

Е. П. Архіпенка.

В продовженню рока виходить 8 №№. Кожний № в' розмірі 1—1½ аркуша.

Головна мета журналу розповсюжувати на Україні думки про раціональне бжільництво (тоб-то таке, яке матиме в своїм ґрунті розумні начала).

Відповідно сему в журналі будуть міститися статті, котрі з'ясовуватимуть питання про природню історію бжіл; про ворогів та хвороби бжіл; про те, як доглядати за бжолами; про здобутки від бжильництва; про улики та темники; про те, які найкращі для вживання в бжильництві спідручники (струменти); про медові рослини та таке инше.

Окрім сего буде міститися все, що взагалі дотикується до зразкового пасічного хазяйства, а також будуть оголошуватися різні звістки і закордонні (чужеземні) новинки по бжильництву. Книгоогляд. Відповіді редакції на запитання підписчиків. Об'явки.

Річна передплата з досиланням: у Росії—1 карб., в чужеземні державі—2 карб.

Передплатні гроші мають досилатись по адресі: Київ, Печерск, Милліонная, д. 9, кв. 3. А. К. Титаренко.

По справам редакційним звертатись в Петербург, Суворовській пр., д. 5, кв. 7.

Редактор-видавець А. П. Ефремова.

НА ЕЖЕНЕДѢЛЬНЫЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ЖУРНАЛЪ

ХУТОРЯНИНЪ,

органъ Полтавскаго общества сельскаго хозяйства.

Цѣна 2 р. въ годъ, на полгода 1 р.

Программа: 1) Правительственныя распоряженія и извѣстія 2) Дѣятельность мѣстныхъ сельскохозяйственныхъ обществъ ихъ отдѣловъ и отдѣленій. 3) Статьи по сельскому хозяйству, промышленности и торговлѣ, экономическія и техническія. 4) Хроника, сельскохозяйственное обозрѣніе и корреспонденціи. 5) Сельскохозяйственная и экономическая дѣятельность земскихъ учрежденій. 6) Библиографія и обзоръ сельскохозяйственной и экономической литературы.) 7) Сельскохозяйственный фельетонъ. 8) Смѣсь и мелкія извѣстія. 9) Вопросы и отвѣты. 10) Торговья извѣстія. 11) Обозрѣнія и извѣстія о погодѣ. 12) Объявленія.

Кромѣ еженедѣльныхъ номеровъ въ размѣрѣ 2—3 печатныхъ листовъ подписчикамъ, по примѣру прежнихъ лѣтъ, будутъ высланы бесплатныя преміи.—Въ 1905 г. всѣмъ годовымъ подписчикамъ были разосланы помимо сѣмянъ кормовыхъ растений „Справочникъ по устройству учрежденій мелкаго кредита, потребительныхъ обществъ и сельскохозяйственныхъ обществъ малаго раіона“.

Плата за объявленія: за одну строку петита въ концѣ текста 8 коп., впереди— вдвое.

Подписка принимается въ г. Полтавѣ— въ конторѣ редакціи „Хуторянина“ при Полтавскомъ Обществѣ сельскаго хозяйства.

ПЕРЕДПЛАТА на 1906 рік.

Рідний Край

Часопись політична, економічна, літературна і наукова
виходитиме в 1906 році раз на тиждень, в форматі тижневих
журналів по 8—16 сторін.

Передплата за журнал з додатками на рік 3 карбованці, на місяць 35 коп. з пересилкою, окремі числа по 8 коп., додатки по 3 коп. без пересилки. За кордон на рік. 5 карб.

Книгарям комісійних за передплату на рік 5%. За продаж окремих №№—25%.

Листи і гроші засилати треба під адресою: Полтава, Протопопівська ул., будинок Оксюза, № 41, (біля пошти) до редакції часопису „РІДНИЙ КРАЙ“.

Редактори, одвічальні: *М. Дмитрієв* и *Гр. Коваленко*.
Видає *Гр. Маркевич*.

ВІДКРИТА ПІДПИСКА
на юбилейне видання творів

И. С. Нечуя-Левицького

(1869—1904 рік.)

(ШІСТЬ ТОМІВ).

ТОМ I-й, Містить у собі ось які повісті и оповідання: 1) Микола-Джеря, 2) Запорожці, 3) Баба Параска та баба Палажка, 4) В концерті, 5) Два брати, казка, 6) Вітрогон, 7) Приятелі, 8) Рибалка Панас Круть, 9) Невинна, 10) Бідний думкою багатіе, фантазія, 11) Попались, дитячі різдвяні сценки, 12) Поміж ворогами, повість.

ТОМ II-й. „Старосвіцькі Батюшки та Матушки“ повість-хроніка і „Бурлачка“—повість.

ТОМ IV-й нові твори „Над Черним морем“ и „Київські прохачі“.

Ціна за кожний том (більш 600 стор.), 1 руб. 50 коп. з перес. 1 руб. 85 коп.

Передплатникам, хто заплатить до виходу видання у продаж, скидається з ціни 20%, себто по 1 руб. 20 коп. за том. Можна замовляти книжки в гарних оправах за доплатою 1 руб. за книжку.

Видавництво Е. П. Череповського

Київ. Крутой спускъ, № 1.

ГРОМАДСЬКА ДУМКА

щоденна політична, економічна і літературна газета, виходить в Києві з 1-го січня (января) року 1906.

Громадська думка дає щоденний огляд життя політичного, громадського, економічного і літературного на Україні, в Росії і по чужих землях; звістки про всякі світові події, цікаві нашим людям; поезії та оповідання, наукові фельетони і т. п.

В Громадській думці досі згодились писати: проф. Антонович В. Балабуха С., Бондаренко Ів., Боржковський В., Василенко М., Верзилов А., Винниченко Вол., Волох С., Вороний М., Ганейзер Е., Гнатюк В., Грінченко Б., Грінченко М. (Загірня), Григоренко Гр., проф. М. Грушевський, Грушевський Ол., Дмитрієв М., Дніпрова Чайка, Доманицький В., Дорошенко В., Д., Єфремов С., Жебуньов Л., Житецький П., Квасницький Є., Квітка К., Коваленко Гр., Козловський В., Комаров М., Комарова Г., Конощенко А., пр.-доц. Корчак-Чепурковський А., Коцюбинський М., Кошовий В., проф. Кримський А., Левіцький М., Леонтович В., Липа Ів., Липковський С., Лисенко М., Лісовський Ол., Лозинський М., Лотоцький Ол., Маковей О., Маркович Д., Матушевський Ф., Мирний П., Миропель В., Науменко В., Падалка Л., проф. Перетц В., Русова С., Русов О., Самійленко В. (Сивенький), Славінський М., Сластьон О., Смуток П., Степаненко В., Тимченко Є., Туган-Барановський М., Франко Ів., Чернявський М., Чикаленко Є., Шраг І., Ярошевський Б. та інші.

Ціна газети „Громадська Думка“ на рік 4 карб., на пів року 2 карб., на 3 місяці 1 карб., на 1 місяць 50 коп. з пересилкою. За кордон на рік 9 карб., на пів року 4 карб. 50 коп. „Громадська Думка“ виходить щодня, окрім понеділків та після свят.

Адреса редакції „Громадської Думки“—у Києві, Махайлівська у., ч. 10.

Видає і за редакцію відповідає Володимир Леонтович.

НОВА ГРОМАДА

літературно-науковий місячник, почне виходити з січня року 1906.

НОВА ГРОМАДА міститиме твори красного письменства (поезії, оповідання, повісти, драматичні твори), наукові й публіцистичні статі, огляди політичного і громадського життя на Україні й по за її межами і т. п. Нова Громада має тих самих співробітників, що і Громадська Думка; виходитиме щомісяця книжками по 10 аркушів друку.

Ціна з пересилкою на рік 6 карб.; за кордон—8 карб. 50 коп.; окремо книжка коштує 75 коп.

Адреса редакції „Нова Громада“—в Києві, Михайлівська ул., ч. 10.

Видає і за редакцію відповідає Володимир Леонтович.

Передплачувати ГРОМАДСЬКУ ДУМКУ і НОВУ ГРОМАДУ можна також в книгарні „Кіевской Старини“, у Києві, Безаківська ул. ч. 14. Відомості про продаж на роздріб газети „Громадська Думка“ можна мати у д. Компанійця, Хрещатик, ч. 54.

У Львові газету і журнал можна передплачувати в Книгарні Наукового Товариства ім Шевченка, ул. Чарнецька, 26.

ПРИНИМАЕТСЯ ПОДПИСКА на 1906 г.

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛЪ

КИЕВСКАЯ СТАРИНА

Въ „Кіевской Старинѣ“ печатаются: самостоятельныя изслѣдованія по исторіи южной Россіи и разнообразныя матеріалы для нея, въ видѣ особо цѣнныхъ историческихъ документовъ, мемуаровъ, хроникъ, дневниковъ, записокъ, воспоминаній, рассказовъ, біографій, некрологовъ и характеристикъ, описаній вещественныхъ памятниковъ южно-русской древности и замѣтокъ обо всемъ вообще, что составляетъ принадлежность и характерную особенность исторически сложившагося народнаго быта или служитъ проявленіемъ народнаго творчества и міровоззрѣнія, каковы неизслѣдованные обычаи религіозныя, правовыя и т. д., исчезающіе древніе напѣвы, незаписанныя думы, сказки, легенды, пѣсни и проч.

Библиографическія свѣдѣнія о вновь выходящихъ у насъ и за границею изданіяхъ, книгахъ и статьяхъ по исторіи южной Россіи, сопровождаемыя критическими замѣчаніями.

При журналѣ, по мѣрѣ надобности, будутъ помѣщаться портреты замѣчательныхъ дѣятелей въ исторіи южно-русскаго народа, виды древнѣйшихъ монастырей, церквей и другихъ зданій, имѣющихъ значеніе для мѣстной исторіи, снимки съ древнѣйшихъ гравюръ и произведеній живописи, рисунки и изображенія всякаго рода украшеній, одеждъ, оружія, предметовъ домашняго обихода и проч.

Цѣна за 12 книгъ, съ приложеніями и рисунками, 7 р. Съ доставкою и пересылкою; на мѣстѣ 6 руб. Разсрочка допускается по соглашенію съ редакціей.

Подписка принимается въ редакціи журнала, Троицкая площадь, Народный домъ, и въ книжномъ магазинѣ „Кіевской Старины“, Безаковская, 14.

Въ редакціи продаются полныя экземпляры „Кіевской Старины“ за годы: 1883, 1884, 1885, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904 и 1905 по 6 рублей за 12 книжекъ, съ пересылкою 7 р. При покупкѣ за всеѣ годы 20% уступки. Отдѣльныя книги журнала по 1 руб.

Редакторъ-издатель В. П. Науменко.

ВИДАВНИЦТВО „ПРАЦЯ“

Вийшла книж.: „Що таке народня воля?“ І. Сігова. Ц. 2 к.

Друкує і незабаром видасть такі книжки:

- 1) Про налоги. 2) Выборче право і иньші.

Книгарям звичайна скидка.

Хто виписує не менш як на 1 карбованець за пересылку не платить.

За справами по видавництву „ПРАЦЯ“ звертатись до С. І. Порубайміха: Петербург, Мохова ул., буд. 31, п. 29. Головний склад видавництва там-же.

Книжки видання „ПРАЦЯ“ можна купувати у всіх головних книгарнях: у Петербурзі, Київі, Пютаві, Харькові, Катеринославі, Одессі, Херсоні, Катеринодарі и иньшихъ городахъ.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА на 1906 годъ

на политическую, экономическую и общественную газету

„СТРАНА“.

Раздѣляя многіе взгляды партіи демократическихъ реформъ, но не служа ея органомъ, „СТРАНА“ будетъ относиться сочувственно ко всѣмъ партіямъ, имѣющимъ въ виду переустройство современнаго политическаго уклада на началахъ личной свободы, областного самоуправленія и широкаго участія народа въ законодательствѣ и контролѣ за внѣшней и внутренней политикой Россіи.

Своей задачей газета признаетъ содѣйствіе установленію въ нашемъ отечествѣ прочнаго демократическаго порядка путемъ рѣшенія неотложныхъ вопросовъ, каковы прежде всего земельный и рабочій. Она видитъ въ распространеніи образованія въ массахъ и подъемѣ ихъ матеріальнаго уровня, важнѣйшее условіе для того, чтобы представительная монархія, основанная на всеобщемъ голосованіи, могла обезпечить мирное развитіе нашей странѣ.

Условіе подписки: съ доставкой и пересылкой въ Спб. и Россіи.

На годъ 12 руб.,—11 мѣс. 11 руб.,—10 мѣс. 10 р.,—9 м. 9 р.,—
8 мѣс. 8 руб.,—7 мѣс. 7 руб.,—6 мѣс. 6 руб.,—5 мѣс. 5 руб.,—4 мѣс.
4 руб.,—3 мѣс. 3 руб.,—2 мѣс. 2 руб. 20 коп.,—1 мѣс. 1 руб. 10 к.

З а г р а н и ц у:

На годъ 24 руб.,—11 мѣс. 22 руб.,—10 м. 20 р.,—9 м. 18 р.,—
8 мѣс. 16 руб.,—7 мѣс. 14 руб.,—6 мѣс. 12 руб.,—5 мѣс. 10 руб.,—
4 мѣс. 8 руб.,—3 мѣс. 6 руб.,—2 мѣс. 4 руб.,—1 мѣс. 2 руб.

Для учащихся въ высшихъ учебныхъ заведеніяхъ, сельскихъ священниковъ, учителей и учительницъ. На годъ 8 руб.,—10 мѣс. 7 руб.,—6 м.
4 руб.,—3 мѣс. 2 р. 25 коп.,—2 мѣс. 1 р. 50 к.,—1 м. 80 к.

Адресъ редакціи: Невскій, 92, кв. 4.

Подписка принимается въ Главной Конторѣ газетъ „СТРАНА“, Спб.,
Невскій 65, ежедневно отъ 10 до 5 час. дня.

Редакторы: Максимъ Ковалевскій и проф. И. Иванюковъ.

Издатель А. Н. Александровскій.

В Київі з 1-го Січня 1906 р. виходе

(вийшли №№ 1, 2, 3, 4, 5, 6)

ШЕРШЕНЬ

УКРАЇНСЬКИЙ
ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНИЙ
ТИЖНЕВИК

з малюнками і карикатурами на громадські і політичні теми, на взирець столичних сатиричних журналів.

== „Шершень“ виходить що-п'ятниці. ==

Ціна з пересилкою: на рік 4 карб., на пів року 2 карб. 30 к., на 3 міс. 1 карб. 20 к. Окреме число 10 к. За кордон 6 карб.

В „Шершні“ працюватимуть **Письменники**:—Бердлевъ С., Будяк Ю., Вдовиченно М., Гребинюк І., Кандиба І., (Оресь), Коваленко Гр., Коваленко Олекса, Коцюбинський М., проф. Кримський А., Кузьменко М., Липпа Ів., Мановей О., Нечуй-Левицький Ів., Полтавка М., Сивенний В., Старицька-Черняхівська Л., Стешенко І., Стефаник В., Самстний, Тімченко З., Федорченко Ів., Хоткевич Г., Чернявський М., і багато інших. **Художники**: Бабенко А., Бурячок І., Красіцькій Ф., Лозинський С., Різниченко В., Сластіон О., Тіхачен В., Турцевич А., Яковлев М., (Косин) і інші.

Передплата приймається: вь Київі — книгарня „Кіевской Старини“ Безаківська, 14, в книгарні „Иванова и К^о“, Фундуклеєвська, № 2, і в редакції.

Адреса реданції: Гоголевская ул. 45, кв. 8.

Ціна за оголошіння 2 р. за стрічку петіта, 100 р. за стовпець.

Редактор—Видавець В. Лозинський.

СКОРО ПОЧНЕ ВИХОДИТИ

В ПЕТЕРБУРЗІ

„ГОЛОС РОБІТНИКА“

українська

ЧАСОПИСЬ ПОЛІТИЧНА, ЕКОНОМІЧНА І ЛІТЕРАТУРНА.

ВИХОДИТИМЕ РАЗ НА ТИЖДЕНЬ,

форматом тиждневих журналів по 8—12 сторін.

«Голос Робітника» завданням своїм поставляє служити інтересам Українських робітничих мас.

ЦІНА ТИЖДНЕВИКА: в Росії на рік—3 кар.; на півроку—1 кар. 80 коп.; на місяць—35 коп.; окремі числа по 10 коп.; за кордон—на рік—5 карб.; на півроку—2 кар. 80 коп.; окремі числа по 12 коп.

Книгарням за передплату на рік признається 5⁰/₀; за продаж окремих №№—25%, за кордономъ—30%.

Листи і гроші просимо засылати по такій адресі: **Петербург**, редакція жур. „Голос Робітника“ Катерининській канал, д. 52, кв. 60.

Просимо всіх, що співчувають завданням нашого тиждневика, надсилати до Редакції звістки і дописи про діяльність усяких товариств і організацій, переважно робітничих і селянських, земств, городських управ і дум, та взагалі сповіщати про усякі новини біжучуго життя.

Редактор-видавець **П. Понятенно.**